

Høgskulen på Vestlandet

Norsk 3, emne 4 - Masteroppgave

MGUNO550-OST-2022-VÅR1-FLOWassign

Predefinert informasjon

Startdato:	02-05-2022 09:00	Termin:	2022 VÅR1
Sluttdato:	16-05-2022 14:00	Vurderingsform:	Norsk 6-trinns skala (A-F)
Eksamensform:	Masteroppgave - Stord		
Flowkode:	203 MGUNO550 1 OST 2022 VÅR1		
Intern sensor:	(Anonymisert)		

Deltaker

Kandidatnr.:	429
---------------------	-----

Informasjon fra deltaker

Antall ord *:	26583
----------------------	-------

Egenerklæring *: Ja

Jeg bekrefter at jeg har Ja registrert oppgavetittelen på norsk og engelsk i StudentWeb og vet at denne vil stå på vitnemålet mitt *:

Jeg godkjenner autalen om publisering av masteroppgaven min *

Ja

Er masteroppgaven skrevet som del av et større forskningsprosjekt ved HVL? *

Nei

Er masteroppgaven skrevet ved bedrift/uirksomhet i næringsliv eller offentlig sektor? *

Nei

MASTEROPPGAVE

De reflekterte og de tillitsfulle elevene.

Et utvalg ungdomsskoleelever sin forståelse og
praktisering av kildekritikk og falske nyheter

The reflected and the trustful pupils.

A selection of secondary school pupils understanding and
practice when it comes to critical literacy and fake news

Ida Marie Bårdsen

Grunnskolelærerutdanning 5.-10. trinn med fordypning i norsk
Fakultet for lærerutdanning, kultur og idrett, Stord

Veileder: Sissel Margrethe Høisæter

16. mai 2022

Jeg bekrefter at arbeidet er selvstendig utarbeidet, og at referanser/kildehenvisninger til alle
kilder som er brukt i arbeidet er oppgitt, jf. *Forskrift om studium og eksamen ved Høgskulen på Vestlandet, § 12-1.*

Forord

Da var masteroppgaven min ferdigskrevet og endelig klar til innlevering, og det er en god følelse. Det har vært spennende å få lov til å være blant det første kullet på HVL som har tatt integrert master i grunnskolelærerutdanning, og nå kjenner jeg meg klar for nye utfordringer. De siste to årene har hovedfokuset i studier vært på masterskriving. Dette har vært to år preget av koronapandemien, lite sosialt samvær og mye hjemmekontor. Selv har jeg hatt koronasykdom to ganger mens jeg har skrevet denne oppgaven. Likevel har det vært to år med mye glede og oppturer. Jeg vil gjerne benytte denne anledningen til å takke noen som har fungert som ekstra støtte denne perioden da jeg har trengt det mest.

Takk til veilederne mine. Takk til Krista som var min første veileder og som hjalp meg i gang med prosessen. Takk til Sissel som har fulgt meg videre i løpet og som har bidratt med gode råd og tilbakemeldinger.

Takk til mamma og pappa for at dere er gode støttespillere, for at dere lytter, gir råd og for at dere er der for meg.

Takk til mine medstudenter for fine år sammen på studiet.

Til slutt vil jeg takke mine fire informanter – «Nora», «Emma», «Ella» og «Maja» for at jeg har fått et lite innblikk i deres hverdag.

Ida Marie Bårdsen

Sveio, 16. mai 2022

Sammendrag

I denne masteroppgaven undersøker jeg kritisk literacy sett fra perspektivene til et utvalg ungdomsskoleelever som blir kalt for de reflekterte og de tillitsfulle. Oppgaven har hovedsakelig fokus på deres forståelse av kildekritikk og falske nyheter, samt hvordan de tar dette i bruk i egen hverdag og på skolen. Problemstillingen er derfor: *Hvordan forstår og praktiserer et utvalg ungdomsskoleelever kildekritikk og falske nyheter?* Denne problemstillingen er valgt med et ønske om å kunne forstå hvordan ungdomsskoleelever tolker og bruker fenomener innenfor kritisk literacy. Teorigrunnlaget i oppgaven baserer seg på hva kritisk literacy er, og hvordan dette brukes i skolesammenheng. Forskningen som legger grunnlaget for funnene baserer seg på intervjuer med fire 10. klasseelever som ble delt inn i to grupper – de reflekterte og de tillitsfulle. Disse er intervjuet om temaer som kildekritikk, falske nyheter og undervisning om kritisk literacy.

Funnene viser at de reflekterte og de tillitsfulle elevene sitter på mye kunnskap om kildekritikk og falske nyheter. De vet hvordan man skal bruke kildekritikk og de vet flere årsaker til hvorfor falske nyheter oppstår. De reflekterte elevene hadde noe lengre og mer gjennomtenkte svar enn de tillitsfulle, men begge gruppene viste likevel til kunnskap og forståelse. Til tross for at de viser til mye kunnskap så brukes kildekritikk i svært liten grad i elevgruppens hverdag. Når det kommer til skolen og skolearbeid så uttrykker elevene at det generelt er lite fokus på dette fra skolen sin side, men at elevene må henvise til kildeliste hver gang de skriver oppgaver eller lager presentasjoner. Elevgruppene er mer opptatt av å ta i bruk kildekritikk når de er på skolen og de reflekterte vil da spørre lærerne om råd når de møter på kilder som de er usikre på, mens de tillitsfulle vil søke opp informasjonen på egenhånd for å se om de finner flere lignende treff i søkemotor.

Abstract

In this master thesis I will examine critical literacy from the perspectives of a selected group of secondary school pupils called the reflected and the trustful. The thesis mainly focuses on their understanding and practice of source criticism and fake news as well as how they use this in their own private time and at school. The research question is, therefore: *how does a selection of secondary school pupils understand and practice source criticism and fake news?* This research question is chosen with a wish to be able to understand how secondary school pupils interpret and use phenomena within critical literacy. The theoretical basis of the thesis bases itself on what critical literacy is and how it is used in a school context. The research that forms the basis for the findings is based on interviews with four tenth-graders who were divided into two groups – the reflected and the trustful. They were interviewed on topics such as source criticism, fake news and teachings of critical literacy.

The results show that the reflected and the trustful pupils have a lot of knowledge about source criticism and fake news. They know how to use source criticism and they know several reasons behind why fake news occurs. The reflected pupils had somewhat longer and more carefully considered answers than the trustful pupils, but both groups still showed knowledge and understanding. Although they are knowledgeable, source criticism is used to a small extent in their everyday life. When it comes to school and schoolwork, the pupils express that there is generally little focus on this from the school, but the pupils have to refer to a reference list every time they write assignments or make presentations. The groups use source criticism more when they are at school and the reflected pupils will ask the teachers for advice when they encounter sources they are unsure of, while the trustful will seek out information on their own to see if they find similar results in a search engine.

Innholdsfortegnelse

FORORD	II
SAMMENDRAG	III
ABSTRACT	IV
INNHOLDSFORTEGNELSE	V
1.0 INNLEDNING	1
1.1 BAKGRUNN FOR STUDIEN.....	1
1.2 KRITISK LITERACY I FAGFORNYELSEN	2
1.2 UNDERVISNINGSSOPPLEGG TIL KRITISK LITERACY	3
1.3 PROBLEMSTILLING.....	3
1.4 TIDLIGERE FORSKNING	4
1.4.1 Resultat fra forskning på den internasjonale studien PISA i 2018.....	4
1.4.2 Resultat fra forskning på nasjonale prøver fra 2018.....	4
1.5 MASTEROPPGAVENS OPPBYGNING.....	5
2.0 TEORI	7
2.1 HVA ER KRITISK LITERACY?.....	7
2.1.1 Kritisk literacy i praksis	7
2.1.2 Hvordan vurdere om en kilde er god eller dårlig.....	9
2.2 HVA ER FALSKE NYHETER?	9
2.2.1 Medietilsynets rapport om barns forhold til nyheter og falske nyheter	10
2.2.2 Falske nyheter i sosiale medier.....	10
3.0 METODE	13
3.1 UNDERSØKELSESDSIGN	13
3.2 FENOMENOLOGISK TILNÆRMING TIL FORSKNING	13
3.3 UTVALG AV INFORMANTER	14
3.4 INTERVJU	14
3.4.1 Intervjuguide.....	15
3.4.2 Transkribering av intervju.....	16
3.5 ETISKE PROBLEMSTILLINGER	16
4.0 FUNN	18
4.1 FUNN – KILDEKRITIKK	18

4.1.1	Hva tenker du på når jeg sier kildekritikk?	18
4.1.2	Hva mener du det vil si å være kildekritisk?	18
4.1.3	Hvordan bruker du kildekritikk når du er hjemme?	19
4.1.4	Hvordan bruker du kildekritikk på skolen?	19
4.1.5	Hva mener du kjennetegner en god kilde?	20
4.1.6	Hva mener du kjennetegner en dårlig kilde?	21
4.2	FUNN - FALSKE NYHETER	22
4.2.1	Hva tenker du på når jeg sier falske nyheter?	22
4.2.2	Hvor møter du på falske nyheter?	23
4.2.3	Hvorfor tror du falske nyheter finnes?	24
4.2.4	Synes du det er lett eller vanskelig å kjenne igjen falske nyheter?	24
4.2.5	Hva gjør du om du finner en nyhet du mistenker er falsk i en nettavis?	25
4.2.6	Hva gjør du om du finner en nyhet du mistenker er falsk i sosiale medier?	26
4.2.7	Hva gjør du om du skal undersøke noe til skolen og er usikker på om det du har funnet er sant?	27
4.3	FUNN - UNDERVISNING OM KRITISK LITERACY	27
4.3.1	Hva har dere hatt om på skolen når det gjelder kildekritikk og falske nyheter?	28
4.3.2	Er det en måte du mener dere kunne ha lært mer om emnet på skolen?	29
4.3.3	Kan du huske at dette undervisningsopplegget fra Medietilsynet, DUBestemmer.no og Faktisk.no har blitt brukt på skolen? Og hva synes du om opplegget?	29
4.4	SAMMENDRAG AV FUNN	30
5.0	ANALYSE	32
5.1	ANALYSE AV FUNN – KILDEKRITIKK	33
5.2	ANALYSE AV FUNN – FALSKE NYHETER	34
5.3	ANALYSE AV FUNN – UNDERVISNING I KILDEKRITIKK OG FALSKE NYHETER	35
5.4	KJENNETEGN PÅ DE REFLEKTERTE OG DE TILLITSFULLE	36
6.0	DRØFTING	37
6.1	DRØFTING AV FUNN – KILDEKRITIKK	37
6.1.1	Hva er kildekritikk og hva vil det si å være kildekritisk?	38
6.1.2	Hvordan bruker du kildekritikk?	39
6.1.3	Hva mener du kjennetegner en god/dårlig kilde?	43
6.2	DRØFTING AV FUNN – FALSKE NYHETER	45
6.2.1	Hva er falske nyheter, hvorfor finnes de og hvor møter du på dem?	46
6.2.2	Synes informanten det er lett eller vanskelig å kjenne igjen falske nyheter?	48
6.2.3	Hva gjør informanten om de finner en nyhet de mistenker er falsk?	50
6.3	DRØFTING AV FUNN – UNDERVISNING OM KRITISK LITERACY	54

6.3.1 Hva har dere hatt om på skolen når det gjelder kildekritikk og falske nyheter?.....	54
6.3.2 Er det en måte du mener dere kunne ha lært mer om emnet på skolen?	56
6.3.3 Har du hørt om Faktisk.no?.....	57
6.3.4 Kan du huske at undervisningsopplegget har blitt brukt på skolen og hva synes du om det?.....	58
7.0 AVSLUTNING.....	60
7.1 ELEVENES FORSTÅELSE OG PRAKTISERING AV KILDEKRITIKK OG FALSKE NYHETER.....	60
7.3 HVILKE NYE SPØRSMÅL HAR JEG ETTER STUDIEN OG FORSLAG TIL VIDERE FORSKNING.....	62
8.0 REFERANSELISTE.....	64
9.0 VEDLEGG.....	67
VEDLEGG 1 – GODKJENNING FRA NSD	67
VEDLEGG 2 – SAMTYKKESKJEMA	69
VEDLEGG 3 – TRANSKRIBERING AV INTERVJU MED NORA.....	71
VEDLEGG 4 – TRANSKRIBERING AV INTERVJU MED EMMA.....	79
VEDLEGG 5 – TRANSKRIBERING AV INTERVJU MED ELLA.....	86
VEDLEGG 6 – TRANSKRIBERING AV INTERVJU MED MAJA.....	93
TABELLISTE	
TABELL 1.....	33
TABELL 2.....	34
TABELL 3.....	35
TABELL 4.....	36

1.0 Innledning

1.1 Bakgrunn for studien

Dagens barn og unge er oppvokst med teknologi rundt seg hver dag i form av nettbrett, datamaskiner, spillkonsoller og mobiltelefoner. Verdenen deres består i stor grad av teknologi og denne verdenen er i stadig utvikling. Vi vet enda lite om hvor denne utviklingen vil ende opp i løpet av de neste årene (Giæver, Johannesen & Øgrim, 2014, s. 14). Denne digitale virkeligheten består blant annet av internett som er bygd opp av ulike algoritmer som er laget for å tilby brukeren informasjon de har vist interesse for tidligere, eller ny informasjon som algoritmen kan forutse at de vil bruke tid på. Algoritmene styrer hvilke reklamer og nyheter vi blir eksponert for, og disse er spesielt tilpasset til den enkelte brukerens behov og vaner. De er konstruert for å få oss til å bli engasjerte og få oss til å bruke enda mer tid på internett (Orlowski, 2020). Forslagene som kommer opp kan skape en filterboble for brukeren i form av at de bekrefter holdninger man allerede besitter. Dette kan forklares som at dersom man ofte leser eller ser politiske saker fra et ståsted, vil algoritmene foreslå flere videoer fra samme politiske ståsted. Man havner dermed i en filterboble som bekrefter teorier man allerede tror på (Pariser, 2011). I mer ekstreme tilfeller kan man havne i et slags ekkokammer der alle meninger er like og blir forsterket (Det Norske Akademi for Språk og Litteratur, u.å.).

Falske nyheter kom som et globalt fenomen etter presidentvalgkampen mellom Donald Trump og Hilary Clinton i USA i 2016 og ble kåret til årets nyord i 2017 av Språkrådet grunnet ordets popularitet. Det er et komplekst begrep som kort fortalt handler om å fabrikkere og spre oppdiktete historier, hovedsakelig på sosiale medier. Den falske nyheten spres med ulike hensikter og skal etterligne en nyhetssak eller reportasje (Allern, 2018, s. 33-35). I 2017 gjorde Medietilsynet en undersøkelse og fant ut at 55% av den norske befolkningen leser nyheter ukentlig eller oftere som de ikke oppfatter som helt sanne og 45% av befolkningen ser ukentlig eller oftere nyheter som de tror er funnet på eller som er bevisst usanne (Medietilsynet, 2017). I mars 2022 har Medietilsynet spurt et representativt utvalg av den norske befolkningen gjennom en panelundersøkelse om deres forhold til nyheter i forbindelse med krigen i Ukraina og fant ut at av disse så har 32,3% kommet over nyheter, bilder eller videoer om Ukraina-krigen som de senere fant ut var falske eller inneholdt desinformasjon fra flere ulike kilder. Av disse har blant annet 56,4% av de falske nyhetene vært fra sosiale medier, 28,4% vært fra nasjonale nyhetssider og 27,1% vært fra tv-kanaler

som TV2 eller NRK. Det var mulig å krysse av på flere alternativer (Medietilsynet, 2022). Falske nyheter er altså like aktuelt nå i 2022 som det var da det kom i bruk i 2016. Det er dette som er utgangspunkt for ønsket mitt om å forske på hvordan elever forholder seg til falske nyheter, og hvordan kritisk literacy blir tatt i bruk for å kritisk vurdere informasjonen de møter på.

1.2 Kritisk literacy i fagfornyelsen

Temaet kritisk literacy som omhandler kildekritikk og falske nyheter er gjennomgående i den overordnede delen av læreplanen, i tverrfaglige temaer og i enkeltfag slik som norskfaget (Utdanningsdirektoratet 2020a;2020b). På Utdanningsdirektoratet (2020b) sine nettsider finner vi den overordnede delen av læreplanen. Her finner vi opplæringens verdigrunnlag og undertemaet kritisk tenkning og etisk bevissthet. I følge Utdanningsdirektoratet skal opplæringen gi elevene en forståelse av kritisk og vitenskapelig tenkning, og dette innebærer å bruke fornuften på en undersøkende og systematisk måte i møte med konkrete praktiske utfordringer, fenomener, ytringer og kunnskapsformer. Gjennom utdanningen skal elevene vurdere ulike kilder til kunnskap og tenke kritisk rundt hvordan kunnskap oppstår. Elevene skal utvikle forståelse for at egne overbevisninger eller erfaringer kan være ufullstendige eller feilaktige. Utdanningsdirektoratet understreker at kritisk tenkning er en forutsetning for å lære i ulike sammenhenger og gjennom å tenke kritisk vil elevene utvikle god dømmekraft.

I det tverrfaglige temaet demokrati og medborgerskap står det at elevene skal utvikle retoriske ferdigheter slik at de kan uttrykke egne tanker, delta i samfunnet og i demokratiske prosesser. Her peker Utdanningsdirektoratet på at elevene skal øve opp evne til kritisk tenkning gjennom blant annet å arbeide kritisk med tekster. Videre skal elevene lære å håndtere motstridende meninger gjennom refleksjoner, dialoger og diskusjoner (Utdanningsdirektoratet, 2020a, s. 3-4).

Et av kjerneelementene i norskfaget er kritisk tilnærming til tekst. Her står det at faget skal styrke elevenes evne til kritisk tenkning og ruste dem til å delta i samfunnet gjennom å jobbe på en utforskende måte og med en kritisk tilnærming til språk og tekst. Videre skal elevene reflektere kritisk over påvirkningskraften og troverdigheten til tekstene de møter på. I tillegg til dette skal de vise digital dømmekraft, det vil si å være kritisk til det de møter på nett. I læreplanen etter 10. trinn i norskfaget skal elevene vise at de kan bruke kilder på en kritisk

måte (Utdanningsdirektoratet, 2020a, s. 2-9). Nytt i fagfornyelsen er at kildekritikk tar så stor plass og at kritisk literacy blir introdusert som et begrep. For å hjelpe lærerne i gang med arbeidet har flere lansert undervisningsopplegg, og et av disse er utformet av datatilsynet, Utdanningsdirektoratet og Faktisk.no.

1.2 Undervisningsopplegg til kritisk literacy

I 2018 lanserte Medietilsynet og DUBestemmer.no, i regi av datatilsynet og Utdanningsdirektoratet og Faktisk.no, et undervisningsopplegg laget for å lære elever å skille sant fra usant på nett. Undervisningsopplegget består av en PowerPoint-presentasjon som tar rundt en klokke time å gjennomføre og en veiledningsguide til lærer som skal gjennomføre opplegget. Gjennom å bruke undervisningsopplegget er målet at elevene skal lære noen av kjennetegnene på falske nyheter, forskjellen på fakta og meninger, hvorfor noen lager og sprer falske nyheter, hva som kjennetegner innhold og kilder og hvilke avsendere man kan stole på og hvilke man skal være ekstra varsomme rundt. Opplegget legger til rette for plenumsdiskusjon der elevene blir vist konkrete eksempler på falske nyheter, propaganda, feilinformasjon og desinformasjon og består også av filmer og oppgaver. Bakgrunnen for opplegget er i følge direktøren hos Medietilsynet, Mari Velsand, fordi: «Det kan være utfordrende å finne fram i den digitale informasjonsflommen. Vi ønsker å bidra til å styrke de unges kritiske medieforståelse, slik at de kan ta informerte og gode valg» (Medietilsynet, 2018). Undervisningsopplegget er en valgfri ressurs som lærere kan benytte seg av om de ønsker det, og det er laget med bakgrunn i det tverrfaglige temaet demokrati og medborgerskap og svarer til flere kompetansemål i både norsk og samfunnsfag (Medietilsynet 2018; Medietilsynet 2021). Dette undervisningsopplegget har blitt brukt i intervjuene for å konkretisere hvordan kildekritisk undervisning kan foregå slik at elevene muligens kan gjenkjenne noen elementer fra sin egen undervisning.

1.3 Problemstilling

Ettersom jeg hadde et ønske om å gå dypere inn i temaet kritisk literacy og forske mer på hvordan ungdomsskoleelever forstår kildekritikk og falske nyheter og hvordan det blir tatt i bruk, har jeg derfor formulert problemstillingen som er:

Hvordan forstår og praktiserer et utvalg ungdomsskoleelever kildekritikk og falske nyheter?

Problemstillingen var utgangspunkt for et semi-strukturert intervju med fire 10. klasseelever der de ble stilt spørsmål innenfor temaene kildekritikk, falske nyheter og undervisning om kritisk literacy. Det er funnene fra disse intervjuene som vil bli analysert og drøftet videre i oppgaven.

1.4 Tidligere forskning

Det finnes flere forskningsprosjekt som baserer seg på kritisk literacy fra et elevperspektiv. To forskningsprosjekt som jeg vil trekke fram har studert prøveresultatene fra PISA-undersøkelsen og nasjonale prøver i 2018. Begge forskningsprosjektene viser at elever trenger mer kompetanse innenfor kritisk literacy.

1.4.1 Resultat fra forskning på den internasjonale studien PISA i 2018

I artikkelen *Å lese kritisk: elevers vurderinger av teksters troverdighet og pålitelighet* trekker Cecilie Weyergang og Tove Stjern Frønes frem resultatene fra den internasjonale studien PISA i 2018. Studien viser at 10. klassinger mangler strategier for å vurdere pålitelighet i tekstene de leser og stiller ikke spørsmål ved tekstens autoritet eller ved kildene de møter på. Her henter de frem en oppgave der elevene ble vist en salgsside fra internett og ble spurt om dette var en pålitelig kilde til informasjon. Under denne oppgaven fikk elevene poeng basert på grunngiving av svaret og ikke på om de svarte ja eller nei. Her var det kun 13 prosent av norske 10. klassinger som fikk poeng (Weyergang & Frønes, 2020, s. 169-180) og det vil si at kun 13 prosent av elevene klarte å argumentere for synet sitt på om siden var en pålitelig kilde til informasjon.

1.4.2 Resultat fra forskning på nasjonale prøver fra 2018

I artikkelen *God leseopplæring med nasjonale prøver: om elevenes leseutfordringer i et mangfold av tekster* har Astrid Roe, Cecilie Weyergang og Tove Stjern Ryen forsket på resultatene fra nasjonale prøver i 2018. Her poengterer de at kun 34 prosent av elevene klarte å gjenkjenne at en annonse om en turkniv var en reklametekst, mens de andre elevene tolket dette som en informativ tekst (Roe et al., 2018). Disse resultatene er urovekkende og viser at ungdomsskoleelever trenger mer kompetanse om hvordan de skal kritisk vurdere tekster og

hvordan de skal skille reklame fra fakta.

1.5 Masteroppgavens oppbygning

I kapittel 2 presenteres teoriene som legger grunnlaget for drøfting av oppgaven og som vil brukes for å kunne besvare problemstillingen. Teoriene definerer begrepet kritisk literacy og presenterer hvordan dette kan praktiseres i en skolesammenheng. Teoriene baserer seg på forskning fra Marte Blikstad-Balas, Hilary Janks, Astrid Roe, Jostein Andersen Ryen, Cecilie Weyergang, Tove Stjern Frønes, Heather C. Hughes, Israel Waismel-Manor, Heidi Oi-Yee Li et al., Jordan Liles og sosiokulturell læring slik Roger Säljö presenterer Vygotskji sine teorier. I tillegg vil jeg gå inn i retningslinjene til Facebook og YouTube for å se hvordan de håndterer falske nyheter.

Kapittel 3 er metodedelen av oppgaven og her presenterer jeg undersøkelsesdesignet, hvorfor jeg har valgt en fenomenologisk tilnærming, hvordan informantene har blitt valgt ut, hvordan intervjuene er strukturert og hvilke etiske problemstillinger som ligger til grunn for metodevalg. Metoden er bestemt med bakgrunn i fenomenologien og intervjuene er inndelt i tre kategorier som omhandler kildekritikk, falske nyheter og undervisning i kildekritikk og falske nyheter. Fire 10. klasseelever meldte seg som interesserte i å være deltakere i prosjektet og ble dermed informantene. De deltok i individuelle intervjuer som varte i ca. 20 minutter hver og selve intervjuene ble transkribert og blir presentert i funn-kapittelet av oppgaven.

I kapittel 4 blir funnene fra intervjuene presentert. Dette kapittelet er delt opp i tre deler etter de tre intervjukategoriene: kildekritikk, falske nyheter og undervisning i kildekritikk og falske nyheter. Det er funnene fra disse intervjuene som er utgangspunktet for analyse- og drøftingskapitlene av oppgaven.

Kapittel 5 tar for seg analysen fra funnene. Her er de fire informantene delt opp i to elevgrupper som jeg har valgt å kalle for de reflekterte og de tillitsfulle, dette fordi navnene fungerte som kjennetegn på elevgruppene. Analysekapittelet baserer seg i stor grad på tabeller for å sammenligne besvarelsene der hver tabell tar utgangspunkt i en av intervjukategoriene. Til slutt i analysekapittelet finner vi en tabell som tar for seg kjennetegnene til elevgruppene og sammenligner dem.

Kapittel 6 er drøftingskapittelet. Drøftingskapittelet er delt i tre deler etter intervjukategoriene

kildekritikk, falske nyheter og undervisning i kildekritikk og falske nyheter. Etter dette er hver del inndelt i tre-fire mindre deler som baserer seg på temaene vi finner i analysedelen. Her blir de to elevgruppene drøftet hver for seg før de til slutt blir sammenlignet.

Siste ordinære kapittel er kapittel 7 som er avslutningen og oppsummerer funnene fra drøftingsdelen. Her tydeliggjøres det hvordan de ulike delene i oppgavene har vært med på å svare på problemstillingen. Her kommer jeg med oppsummerende konklusjoner og presenterer hvilke spørsmål jeg sitter igjen med etter at arbeidet er gjennomført.

I kapittel 8 finner man referanselisten der man kan gå tilbake til kildene som er brukt i masteroppgaven og i kapittel 9 finner man aktuelle vedlegg slik som godkjenning fra NSD, samtykkeskjema og transkribering av intervjuer.

2.0 Teori

I denne delen av oppgaven vil jeg presentere teorier som er relevante for å kunne besvare problemstillingen og drøfte funnene. Teorikapittelet er delt i to underdeler som er kritisk literacy og falske nyheter. Jeg vil først ta for meg teorier som tar for seg hva kritisk literacy er, et forslag til hvordan man kan ta det i bruk i praksis og hvordan man kan bedømme kilder på en kritisk måte. Her brukes teorier fra Marte Blikstad-Balas, Hilary Janks og Søk & Skriv. Videre vil jeg ta for meg hva falske nyheter er, hvorfor de oppstår og en rapport om barn og unges erfaringer med falske nyheter. Her refereres det til Sigurd Allern sin definisjon om hva falske nyheter er, Medietilsynet sin forklaring av hvordan falske nyheter oppstår og Medietilsynet sin rapport om barns forhold til nyheter og falske nyheter fra 2020. Siste delen innenfor falske nyheter tar for seg falske nyheter i sosiale medier. Her henvises det til funn fra Heather C. Hughes og Israel Waismel-Manor angående falske nyheter i forbindelse med den amerikanske presidentvalgkampen i 2016, hvordan to Facebook og YouTube forholder seg til falske nyheter i retningslinjene sine og funn fra falske nyheter på YouTube som presentert av Heidi Oi-Yee Li et al. og Jordan Liles.

2.1 Hva er kritisk literacy?

Formuleringen kritisk tilnærming til tekster som vi finner i læreplanen inngår som en del av det akademiske begrepet kritisk literacy. Marte Blikstad-Balas (2016, s. 29-30) forklarer at kritisk literacy handler om å forholde seg kritisk til utsagnene eller argumentene vi møter i tekster. Hun trekker frem klassiske problemstillinger innenfor området som går ut på å finne ut hva sannhet er og hvordan sannheten blir konstruert i tekster ved hjelp av språk eller tankesett. Gjennom å lese tekster med motstand og kritikk skal leseren jobbe med å kunne gjenkjenne ulike underliggende holdninger, motiver og ideologier. Videre skal leseren jobbe aktivt med å avdekke, identifisere og utfordre de verdiene og holdningene som teksten fremstiller som naturlige.

2.1.1 Kritisk literacy i praksis

Marte Blikstad-Balas (2019) påpeker at det viktigste innenfor undervisning i kritisk literacy er å legge til rette for at elevene lærer å vurdere tekstenes forfatter, forfatterens motiver, hva

forfatteren ønsker å oppnå med teksten og om det er noe informasjon som tilbakeholdes fra leseren. Videre påpeker hun at elevene må få erfaring med å lese tekster som presenterer ulike versjoner av sannheten og diskutere tekstene sammen. Blikstad-Balas henviser til forskning som viser at elever har utfordringer med å vurdere kilders relevans og troverdighet og at flere elever synes det er krevende å skille informasjon fra argumentasjon. Hun trekker derfor frem at det er viktig at elevene har utformet relevanskriterier som de benytter i møte med krevende tekster og jobber aktivt med å møte tekster med kritisk tilnærming. Disse relevanskriteriene kan handle om å studere språket, holdninger presentert i teksten, hvor teksten er publisert og hvem som har publisert teksten (Blikstad-Balas, 2019, s. 60-61). Arbeidet med å utforme disse relevanskriteriene kan føre til at elevene diskuterer tekstene på et metaspråklig nivå sammen med lærerne eller medelever. Vygotskji beskriver i hans teori om den proksimale utviklingssonen at barn lærer i samhandling med en mer kompetent annen, og disse relevanskriteriene kan gjøre at denne samhandlingen blir mer lærerik (Säljö, 2018, s 118).

Hilary Janks er kjent for å arbeide med kritisk literacy i skolen, og i boken *Doing Critical Literacy* trekker Janks et al. (2014) frem at det er viktig at elevene utvikler et metaspråk for å kunne diskutere de verbalspråkelige og visuelle valgene som er gjort i tekster for å kunne diskutere hvordan tekstens komponenter påvirker synet på sannheten, virkeligheten eller maktforhold. I samme boken blir det presentert flere undervisningsopplegg knyttet til kritisk literacy, og i ett av oppleggene blir det definert noen kritiske spørsmål som bør stilles for å analysere tekster på en kritisk måte. Enkelte av spørsmålene har jeg oversatt til norsk, og er:

- Hvilke valg konstruerer teksten?
- Hva blir vist/skjult?
- Hva er konstruert som sannheten?
- Hva er tatt for gitt?
- Hvem er den ideelle leseren?
- Hva er konstruert som nøytralt?
- Hvem vinner og hvem taper?

- Hvem er inkludert/ekskludert?

- Hvilke stillinger tilbys?

(Janks et al., 2014, s. 11)

2.1.2 Hvordan vurdere om en kilde er god eller dårlig

Det finnes flere relevanskriterier som kan tas i bruk for å vurdere om en kilde er god eller dårlig, og Søk & Skriv er en av de som har utviklet en liste med disse relevanskriteriene. Søk & Skriv (2021) er en tjeneste som hovedsakelig er utviklet for studenter i høyere utdanning som vil lære mer om temaer slik som rett kildebruk. Tjenesten er utformet av Høgskulen på Vestlandet, Universitetet i Bergen, Universitetet i Oslo og Nasjonalbiblioteket. For å vurdere en kilde, sier Søk & Skriv at man må stille denne typen spørsmål:

- Hvilken type kilde er det?
- Er kilden troverdig?
- Hvem er ansvarlig?
- Hvem er kilden produsert for?
- Hvordan refererer kilden til andre?
- Når ble kilden publisert?
- Hva vil teksten formidle?
- Hva er budskapet til teksten?

2.2 Hva er falske nyheter?

Falske nyheter ble et kjent begrep etter Donald Trump sin presidentvalgkamp i 2016.

Fenomenet handler om å fabrikke og spre oppdiktete historier som utgir seg for å være ekte nyheter og publiseringen skjer hovedsakelig på sosiale medier (Allern, 2018, s. 33-35). I følge Medietilsynet (2021) blir falske nyheter laget med ulike hensikter og de trekker frem at de som publiserer falske nyheter vil tjene penger, svindle deg, påvirke dine politiske meninger, polarisere debatter eller skape forvirring i befolkningen. Begrepet er komplekst og det finnes det flere årsaker enn det Medietilsynet informerer om, men de nevnte årsakene er de som oppstår hyppigst. Medietilsynet (2021) sier videre at falske nyheter oppstår på useriøse nettsider og at de noen ganger blir spredt til seriøse nyhetskanaler. På faktasjekkings-tjenesten

Faktisk.no kan man finne egne arkiver som er dedikert til artikler som faktasjekker nyheter som enten er falske eller inneholder desinformasjon fra flere av de store og kjente nettavisene som eksempelvis Dagbladet (Faktisk.no, u.å.-a), NRK (Faktisk.no, u.å.-b) og VG (Faktisk.no, u.å.-c).

2.2.1 Medietilsynets rapport om barns forhold til nyheter og falske nyheter

I 2020 publiserte Medietilsynet en rapport om barns medievaner. Her rapporterte 91 prosent av alle 9-18 åringer at de leser, hører eller ser nyheter ofte eller av og til. Av disse er det størst andel som får nyhetene gjennom sosiale medier og det er flere jenter enn gutter som er opptatt av nyhetene. De mest populære nyhetsplattformene på sosiale medier er i stigende rekkefølge: TikTok, Facebook, Instagram, YouTube og Snapchat. Blant 13-14 åringene som ble spurt er det 60 prosent av gutter og 68 prosent av jenter som leser nyheter i nettaviser. Om man går opp til 16-17 årsalderen er det 79 prosent av guttene og 82 prosent av jentene som leser nettaviser (Medietilsynet, 2020, s. 68-80). Dette viser at etter hvert som barna blir eldre søker de nyheter som tradisjonelt sett blir sett på som mer troverdige enn nyhetene de finner på sosiale medier.

Rapporten tar også for seg falske nyheter og viser at to av tre mellom 13 og 18 år har sett en nyhet i løpet av det siste året som de mistenkte var falsk. Denne andelen har økt de siste årene. Av de som har sett en nyhet det siste året som de mistenkte var falsk svarer 60 prosent at de ikke gjorde noe da de mistenkte at nyheten var falsk, mens 30 prosent undersøkte nyheten ved å gjøre et søk i en søkemotor. Medietilsynet spør videre hvor de så disse nyhetene og 66 prosent svarer sosiale medier, 40 prosent svarer en nettside, 23 prosent svarer YouTube, 15 prosent svarer en søkemotor og 11 prosent svarer en nettavis (Medietilsynet, 2020, s. 168-172).

2.2.2 Falske nyheter i sosiale medier

Sosiale medier er hovedarenaen der falske nyheter blir spredd. Tilbake til 2016, under den amerikanske presidentvalgkampen mellom Donald Trump og Hilary Clinton var Facebook full av falske nyheter som stilte Clinton i dårlig lys. Flere mener at Facebook er hovedårsaken til at Trump ble valgt som president etter at disse nyhetene bygde opp et narrativ om at Clinton ikke var egnet til jobben grunnet falske nyheter som eksempelvis tok for seg hennes

handelstransaksjoner med terrororganisasjonen IS (Hughes & Waismel-Manor, 2020). Etter dette har Facebook blitt kritisert og har senere gått ut og endret sin tilnærming til falske nyheter. I retningslinjene til Meta som eier Facebook står det nå at de anerkjenner at de har et ansvar når det kommer til å begrense spredningen av falske nyheter. De kommenterer at det er en hårfin nyanse mellom falske nyheter, satire og ytringer, og på bakgrunn av dette vil de ikke fjerne falske nyheter. Det Facebook heller gjør er å redusere distribueringen ved å vise falske nyheter lavere ned i nyhetsoppdateringen på Facebook. På denne måten hindrer de at falske nyheter får like mye klikk og tar bort de økonomiske insentivene. Ettersom den økonomiske gevinsten forsvinner i større grad vil det ikke lenger være like mye profitt i å lage eller distribuere falske nyheter og dette vil føre til at hyppigheten av falske nyheter vil bli redusert (Meta, 2022a). I begrensede tilfeller vil de også slette falske nyheter dersom feilinformasjonen kan påvirke politiske valg, når nyheten har fare for å forårsake fysisk skade, eksempelvis relatert til vaksinasjon eller når videoer er laget ved hjelp av deepfake-teknologi som manipulerer videoer ved å realistisk plassere noens ansikt over en annens kropp og later som om noen har sagt noe de aldri har sagt (Meta, 2022b).

Facebook brukes sjeldent i undervisningssituasjoner, mens YouTube som også er et sosialt medium brukes som et verktøy til læring, og ettersom flere lærer både visuelt og auditivt er dette en god kilde til kunnskap. Her virker det som om enkelte mener at YouTube, og da særlig verifiserte kanaler, er en sikker kilde til sann kunnskap fordi det blir flittig brukt til undervisning. For å få YouTube-kanalen sin verifisert må kanalen ha 100.000 abonnenter, være autentisk og representere videoskaperen eller merkevaren. I tillegg må kontoen ha bilde, beskrivelse, være aktiv og åpen. Dette i seg selv sier ingenting om at innholdet kontoen publiserer må være forskningsbasert og sant. Videre står det at dersom kanalen skifter navn eller bryter retningslinjene eller vilkår for bruk vil den miste verifiseringen (Google, 2021b). Verifiseringsstempelet er altså ikke et sannhetsstempel og falske nyheter har lite med dette å gjøre. YouTube sine retningslinjer nevner falske nyheter under kategoriene som her er oversatt som «feilinformasjon og spam» og «villedende praksiser». Her skriver Google, som eier YouTube at:

Certain types of misleading or deceptive content with serious risk of egregious harm are not allowed on YouTube. This includes certain types of misinformation that can cause real-world harm, like promoting harmful remedies or treatments, certain types of technically manipulated content, or content interfering with democratic processes (Google, 2021a).

Med andre ord blir retningslinjene brutt om en video som blir publisert inneholder enkelte typer feilinformasjon med villedende innhold som har risiko for alvorlig skade. Det som definerer risiko for alvorlige skade er eksempelvis skadelige medisiner eller behandlinger, enkelte typer teknisk manipulert innhold eller innhold som forstyrrer demokratiske prosesser. Her har Google og YouTube dekket en god del områder, men de dekker altså ikke alt. Falske nyheter som YouTube eller Google ikke mener at utgjør en trussel eller faller under kategoriene som er nevnt vil trolig ikke bli fjernet fra kanaler til tross for at den kan ha vært publisert på en verifisert konto, om retningslinjene tolkes rett. Fordelen med verifiserte kontoer er at de har et større publikum og at sannsynligheten for at en falsk video blir rapportert er større enn ved ikke-verifiserte kontoer, men om videoen ikke bryter retningslinjene vil den nok ikke bli fjernet.

British Medical Journal har i 2020 gjort en undersøkelse der det viser seg at mer enn en av fire av de mest populære videoene på YouTube om Covid-19 inneholder falske nyheter (Li et al., 2020). Dette viser at videoer med flere visninger ikke er en sikker markør for om innholdet er sant og at YouTube har latt videoene være der til tross for at de spesifiserer at videoer med denne typen falskt innhold bryter med retningslinjene deres (Google, 2021a). Denne undersøkelsen spesifiserer ikke hvor mange av disse videoene som var publisert på verifiserte kanaler, men ettersom det er de mest populære videoene som ble undersøkt og verifiserte kontoer har et større publikum kan man imidlertid anta at en del av dem kom fra verifiserte kontoer på YouTube. YouTube har også verifisert en kanal som heter Fox News Alert uten tilknytning til den kjente nyhetskanalen Fox News. Her har kanaleierne publisert falske nyheter som eksempelvis at nåværende amerikansk president Joe Biden skulle dø, havne i fengsel eller at tidligere president Donald Trump skulle gjeninnta presidentrollen. Kanalen på YouTube hadde 800.000 abonnementer og verifiseringsstempel selv om den feilaktig utga seg for å være tilknyttet en kjent nyhetskanal. Etter at artikkelen på Snopes ble publisert har YouTube fjernet kanalen, men den har fortsatt fått flere tusen visninger og spredt falske nyheter til flere før den ble stoppet (Liles, 2021).

3.0 Metode

3.1 Undersøkellesdesign

Tidlig i prosessen med å lage et forskningsprosjekt til masteroppgaven, bestemte jeg meg for at jeg ønsket å forske på elever og ville ut i praksisfeltet. Problemstillingen er derfor utformet med tanke på intervju som metode og går ut på å finne svar på hvordan et utvalg ungdomsskoleelever forstår og praktiserer kildekritikk. Jeg ønsket å intervju ungdomsskoleelever og endte opp med å intervju fire tiendeklassinger. Intervjuene ble gjennomført ut fra et fenomenologisk forskningsperspektiv for å studere hvordan informantene forsto begrepene kildekritikk og falske nyheter samt hva de har lært om dette og hvordan de praktiserer dette når de er på skolen og hjemme. Intervjuene var individuelle mellom intervjuer og informant, og varte i rundt 20 minutter. Under intervjuet ble samtalen tatt opp ved hjelp av en lydopptaker og transkribert i ettertid.

3.2 Fenomenologisk tilnærming til forskning

Metoden i masteroppgaven tar utgangspunkt i fenomenologisk forskningsmetode. Fenomenologien er både en filosofi og en kvalitativ forskningsmetode. Den filosofiske retningen stammer fra Tyskland og blir av Line Christoffersen og Asbjørn Johannesen (2012, s. 99) definert læren om «det som viser seg», det vil si læren om begivenheter slik de oppfattes av enkeltpersoner. Fenomenologien som kvalitativ forskningsmetode går ut på å utforske og beskrive menneskers erfaringer og forståelse av ulike fenomen. Fenomenologien ønsker å få økt forståelse og innsikt i andres livsverden og skaper mening rundt et fenomen gjennom en gruppe prosjektdeltakere (Christoffersen & Johannesen, 2012, s. 99).

Kvale og Brinkmann (2015, s. 45-51) forklarer at fenomenologien innenfor kvalitativ forskning peker på en interesse for å beskrive verden slik den oppfattes av informantene, og et intervju vil være en hensiktsmessig måte å oppfatte denne verdenen på. Et kvalitativt forskningsintervju med bakgrunn i fenomenologien vil ha som mål å forstå fenomener ut fra prosjektdeltakernes perspektiver og å kunne beskrive verden slik den forstås av prosjektdeltakerne. Som analysemetode handler fenomenologien om å beskrive hva prosjektdeltakerne sier og ikke forklare eller analysere.

3.3 Utvalg av informanter

Informantene ble valgt ut fra en ungdomsskole på Haugalandet. Jeg spurte rektor på skolen om jeg fikk lov til å utføre masterprosjektet på deres skole, og etter dialog med en norsklærer som rektor valgte ut fikk jeg delt ut samtykkeskjema til elever som var interesserte i en 10. klasse og en 8. klasse. Planen var å hente ut et tilfeldig utvalg av de interesserte og gjerne fra flere ungdomsskoleklasser slik at jeg fikk variasjon i hvilken undervisning informantene hadde hatt og hvilket utgangspunkt de kom fra. Det var også viktig for meg at lærer ikke påvirket valg av informanter fordi jeg ikke ønsket at lærer skulle velge ut de elevene som lærer visste kunne mest eller minst om dette fagområdet. Jeg ville derfor velge ut informantene tilfeldig og så for meg å intervju fire elever fra ulike trinn. Da jeg kom til skolen var det kun en 10. klasse og en 8. klasse som var tilgjengelige og som jeg fikk snakke med og da samtykkeskjema skulle samles inn etter en stund, så var det kun fire signerte skjemaer i 10. klassen og et signert skjema i 8. klassen. Eleven fra 8. klasse ble intervjuet, men det ble vurdert at det var tydelig at eleven var yngre enn de andre informantene og for å sikre denne elevens anonymitet ble det besluttet at intervjuet ikke ble brukt videre i prosjektet.

I slike forskningsprosjekt anbefales det å ha tilstrekkelig antall informanter slik at man har nok funn å diskutere (Christoffersen & Johannesen, 2012, s. 49). Fire informanter vil gi en passe mengde funn å diskutere, samtidig som det ikke vil ha noen praktisk betydning for oppgaven om en av informantene velger å trekke seg.

3.4 Intervju

De fire informantene ble intervjuet individuelt og intervjuene varte i ca. 20 minutter. Siden jeg ikke kjente informantene fra før, så var det viktig for meg å bruke tid i forkant av intervjuene for å prøve å gjøre situasjonen mest mulig naturlig for elevene. Jeg snakket derfor med informantene og forklarte dem hva jeg skulle undersøke og hvorfor jeg skrev masteroppgave, slik at de forsto konteksten og hvorfor de skulle svare på denne typen spørsmål. Informantene ble forsikret om at jeg ikke søker etter rett svar, men at jeg søker ærlige svar. I tillegg til dette ble de tilbudt saft og snop i forkant og under intervjuet. Intervjuene ble planlagt på forhånd med en intervjuguide delt i tre og var semi-strukturerte på den måten at intervjuer kan stille oppfølgingsspørsmål der det var naturlig eller nødvendig for å få oppklart hva informanten mener med utsagnene. På denne måten er intervjuene i større

grad påvirket av informantene og gjør det enklere for intervjuer å forstå deres perspektiv samtidig som intervjuene tar utgangspunkt i en fastsatt intervjuguide som holder en rød tråd i intervjuet (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 121).

3.4.1 Intervjuguide

Spørsmålene i intervjuguiden er utformet med tanke på problemstillingen og er inndelt i tre underkategorier som er kildekritikk, falske nyheter og undervisning om kritisk literacy.

Spørsmålene er:

Kildekritikk:

- Hva tenker du på når jeg sier kildekritikk?
- Hva mener du det vil si å være kildekritisk?
- Kan du forklare hvordan du bruker kildekritikk når du er hjemme?
- Hvordan bruker du kildekritikk på skolen?
 - Blir dette brukt alltid eller kun når det er temaet?
- Hva mener du kjennetegner en god kilde?
- Hva mener du kjennetegner en dårlig kilde?

Falske nyheter:

- Hva tenker du på når jeg sier falske nyheter?
- Hvor møter du på falske nyheter?
- Hvorfor tror du falske nyheter finnes?
- Synes du det er lett eller vanskelig å kjenne igjen falske nyheter?
 - Kan du forklare dette nærmere?
- Hva gjør du om du finner en nyhet du mistenker er falsk i en nettavis?
- Hva gjør du hvis nyheten er på sosiale medier?
- Hva gjør du om du skal undersøke noe og du er usikker på om det du har funnet er sant?

Undervisning om kritisk literacy:

- Kan du forklare meg hva dere har hatt om på skolen når det gjelder kildekritikk og falske nyheter?
- Er det en måte du mener dere kunne ha lært mer om emnet på skolen?

- I tillegg vil jeg vise undervisningsopplegg som er utformet fra Medietilsynet, DUBestemmer.no og Faktisk.no og spørre lekene:
 - Kan du huske at dette undervisningsopplegget har blitt brukt på skolen?
 - Hvis ja, hva synes du om opplegget?

3.4.2 Transkribering av intervju

Kvale og Brinkmann (2015, s. 212) sier at det ikke finnes noen fasit på hvordan man skal transkribere en tekst, og at man selv må gjøre en vurdering på hvilken form for transkripsjon som er mest hensiktsmessig til forskningen. I dette forskningsprosjektet har jeg derfor tatt en vurdering på at det ikke spiller noen rolle hvordan prosjektdeltakerne sier noe eller hvor lange pauser de har i og mellom utsagn. Transkripsjonene er derfor transkribert etter normalortografi (Riis-Johansen, 2020). For å ikke avsløre dialektforskjeller har transkriberingen blitt oversatt til bokmål. I funnene er transkriberingen gjort om til en mer eller mindre sammenhengende og refererende tekst for å gjøre det mer lesbart for leseren. I transkripsjonen, som vil ligge som vedlegg, finner man direkte sitat fra informantene. Her er enkelte av ytringene vanskelige å tolke om man kun leser transkripsjonen og ikke var delaktig i intervjuet, derfor var ble det vurdert at det beste for denne oppgaven var å referere til utsagnene i funnene fremfor å bruke direkte sitat.

3.5 Ethiske problemstillinger

Når man lager et forskningsprosjekt der man forsker på personer er det alltid etiske problemstillinger man må ta hensyn til. Det er viktig at personopplysninger blir behandlet på redelig måte og at opplysninger ikke havner på avveie. Derfor skal alle som behandler personopplysninger i et forskningsprosjekt melde dette inn til Norsk senter for forskningsdata (NSD). Personopplysninger er opplysninger som kan knyttes til personer, og i dette forskningsprosjektet vil personopplysninger typisk være navn og stemme på lydopptak (Norsk senter for forskningsdata, u.å.). For å håndtere persondata på en redelig måte har jeg utarbeidet et meldeskjema sammen med NSD. Opplysninger som kan knyttes mot individ anonymiseres innen kort tid og vil bli slettet etter prosjektets slutt.

Jeg har innhentet informert samtykke fra informantene og deres foresatte slik NSD ber om. Siden elevinformantene er mindreårige vil også deres foresatte måtte samtykke til deres

deltakelse. I informasjonsskrivet ba jeg derfor en foresatt signere sammen med eleven. I skrivet står det at det er frivillig å delta i prosjektet og at informantene kan trekke seg når som helst om de ønsker dette. Det står også at personopplysninger vil bli anonymisert slik at det ikke er mulig å koble informasjonen i prosjektet til informantene eller til skolen. For å enklere kunne skille mellom informantene og koble utsagt til rett informant vil jeg gi informantene tilfeldige navn. Navnene de har fått var noen av de mest populære jentenavnene i 2021 og informantene ble da hetende Nora, Emma, Ella og Maja. De vil beholde denne rekkefølgen gjennom hele oppgaven og rekkefølgen er på ingen måte påvirket av intervjurekkefølgen.

Funnene som presenteres i denne oppgaven er relatert til de utvalgte informantene. Dersom man utfører et lignende forskningsprosjekt med andre individer kan resultatene bli ulike. Det er derfor viktig å vite at selv om resultatene kan si oss noe om forståelse og kunnskap om kildekritikk og falske nyheter hos informantene vil det ikke være gjeldende for alle. Siden fenomenologien forsker på individer, kan vi aldri med sikkerhet si at noe vil kunne være generaliserende for flere ungdomsskoleelever (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 220-238). Det vil likevel kunne ligge en del overførbarhet i prosjektet.

4.0 Funn

I denne delen av oppgaven vil jeg presentere funnene jeg har samlet inn ved hjelp av intervjuer med mine fire informanter som har fått navnene Nora, Emma, Ella og Maja. Informantene vil beholde denne rekkefølgen gjennom oppgaven for å gjøre det ryddig, men det er viktig å understreke at rekkefølgen ikke har noen sammenheng med rekkefølgen informantene ble intervjuet i. Funnene er presentert som refererende tekst slik at det tar mindre plass i oppgaven. Selve transkripsjonen av hver enkelt informant ligger som vedlegg.

4.1 Funn – kildekritikk

Her vil funnene fra intervjuene med elevene bli presentert. Første temaet er kildekritikk og underkapittelet er delt opp slik at man først finner spørsmålet fra intervjuguiden før elevenes svar blir presentert i oppsatt rekkefølge.

4.1.1 Hva tenker du på når jeg sier kildekritikk?

Nora svarer at kildekritikk handler om å sikre informasjonen ved å slå opp i en annen kilde. Hun trekker frem at dette er særlig nyttig i møte med informasjon som eksempelvis årstall. Emma svarer at kildekritikk handler om å være kritisk til kildene man bruker eller å være sikker på at informasjonen vi får kommer fra trygge kilder. Under oppfølgingsspørsmålet om hva en trygg eller sikker kilde er, svarer hun at det er kilder som Store Norske Leksikon eller NRK der det er eksperter og fagfolk med god utdanning som skriver. Wikipedia trekker hun frem som et eksempel på en ikke-sikker kilde fordi hvem som helst kan skrive der. Ella sier at hun tenker at kildekritikk handler om at du tenker på om det er en god eller dårlig kilde. Maja svarer at kildekritikk handler om at vi må være forsiktige med hva vi tror på. Hun sier at vi ikke må tro på alt vi leser på nettet, nyhetene eller på TV.

4.1.2 Hva mener du det vil si å være kildekritisk?

Nora kommenterer at det å være kildekritisk handler om å være kritisk og tenke over hva som står i teksten. Videre kommenterer hun at det handler om å se om nettsiden er ekte, har god struktur, se på hvem som har skrevet kilden og lese teksten nøye. Med god struktur mener hun

at nettsiden er designet på en god måte og ser generelt estetisk fin ut og hun forklarer at teksten er fint plassert, at teksten har hyperlenker som viser til andre kilder og at nettsiden ser generelt fin ut.

Emma svarer at det å være kildekritisk handler om å tenke over hvilke kilder man bruker og prøve å velge sikre kilder. Hun påpeker at det er viktig å være bevisst på hvor informasjonen kommer fra og hvem som har kommet med informasjonen.

Ella svarer at når man er kildekritisk så er man kritisk, og bestemt, og vet hva som er en god eller dårlig kilde. Hun sier at Wikipedia er et eksempel på en dårlig kilde fordi det kan være folk som skriver det de tror der uten å egentlig vite om det er sant eller ikke.

Maja sier at om man leser noe på en nettside som man ikke er sikker på er sant eller ikke så kan man besøke flere nettsider og se om det er flere som har skrevet det samme. Hun sier at dersom det er flere som har skrevet det samme så er det mest sannsynlig sant.

4.1.3 Hvordan bruker du kildekritikk når du er hjemme?

Informantene svarer selv at de ikke er så gode på å bruke kildekritikk når de er hjemme. Nora sier at hun er litt dårlig på det fordi hun tenker ikke så veldig mye over at hun skal være kritisk til det hun ser. Emma sier at hun unngår Wikipedia og at hun velger nyhetssider som hun vet at er nøytrale. Her sier hun at hun unngår Fox News fordi de er konservative, republikanske og støtter Trump. Ella og Maja trekker frem at hvis de leser noe så er det som oftest fra VG og begge stoler på det som blir lagt ut der.

4.1.4 Hvordan bruker du kildekritikk på skolen?

Nora sier at hun ser på flere kilder for å sikre informasjonen hun finner. Hun trekker frem at hun ikke er særlig kritisk til kilder og sier at hun pleier som oftest kun å sjekke en kilde og at hun ikke er så god på å sikre informasjonen hun finner. Etter at læreren har undervist om at de må være kritiske til kilder og hatt opplegg om falske nyheter har hun blitt mer oppmerksom på dette enn hun var før. Nora trekker frem at kildekritikk er noe hun bruker når det er temaet og at hun ellers ikke tenker over det. Hun sier også:

Jeg tenker alltid at det som står på nettet er sant fordi vi kan jo ikke bare legge ut noe

på en nettside som Store Norske Leksikon liksom. Men det er jo ganske lett å legge ut fake news da fordi folk kan jo tro på masse og det er lurt å være kildekritisk på alt egentlig og ikke bare på sånt tema eller ting som er konkret.

Emma trekker frem at hun unngår Wikipedia. Hun bruker YouTube en god del når hun skal undersøke ting til skolen og ser derfor etter kontoer som er verifiserte fordi da har de trygghetsstempel. Hun leter også etter nettsider som ser ordentlige ut og ikke ser falske ut eller at noen tilfeldige har laget dem. Hun sier at hun alltid er bevisst på hvor hun finner informasjonen og at lærerne har gjort henne oppmerksom på dette. Lærerne har hatt innføring i hvilke kilder de skal unngå å besøke og hun trekker fram Wikipedia som eksempel på en kilde som lærerne ønsker at elevene skal unngå.

Ella trekker frem at det varierer fag fra fag. Hun trekker frem at samfunnsfag- og norskundervisning i kildekritikk skiller seg fra hverandre. I samfunnsfag er det mer nyheter og historie mens i norsken trekker hun frem at det handler om hva som er best av nynorsk og bokmål. Da hun blir spurt om hvilket fag de bruker mest kildekritikk i, så svarer hun at det er norsk. Videre blir hun spurt hvordan undervisningen i samfunnsfag er når de tar for seg nyheter på en ikke-kildekritisk måte. Hun svarer at hun ikke er sikker og trekker frem at de bruker kildeliste på slutten av hver tekst og presentasjon.

Maja sier at hun bruker kildekritikk mer når hun skal undersøke noe til skolen sammenlignet med når hun undersøker noe for seg selv. Dette er fordi hun i skolesammenheng får spørsmål hun må svare på og hun føler derfor at hun må undersøke flere kilder fordi det kan stå ulik informasjon i de ulike kildene. Dette er noe hun gjør hele skoleåret.

4.1.5 Hva mener du kjennetegner en god kilde?

Nora trekker frem at en god kilde er godt strukturert og at det er tydeliggjort hvem som har skrevet teksten og når den er skrevet. Hun liker en god overskrift som forteller deg hva du skal lese om, at innledningen er interessant slik at du vil lese videre og trekker frem at teksten kun skal bestå av det du har søkt etter. Hun trekker frem at hvis hun trykker seg inn på en kilde så forventer hun å få informasjon om det hun søker etter og at de ikke skal blande inn masse annen informasjon. Hun trekker frem at det er viktig for kilden at de holder seg til temaet for hvis ikke så blir det kjedelig å lese.

Emma sier at en god kilde har informasjon som er forståelig og prøver å gjøre det leselig for alle. Hun trekker frem multimodale tekster og liker kilder som blander bilder, tekst og videoer. For YouTube-videoer bør det være flere modaliteter og ikke bare en person som snakker.

Ella sier at hun er usikker på hva som kjennetegner en god kilde, men trekker likevel frem at kilden er god hvis det ser sant ut. Hun sier også at det er viktig med hvem som har skrevet det og at hvis det er en kjent person som legger det ut så er det lettere å tro at det er sant. Hun sier at hvis det er en professor som legger noe ut så er det mest sannsynlig sant. Noen ganger er det også sant det influensere legger ut, men ikke alltid.

Maja trekker frem at hvis en kilde er troverdig så er det en god kilde. En god kilde for henne er skrevet på en realistisk måte og er skrevet av en kjent person eller en forsker. Hun sier at det lettere å tro på det når disse tingene er på plass.

4.1.6 Hva mener du kjennetegner en dårlig kilde?

Nora trekker frem at en kilde er dårlig hvis ordene er plassert hulter til bulter og at tidslinjen er rotete. Hun sier at hvis det står først litt om fortiden, så nåtiden og til slutt fortiden så blir det forvirrende å lese og at det da kan være for mye informasjon på en gang. Hun liker at teksten oppleves som mer rolig for leseren og at den ikke bryter ut med masse informasjon. Hvis det er mye som skjer i teksten så er det veldig vanskelig å følge med og da klikker hun seg ut fordi hun ikke orker å lese. Videre sier Nora at du kan se om kilden inneholder falske nyheter eller ikke ved å for eksempel se om ting i teksten er beskrevet dårlig. Hun forklarer dette ved at hvis folk vil spre falske nyheter så har de gjerne ikke så mye informasjon om det de skriver om og da blir beskrivelsene dårligere. Hun sier også at hvis du havner på et nytt nettsted du aldri har sett før og som inneholder masse informasjon som du aldri har hørt om, så er det sannsynligvis ikke sant. Hun trekker frem covid-19 som et eksempel på noe som er støttet fra forskning, men som likevel flere mener er en falsk nyhet. Denne forskningen er støttet fra flere ulike kilder og vi ser at det er den samme informasjonen som er publisert og samme forskningen som refereres til og vi vet derfor at det er sant.

Emma trekker frem at en dårlig kilde er gammel. Hun forklarer at det er mye som har skjedd de siste årene og dersom kilden er gammel er den derfor utdatert. Hun trekker frem at det er viktig at det bare er de som er ansatt eller som er ekspert på et område som har lov til å skrive

noe i en god kilde og at det ikke skal være linket til spørreundersøkelser eller reklamer i kilden. På eksempler til dårlige kilder trekker hun frem YouTube-kanaler som ikke har mottatt verifiseringsstempel eller mindre kanaler. Når det kommer til nettsider trekker hun frem at en dårlig kilde gjerne er en hun ikke har hørt om før eller at de ikke har skrevet mye om forfatteren eller hvor informasjonen kommer fra. På gode kilder står det hvem som står bak, mens på en dårlig står det gjerne ikke det.

Ella sier at Ikkepedia er et eksempel på en dårlig kilde. Hun sier at dette er en nettside der hun tror at alle kan legge ut og at det er litt som Wikipedia, bare at innholdet ikke er sant. Det heter jo Ikkepedia. Hun sier at det er lett å se at det tull det som står der fordi det «står liksom ikke helt rett». Etter litt stillhet spør intervjuer om hun mener at det står at jorden er flat og dette svarer hun bekreftende på.

Maja sier at en kilde er dårlig hvis hun ikke forstår det, fordi da er det vanskeligere å tro på det. Med dette mener hun at noen nettsider er skrevet med et for komplisert språk og det fører til at hun ikke tror på det.

4.2 Funn - falske nyheter

Her vil funnene fra intervjuene med elevene bli presentert. Andre temaet er falske nyheter og underkapittelet er delt opp slik at man først finner spørsmålet fra intervjuguiden før elevenes svar blir presentert i oppsatt rekkefølge.

4.2.1 Hva tenker du på når jeg sier falske nyheter?

Nora svarer at når hun hører ordet falske nyheter så tenker hun på nyheter som noen har funnet på eller at noen skriver noe de tror er sant, men at de i realiteten skriver om overtro.

Emma svarer at hun tenker på Donald Trump fordi han kaller alt for «fake news» og han sprer falske nyheter selv. Hun påpeker at Trump sier ting han skal gjøre, men når det ikke skjer så prøver han å anklage alle andre for å gjøre feil. Hun tenker også på Fox News og sier at de kan minne litt om konspirasjonsteoretikere og at de er for Trump. Hun sier også at hun tenker på amerikanere fordi de tror på helt «crazy» ting. I Norge trekker hun frem politikere som kanskje sier ting som ikke er lov eller sier «ting som rare ting liksom».

Ella ler og svarer at hun tenker at falske nyheter er dumt. Hun forklarer dette med at det ligger i ordet «fake news», altså at det er falske nyheter og ikke sant. Hun trekker også frem Donald Trump og at han snakker mye om falske nyheter.

Maja sier at når hun hører ordet falske nyheter tenker hun på noen som går ut og sprer nyheter som ikke er ekte. Hun tror kanskje de gjør dette for å skremme noen og trekker frem en sak som er sendt rundt på Snapchat der de advarer mot en person som kidnapper unger på Haugalandet. Hun sier at hun skjønner at det er falske nyheter og at det blir gjort for å skremme folk.

4.2.2 Hvor møter du på falske nyheter?

Nora sier at man møter på falske nyheter over alt. Her trekker hun frem sosiale medier, nyhetsaviser og at folk kan redigere Wikipedia. «De kan jo bare skrive ting så jeg tror egentlig du møter det over alt». Hun trekker også frem at folk kan kalle noe for «fake news» selv om det ikke er det. Litt som Donald Trump har gjort. Hun trekker også frem at folk kan overdrive eller legge på mer enn hva som faktisk hendte for å gjøre saker mer interessante å lese.

Emma sier at kjendiser kan spre falske nyheter gjennom uttalelser som ikke stemmer. Hun trekker også frem nyhetskanaler eller nettsider som skriver litt falskt for å få oppmerksomheten og få folk til å ville lese teksten.

Ella sier at vi kan møte falske nyheter over alt og trekker frem internett som plassen vi oftest kan finne falske nyheter. Hun har ikke et eksempel på en nettside der man finner masse falske nyheter.

Maja sier at vi møter på falske nyheter mest i form av rykter og sier at «hvis folk sprer rykter så er det jo falske nyheter siden de ikke har hørt historien og sånn». Hun sier også at kanskje noen aviser skriver noe fordi de har hørt om, men ikke egentlig vet om er sant. Hun påpeker at det er flest falske nyheter på TikTok og sier at folk sier falske ting for at de skal få flere visninger. Hun sier at hun ser i kommentarfeltet at folk tror på det fordi de stiller spørsmålet om det er sant der. Hun sier også at det er mange ting på TikTok hun forstår ikke er sant.

4.2.3 Hvorfor tror du falske nyheter finnes?

Nora sier at hun tror falske nyheter finnes for at de som skaper dem ønsker å skape spenning og for å få til å tro på dem og det de legger ut. Hun sier også at det kan bli laget for å få ting til å bli som det vil, altså for å skape sin egen virkelighet. Hvis de vil at folk skal tro det var romvesener på planeten så kan de skrive en falsk nyhet om det og det vil føre til at andre tror på det. Andre grunner til at folk kan skrive falske nyheter er for å få oppmerksomhet. Hun sier at dette vil føre til at folk vet hvem de er og hvis de skriver flere nyheter så tror folk mer på dem. Hun påpeker at hvis noen er veldig aktive i media så er det enklere å tro på dem enn hvis de bare skriver et innlegg. Hvis de er aktive, svarer på spørsmål og er der så blir det mer troverdig og de vil sikkert skrive det de har for å få oppmerksomhet og for at folk skal vite hvem de er.

Emma tror falske nyheter finnes for at folk vil ha oppmerksomhet eller at de vil at folk skal tro på dem. Andre grunner hun nevner er at de vil heve seg over andre. Hun bruker Donald Trump som et eksempel på noen som kommer med falske nyheter og falske påstander for at han skal høres smartere ut enn eksempelvis Barack Obama. Hun sier dermed at noen sprer falske nyheter for at de vil være bedre enn noen andre, eller i det minste for å få det til å se slik ut.

Ella ble ikke stilt dette spørsmålet.

Maja sier at falske nyheter finnes for å skremme noen og trekker også frem at de som legger det ut kanskje vil ha lesere eller tjene penger. Hun påpeker at hvis en avis skriver falske nyheter så begynner man lure på om det er sant og må derfor inn for å lese. Avisene får penger basert på hvor mange som leser den og publisering av falske nyheter fører derfor til flere klikk og til at de får mer penger.

4.2.4 Synes du det er lett eller vanskelig å kjenne igjen falske nyheter?

Nora sier at hun synes det er vanskelig å kjenne igjen falske nyheter fordi de fleste nyhetene er sanne og det er ikke mange nyheter som er falske. Siden det er flertall av ekte nyheter, er det vanskelig å kjenne igjen de falske. Hun påpeker at på barneskolen så de på Supernytt og der snakket de ofte om falske nyheter og de lærte da at hvis kildene ikke har andre støttende kilder eller nyheten høres rar ut må du tenke kritisk på det og ikke tro på det med en gang.

Hun synes det er vanskelig fordi hun har ikke lest så mange nyhetssaker og vet derfor ikke hva som er «fake» og hva som er ekte. Hun forteller også om en historie der en liten bedrift hadde kommentert på et innlegg hun hadde publisert på Instagram og spurte om hun ville være ambassadør for dem. Først prøvde hun å undersøke og se hva de hadde i biografien sin på Instagram og se på hvilke bilder de hadde lagt ut og historier de hadde publisert og lagret på kontoen sin. Raskt skjønnte hun at det ikke var ekte fordi når hun spurte de om noe på direkte melding, svarte de med en gang. Meldingene så ut som noe en datamaskin hadde skrevet, og da skjønnte hun at det ikke var ekte.

Emma synes det er vanskelig å gjenkjenne falske nyheter fordi det finnes så mye galskap på nettet som både er sant og usant. Hun sier at hun pleier ofte å tro på det hun ser på nettet selv om hun vet at det ikke er alt som er sant.

Ella sier at det spørs på settingen. Hvis hun går inn på en side som skriver feilinformasjon slik som at jorden er flat så ser hun lett at det er en falsk nyhet. I andre situasjoner er det vanskeligere å se om det er falske nyheter.

Maja svarer at noen falske nyheter er veldig lette å kjenne igjen fordi de er veldig urealistiske mens andre nyheter ser mer nøytrale ut og kan derfor høres mer ekte ut. Hun tror gjerne mer på denne typen nyheter og sier at det er forskjellig fra hvilken nyhet det er. Det er gjerne vanskeligere å kjenne igjen falske nyheter når folk sprer rykter om at kjente folk har fått korona. Det er realistisk at folk blir syke med korona og derfor er det lettere å tro på det, sier hun.

4.2.5 Hva gjør du om du finner en nyhet du mistenker er falsk i en nettavis?

Hvis Nora finner en nyhet hun mistenker er falsk i en nettavis spør hun andre om de har hørt om det samme. Hvis de ikke har hørt om det så hadde hun søkt på nettet for å se om lignende saker kommer opp og hadde spurt foreldrene sine om de hadde hørt noe om det. Hvis ikke hadde hun ikke trodd på det. Hun sier at det er sjeldent at dette skjer fordi hun leser ikke nøye på saker som handler om noe hun ikke har hørt om før. Det har skjedd at hun har sett saker om eksempelvis UFO-er og måtte spurt folk hun kjenner om det kan være sant ettersom hun selv var i tvil. Hun fant ut etter hvert at det var en falsk nyhet.

Hvis Emma finner en nyhet hun mistenker er falsk så trykker hun seg ut av den, og hvis det er

til en skoleoppgave unngår hun å bruke den. Hvis VG eller Dagbladet legger ut noe som hun mistenker er falskt så pleier hun ikke å undersøke noe mer. Hvis det er noe hun henger seg opp i så pleier hun å søke det opp i Google, men dette er ikke ofte. Hun nevner også at hun ikke pleier å rapportere eller sende mail hvis hun ser noe hun mistenker er falskt, men hun er klar over at det er en mulighet.

Hvis Ella ser en nyhet som hun mistenker er falsk så pleier hun å sjekke kilden. Det gjør hun ved å se hvem som har skrevet den eller å bla helt ned og se hvor de har innhentet informasjonen fra. Dette er ikke noe hun gjør hver gang, men hun gjør det om hun ser at det er feil.

Maja sier at hun sannsynligvis ikke hadde tenkt at en nyhet var falskt om den sto i en nettavis siden hun er ganske sikker på at de er sikre, men hun legger til at det kan jo alltid hende at de legger ut falske nyheter de også. Hvis en nettavis hadde publisert falske nyheter hadde hun nok ikke tenkt noe mer over det og hadde derfor ikke gjort noe med det.

4.2.6 Hva gjør du om du finner en nyhet du mistenker er falsk i sosiale medier?

Hvis Nora ser en nyhet hun mistenker er falsk i sosiale medier kan hun rapportere det. På Instagram er det lett å rapportere ett innlegg, sier hun. Men før hun gjør dette spør hun andre om det er «fake». «Fordi da skjønner jeg jo på en måte at det er fake hvis ingen andre har hørt om det liksom». Hvis andre har hørt om det er det sannsynligvis ekte og hvis de ikke har hørt om det så er det ikke ekte og da kan hun rapportere bildet eller brukeren. Hun sier at hun pleier ikke å rapportere innlegg eller brukere, men hun har gjort det. Her trekker hun frem eksemplet med den falske bedriften som ville ha ambassadøravtale med henne. Hun sier at det ikke skjedde noe da hun rapporterte brukeren og at hun tror det trengs flere folk enn bare en for at det skal få konsekvenser. Hun sier også at venner av henne har fått meldinger der det står at hvis de trykker på en lenke så er de med i en trekning av en elsparkesykkel. Når de trykker på lenken så ser du at det ikke er ekte, men da har du allerede trykket på den og da er det for sent.

Emma sier at det spørs og hvis det er noe som angår vennene hennes så prøver hun å sjekke opp i det og spør om det er sant eller ikke. Hvis det er på YouTube så tenker hun at det ikke er alle kanaler der som har blitt verifisert og at de ikke-verifiserte kontoene ikke sikrer kildene sine.

Hvis Ella ser en nyhet i sosiale medier som hun mistenker er falsk så sjekker hun om det er sant. Da det for eksempel sto at Joe Biden var død sjekket hun opp om det var kommet opp på nyhetene og hvis det ikke har kommet på nyhetene, så er det feil.

Maja sier at hun pleier egentlig ikke å gjøre noe om hun finner en falsk nyhet i sosiale medier heller. Hun pleier å spørre en av foreldrene om det er noe hun lurer veldig på eller om det er noe som er skummelt. Da spør hun om de hjemme om de tror det er sant og de pleier da å svare på om de tror det er sant eller ikke. De voksne vet ikke alltid de heller og Maja tror at de noen ganger bare sier noe for å gjøre at hun ikke blir så redd.

4.2.7 Hva gjør du om du skal undersøke noe til skolen og er usikker på om det du har funnet er sant?

Hvis Nora skal undersøke noe så hadde hun søkt på nettsider som hun er sikker på og som er sanne og trekker frem Store Norske Leksikon som eksempel. Hvis det er noe som står på en utydelig måte så spør hun læreren om de har hørt noe om det eller om de tror det er sant. Hun sier at lærerne har mer kunnskap enn det hun har og at selv om nettet har veldig mye kunnskap så står det ikke akkurat veldig tydelig om ting er sant eller ikke der.

Emma pleier å spørre læreren først om de tror det er en sikker kilde og vil ha en forklaring på hvorfor kilden er god eller hvorfor den ikke er god. Hun er mer opptatt av å vite om det er sant eller ikke når det kommer til å undersøke ting i skolesammenheng fordi hvis hun bruker en kilde som ikke er sann eller som inneholder feilinformasjon, så kan hun bli trukket ned i karakter.

Ella sier at når hun skal undersøke noe så pleier hun å søke det opp i Google. Da ser hun hvis det er en «tullside» og unngår disse. Hun velger heller å gå på VG fordi der kommer det nyheter om utlandet og Norge og som regel kommer det ikke falske nyheter på VG.

Maja sier at hun søker det opp enda en gang for å se om det er flere som har lagt ut det samme. Hvis to eller flere har lagt det ut så tror hun mest sannsynlig at det er sant.

4.3 Funn - undervisning om kritisk literacy

Her vil funnene fra intervjuene med elevene bli presentert. Siste temaet er undervisning om

kritisk literacy og underkapittelet er delt opp slik at man først finner spørsmålet fra intervjuguiden før elevenes svar blir presentert i oppsatt rekkefølge.

4.3.1 Hva har dere hatt om på skolen når det gjelder kildekritikk og falske nyheter?

Nora sier at de ikke har hatt om så veldig mye på skolen om dette, men at de har lært om hva det er og læreren har snakket mye om at de må søke på flere ulike kilder for å finne informasjon. De har ikke hatt om kildekritikk som et større tema på skolen. Hun trekker frem et eksempel der de skulle skrive en oppgave om 9/11 i USA og der det var ulikt antall døde i tekstene til elevene og ulikt antall på alt. Hun påpeker derfor at det er det de fleste kildene har skrevet som er rett og at man ikke bare skal bruke den første og beste kilden man finner. Hun blir spurt om det er slik at det de fleste skriver alltid er sant. Her svarer hun at det er ikke alltid sånn og trekker frem eksempelet med spekulasjoner rundt vaksiner. Hun sier at hun stoler på forskerne og de som jobber med det og ikke på de som mener at vi ikke må ta vaksiner. Videre sier hun at de har blitt vist overskrifter og hatt håndsopprekning på hvem som tror det er sant eller usant og fått hørt om de har svart rett.

Emma sier at hun ikke kommer på at de har hatt veldig mye om det. Hun sier at de har hatt om «fake news» i engelsk og hatt om USA og valget. Her hadde de om valgkamp og hva de ulike politikerne sa og om det de sa var sant eller om de pyntet på sannheten for å vinne. Her sa læreren hva Trump hadde sagt og spurte om elevene trodde det var sant eller ikke. Etter at elevene hadde svart sa læreren at det åpenbart bare er tull. Etter dette søkte de opp Trump og Biden og så hva som dukket opp i Google. I norskfaget har de lært å skrive en sikker kildeliste med navn og dato. Hun husker ikke om de har hatt om kildekritikk i norskfaget utenom at de prøver å lære elevene å finne gode kilder og unngå å bruke Wikipedia.

Ella sier at de ikke har hatt så mye om kildekritikk på skolen utenom at de må huske å skrive kildeliste i oppgaver. Når det kommer til falske nyheter har de hatt opplegg laget av NRK-Super og hun sier «De har jo sagt liksom at når Donald Trump[...] og de har sagt okei fake news». Hun forklarer ikke dette utsagnet nærmere.

Maja sier at de ikke har hatt så veldig mye om det, men at de har fått beskjed om hvilke nettsider de ikke skal bruke. De har ikke hatt noen timer dedikert til dette og fått beskjed underveis om å passe på hvilke kilder de bruker. Dette er noe hun sier at har gått inn i hodene på elevene siden lærerne har minnet dem på det så mange ganger, men at de ikke minner dem

på det så mye nå lenger. Hun er ikke sikker på om alle i klassen er gode på å sjekke kildene en gang til.

4.3.2 Er det en måte du mener dere kunne ha lært mer om emnet på skolen?

Nora sier at de kunne hatt kildekritikk og falske nyheter som et tema der de lærer om det noen uker. Hun trekker frem at det er viktig at folk ikke tror på alt de ser og på skolen kunne de lært om alle reglene du må gå gjennom for å finne ut om det er en rett kilde eller hvordan du kan finne ut om det er rett kilde eller om det er falske nyheter. Her trekker hun frem eksemplene med å sikre det med andre sider eller se på hvem som har skrevet kilden.

Emma sier at det hadde vært viktig å lære seg å finne en sikker kilde, «men jeg vet liksom ikke hvor mye folk vet om det, hverken lærere eller elever liksom». Hun sier at hun ikke føler at de i klassen er så opptatt av det eller at de kanskje bare leser det de finner på nettet og tror at det er sant uten å tenke over at det faktisk kan være usant.

Ella svarer at hun vet hvilket fag de kunne lært mer om kildekritikk og falske nyheter i, og det er norskfaget. Under spørsmålet om hun har forslag til hvordan de kan lære mer om dette i norskfaget svarer hun nei.

Maja sier at de kunne ha lært mer av at lærerne kunne vist dem artikler og tipset dem om hvordan de skal søke opp kilden flere ganger for å se om flere har skrevet det samme. Hun tror de kunne lært mer av slike forklaringer.

4.3.3 Kan du huske at dette undervisningsopplegget fra Medietilsynet, DUBestemmer.no og Faktisk.no har blitt brukt på skolen? Og hva synes du om opplegget?

Undervisningsopplegget er valgfritt og dermed ikke noe som man kan forvente blir brukt i alle klasser. Man kan derfor ikke gå inn i en tilfeldig klasse og anta at opplegget har blitt brukt, men det kan inneholde elementer fra undervisning i kildekritikk som elevene kjenner igjen. Siden opplegget er utformet av eksperter og seriøse aktører bør det være en god måte å lære om kildekritikk på og jeg velger derfor å vise det til informantene.

Før undervisningsopplegget ble presentert fikk informantene spørsmål om de visste hva Faktisk.no er. Dette for å se om de har brukt det på skolen. Under spørsmålet om de har hørt

om Faktisk.no sier Ella og Maja at de tror de har hørt om nettsiden, men at de ikke er sikre. Emma sier at hun er usikker og Nora sier at hun aldri har hørt om nettsiden før. Elevene som tror de har hørt om faktasjekker-nettsiden fikk ikke videre spørsmål om de kunne forklare hva det var. Intervjuer gikk så raskt gjennom undervisningsopplegget om kildekritikk og leste opp hva som sto og spurte elevene om det var noe som var gjenkjennelig. For Nora og Maja var undervisningsopplegget ikke gjenkjennelig i det hele tatt. Emma sier at hun kjenner igjen et bilde av en dame på en plakat som er utformet med overskrifter som vil hjelpe med å avsløre falske nyheter. Hun kjenner igjen noen av begrepene, men har ikke sett hverken denne plakaten eller lignende plakater som er laget med tips for å avsløre falske nyheter. Resten av undervisningsopplegget er ikke gjenkjennelig for Emma, kun damen på plakaten. Ella mener at de har hatt om deler av PowerPoint-presentasjonen, men hun husker ikke hvilke og påpeker at de har hatt lite om de delene de har hatt om.

Etter at elevene ble vist undervisningsopplegget ble de spurt om å kommentere det. Alle elevene var positive til opplegget og trodde at dette var en god måte å lære om kildekritikk og falske nyheter på. Ella som er den eneste eleven som husker å ha hatt om opplegget er positiv til det og skulle ønske at de hadde hatt mer om det på skolen. Emma trekker frem at opplegget er godt fordi hvis du blir vist noen eksempler på falske nyheter og lærer deg å sammenligne falske nyheter med ekte nyheter, så kan det hjelpe deg å kjenne igjen andre falske nyheter. Maja sier at hun tror de andre elevene i klassen kunne lært mye av denne måten å arbeide med kildekritikk på. Hun sier også at det ikke er lagt særlig mye vekt på falske nyheter i skolen og at det eneste de har hatt om før er kildeliste, slik at lærerne kan gå mer inn i kildene om de er usikker på om det elevene har funnet er sant. Hun sier derfor at elevene i klassen ville lært mye av å gjennomgå dette undervisningsopplegget på skolen. Nora sier at undervisningsopplegget virket bra og har ingen ytterligere kommentarer.

4.4 Sammendrag av funn

Informantene viser forståelse for begrepene kildekritikk og falske nyheter og de gir korte og konsise definisjoner til begrepene selv om de ikke går i dybden i beskrivelsene. Dette er til tross for at de uttrykker at de har hatt lite undervisning i temaet kritisk literacy og de fleste sier at de kun har hatt om hvordan de skal lage en kildeliste. Alle informantene viser forståelse for to viktige elementer innenfor kritisk literacy som er fokuset på språk og tekstens forfatter eller hvem som står bak teksten. Likevel er ikke informantene bevisste på å utøve

kildekritikk utenom skoletid og de uttrykker at deres medelever er mindre flinke på dette enn de selv er. De tror på det som de finner i kjente nettaviser fordi dette er store og kjente aktører og stiller sjeldent spørsmål til nyheter de møter på om de kjenner nettsiden fra før. Dette skiller seg fra informantene når de er på skolen eller skal gjøre noe i skolesammenheng, for da viser de mer kritisk sans til tekstene eller nyhetene de møter på. Her er de mer opptatt av å finne rett svar og det er gjerne, som en av informantene forklarte, fordi de ikke vil bli trukket ned i karakter grunnet dårlig kildebruk.

5.0 Analyse

Nora og Emma deler flere likheter i sine besvarelser, og det gjør også Ella og Maja. I analysedelen og drøftingsdelen vil det derfor være hensiktsmessig å dele de fire informantene i to grupper som jeg har valgt å kalle for «de reflekterte» og «de tillitsfulle». Elevgruppen som jeg kaller for de reflekterte har lengre og mer reflekterte svar og stiller seg mer kritisk til eksempelvis nettaviser enn de tillitsfulle. Elevgruppen som jeg kaller for de tillitsfulle har kortere svar og viser mer tillit til eksempelvis nettaviser og andre kjente aktører. Det finnes tydelige forskjeller mellom elevgruppene og i siste delen av kapittelet er kjennetegnene satt opp mot hverandre i en tabell.

Analysekapittelet er inndelt i fire underkategorier som alle består av ulike tabeller. I underkapittel 5.1 kommer analyse av funn relatert til den kildekritiske delen av intervjuguiden. Spørsmålene her er stort sett de samme, men noen av spørsmålene er slått sammen for å unngå å repetere lignende informasjon og for å gjøre tabellen ryddigere. I underkapittel 5.2 kommer analyse av funn relatert til falske nyheter fra intervjuguiden. Enkelte av spørsmålene er her også slått sammen for å gjøre tabellen ryddigere og for å unngå å repetere lignende informasjon. Underkapittel 5.3 tar for seg undervisningsdelen av intervjuguiden. Underkapittel 5.4 presenterer en liste over kjennetegn på de to elevgruppene og setter kjennetegnene opp mot hverandre for å tydeliggjøre forskjellene.

5.1. Analyse av funn – kildekritikk

Tabell 1 - Besvarelsene til de reflekterte og de tillitsfulle elevene når det kommer til kildekritikk.

SPØRSMÅL	DE REFLEKTERTE	DE TILLITSFULLE
HVA ER KILDEKRITIKK OG HVA VIL DET SI Å VÆRE KILDEKRITISK?	De reflekterte elevene svarer konkret hva kildekritikk er for dem og kommenterer viktige elementer som avsender og innhold.	De tillitsfulle elevene svarer konkret hva kildekritikk er for dem og nevner trekk som minner mer om personlige egenskaper. De får det til å høres ut som at hvis noe er populært så er det sant.
HVORDAN BRUKER DU KILDEKRITIKK?	Informantene er bevisste på hvor de finner informasjon og forholder seg gjerne til nøytrale nettsider. De sier at de bruker kildekritikk ellers i liten grad.	Informantene viser tiltro til kjente nyhetssider. De lager kildeliste når de jobber med skoleoppgaver og undersøker flere kilder. De sier at de bruker kildekritikk i liten grad.
HVA MENER DU KJENNETEGNER EN GOD/DÅRLIG KILDE?	Informantene nevner flere formelle tekstlige trekk og ikke kjente nettsider.	Informantene nevner at en god kilde er skrevet av en kjent person. De nevner også noen formelle tekstlige trekk.

5.2 Analyse av funn – falske nyheter

Tabell 2 - Besvarelsene til de reflekterte og de tillitsfulle elevene når det kommer til falske nyheter.

SPØRSMÅL	DE REFLEKTERTE	DE TILLITSFULLE
HVA ER FALSKE NYHETER, HVORFOR FINNES DE OG HVOR MØTER DU PÅ DEM?	De reflekterte har mer sammensatte og reflekterte forklaringer fra flere ståsteder som oppspinn, konspirasjoner eller det å lyve og kalle en sannhet for løgn. Nevner flere og ulike arenaer man møter på falske nyheter.	De tillitsfulle har en enklere forklaring når det kommer til hva falske nyheter er. De forklarer det som noe som ikke er sant. Når de skal forklare hvorfor falske nyheter finnes kommer de med tre mulige årsaker og viser dermed forståelse for fenomenet. Under spørsmålet om hvor de finner falske nyheter svarer de generelt slik som internett og aviser.
SYNES INFORMANTEN DET ER LETT ELLER VANSKELIG Å KJENNE IGJEN FALSKE NYHETER?	Informantene anerkjenner at det er vanskelig å kjenne igjen falske nyheter. De kommer med begrunnede forklaringer til dette.	Informantene svarer begge at «det spørs» og viser dermed større tiltro til egen evne å gjenkjenne falske nyheter til tross for å vise stor tillit til det kjente.
HVA GJØR INFORMANTEN OM DE FINNER EN NYHET DE MISTENKER ER FALSK?	<p>De reflekterte elevene er mest opptatt av å undersøke nyheten i skolesammenheng. Da vil de spørre lærere om hjelp og vil lære av dem. Karakterene er motivatoren her.</p> <p>Dersom nyheten er i en nettavis vil de spørre om andre kjenner til det eller unngå saken. Dette skjer sjeldent.</p> <p>Dersom nyheten er i sosiale medier gjør de lite eller ingenting.</p>	<p>De tillitsfulle elevene er mest opptatt av å undersøke nyheten i skolesammenheng, men de spør ikke læreren om hjelp og går glipp av en læringsmulighet.</p> <p>Dersom nyheten er i sosiale medier vil de søke det opp i søkemotor eller spørre om andre kjenner til det.</p> <p>Dersom nyheten er i en nettavis hadde de ikke tenkt over det.</p>

5.3 Analyse av funn – undervisning i kildekritikk og falske nyheter

Tabell 3 - Besvarelsene til de reflekterte og de tillitsfulle elevene når det kommer til undervisning om kritisk literacy.

SPØRSMÅL	DE REFLEKTERTE	DE TILLITSFULLE
HVA HAR DERE HATT OM PÅ SKOLEN NÅR DET GJELDER KILDEKRITIKK OG FALSKE NYHETER?	De reflekterte elevene uttrykker at de har hatt lite om temaet på skolen. De har lært hvordan de skal skrive en kildeliste, søke opp ulike kilder, hva som er gode kilder og undersøkt falske påstander.	De tillitsfulle elevene uttrykker at de har hatt lite om temaet på skolen. De har lært om hvordan de skal skrive en kildeliste og hvilke nettsider de skal unngå.
ER DET EN MÅTE DU MENER DERE KUNNE HA LÆRT MER OM EMNET PÅ SKOLEN?	Informantene uttrykker at de kunne hatt om dette som et tema over lenger tid. De kommer med flere områder de kunne tenke seg å lære mer om, blant annet ulike regler som skal tas i bruk samt hvordan de finner en sikker kilde.	Informantene uttrykker at de kunne lært mer om det og sier at lærerne kunne vist artikler og gitt konkrete råd.
HAR DU HØRT OM FAKTISK.NO?	Nei, de tror ikke de har hørt om nettsiden.	Ja, de tror de har hørt om nettsiden.
KAN DU HUSKE AT UNDERVISNINGSSOPPLEGGET HAR BLITT BRUKT PÅ SKOLEN OG HVA SYNES DU OM DET?	Kan ikke huske at opplegget har blitt brukt, men kjenner igjen noen av begrepene fra tidligere. Positive til opplegget fordi sammenligningen undervisningsopplegget gjør med nyheter vil føre til at man blir bedre til å kjenne igjen falske nyheter.	Nei, men kjenner igjen noen deler av opplegget og noen av begrepene fra tidligere. Positive til opplegget og tror klassen ville ha lært av det.

5.4 Kjennetegn på de reflekterte og de tillitsfulle

Her vil kjennetegnene på de reflekterte og de tillitsfulle elevene bli presentert. Man kan finne kjennetegnene ut fra å lese besvarelsene til informantene slik de er presentert i transkriberingen man finner som vedlegg. Til venstre i tabellen finner man kjennetegn på de reflekterte elevene satt opp mot kjennetegn på de tillitsfulle elevene på høyre side av tabellen.

Tabell 4 – Kjennetegn til de reflekterte og de tillitsfulle. Satt opp for å sammenligne kjennetegnene.

<i>De reflekterte</i>	<i>De tillitsfulle</i>
Lengre svar. Flere perspektiver	Kortere svar. Færre perspektiver
De synes selv det er vanskelig å kjenne igjen falske nyheter.	De viser mer tillit til egen evne å kjenne igjen falske nyheter.
Husker mer av undervisningen.	Husker mindre av undervisningen.
Utnytter lærerens kunnskap i møte med nyheter de mistenker er falske.	Spør ikke læreren om hjelp i møte med nyheter de mistenker er falske.
Unngår visse nettsider som de ikke anser som nøytrale.	Stoler på kjente nettsider.
Mest kildekritisk på skolen, litt mindre i møte med nettaviser og nesten ikke i sosiale medier.	Mest kildekritisk på skolen, litt mindre på sosiale medier og nesten ikke i møte med nettaviser.

Som man kan lese ut fra tabellen er det vesentlige forskjeller mellom den reflekterte elevgruppen og den tillitsfulle elevgruppen. I hovedsak består forskjellene av at de reflekterte elevene har lengre svar og setter seg inn i flere perspektiver hvilket fører til at de har et mer nyansert syn på falske nyheter og anerkjenner at de er vanskelige å gjenkjenne. Kontrasten til dette er de tillitsfulle elevene som ikke setter seg inn i like mange perspektiver som dermed har et enklere syn på falske nyheter og mener at de er lettere å kjenne igjen.

6.0 Drøfting

I denne delen av oppgaven skal jeg drøfte funnene mot teorien som jeg har henvist til tidligere for å kunne svare på problemstillingen som er: *Hvordan forstår og praktiserer et utvalg ungdomsskoleelever kildekritikk og falske nyheter?* Drøftingsdelen er tredelt etter kategoriene kildekritikk, falske nyheter og undervisning i kildekritikk og falske nyheter. Den er deretter inndelt etter temaene som vi finner i analysedelen og videre i tre underkategorier etter de to elevgruppene de reflekterte og de tillitsfulle og en del som sammenligner besvarelsene til elevgruppene.

Før drøftingen starter er det viktig å påpeke at alle informantene fikk beskjed om at de ikke skulle lese seg opp på temaet da samtykkeskjema ble delt ut. Likevel før intervjuet startet fikk alle informantene spørsmål om de hadde undersøkt på forhånd og alle svarte ja til dette. Informantene har lest seg opp og forhørt med foreldre før intervju. Dette kan påvirke svarene til informantene og det er dermed ikke sikkert at de hadde svart likt om de ikke hadde undersøkt på forhånd. Likevel er det ikke noe man kan gjøre med dette og drøftingen må tas basert på hva informantene faktisk svarer og ikke basere seg på antakelser om hva de hadde svart uten hjelp av foreldre eller internett.

6.1 Drøfting av funn – kildekritikk

Kildekritikk er en del av kritisk literacy og handler om å forholde seg kritisk til tekster, utsagn eller argumenter man møter på. Det går ut på å finne ut hva sannhet er og hvordan sannheten blir konstruert i tekster ved hjelp av språk eller tankesett (Blikstad-Balas, 2016, s. 29-30). Det finnes flere måter å jobbe med kildekritikk på og Janks et al. (2014) påpeker at elever må utvikle et metaspråk som omfatter tekstens komponenter for å kunne beskrive og vurdere de valgene som er tatt og hvordan de påvirker teksten. Her er det også formulert noen kritiske hjelpespørsmål som bør stilles for å analysere tekster på en kritisk måte og de går ut på å se på blant annet hvordan tekster er konstruert, hva som er konstruert som sannheten, hvem som er den ideelle leseren eller hvem som vinner og taper i teksten.

6.1.1 Hva er kildekritikk og hva vil det si å være kildekritisk?

6.1.1.1 De reflekterte

De reflekterte elevene kommer med konkrete kommentarer når det gjelder kildekritikk og er innom flere viktige elementer innenfor kritisk literacy. De tenker på å være bevisst på hvilke kilder man tar i bruk og sikre informasjonen ved å undersøke flere kilder eller å bruke såkalte trygge kilder som er skrevet av eksperter eller fagfolk. I tillegg til dette sier de at man bør unngå nettsider som Wikipedia fordi hvem som helst kan redigere innholdet der. Hva som er definert som en sikker side er vanskelig å finne et fasitsvar på, og det er nettopp derfor kritisk literacy kan være vanskelig. Likevel er det lurt å ha en pekepinn som hjelper oss i letingen etter sikrere kilder og som kan hjelpe oss med hvilke spørsmål man skal stille slik som Søk & Skriv (2021) eller andre lignede nettsider gjør. De reflekterte elevene er også opptatt av tekstens avsender og hvor de har innhentet sin informasjon fra, slik som Blikstad-Balas (2019) påpeker at man skal være. I tillegg til dette er det alltid lurt å undersøke primærkilden som det også nevnes slik at man får undersøkt om den er troverdig, om den er sitert rett eller om det er en feilsitering som ødelegger budskapet.

6.1.1.2 De tillitsfulle

De tillitsfulle elevene svarer også konkret hva kildekritikk er for dem, men de svarer med kortere svar og er ikke innom like mange elementer innenfor kritisk literacy. Trekkene de nevner minner mer om personlige egenskaper og da særlig det å være «kritisk og bestemt» eller å være forsiktig med hva man tror på. Dette er selvfølgelig personlige egenskaper som det vil være fordelaktig å være i besettelse av, men sier lite om hvordan man utøver kildekritikk på generell basis. I tillegg til dette er de tillitsfulle elevene mer opptatt av popularitet er lik sannhet, eller som Maja sier: «Om det er flere som skriver det samme så er det mest sannsynlig at det er sant da». Som Medietilsynet (2021) sier oppstår noen ganger falske nyheter i useriøse nettsider og kan bli spredt til flere seriøse nyhetskanaler. Om en seriøs nyhetsaktør publiserer en nyhet kan det hende at flere andre siterer sekundærkilden uten å undersøke primærkilden og man sitter da igjen med flere nettstedet som sprer den samme misinformasjonen.

6.1.1.3 Likheter og ulikheter mellom de reflekterte og de tillitsfulle

De reflekterte og de tillitsfulle elevene skiller seg fra hverandre i stor grad når det kommer til besvarelsene om kildekritikk og kildekritisk handling. Under spørsmålene om hva de tenker på når de hører ordet kildekritikk og hvordan man er kildekritisk er den første forskjellen man legger merke til at de reflekterte kommer med lengre svar og at de er innom flere av komponentene som kildekritikk består av mens de tillitsfulle kommer med kortere svar og er ikke innom like mange komponenter. De reflekterte elevene er opptatte av handlinger man tar i bruk for å være kildekritisk mens de tillitsfulle elevene er mer opptatte av personlige egenskaper. Det vil være en fordel om man besitter de nevnte personlige egenskapene, men det er også noe man kan øve opp ved å jobbe aktivt med kildekritikk.

6.1.2 Hvordan bruker du kildekritikk?

6.1.2.1 De reflekterte

De reflekterte elevene sier at de er bevisste på hvor de finner informasjon og at de gjerne forholder seg til nøytrale nettsider. Ellers bruker de kildekritikk i liten grad. Kildekritikk blir brukt i større grad på skolen enn det blir brukt hjemme. Nora sier at hun tenker fornuftig og at hun ofte kan kjenne igjen om noe ikke er sant. Likevel sier hun at hun stoler på det hun blir fortalt. Resultatene fra forskningen på PISA-undersøkelsen i 2018 viser at 10. klassinger mangler strategier for å vurdere pålitelighet i tekstene de leser og stiller ikke spørsmål om tekster de leser eller kildene de møter på er sanne (Weyergang & Frønes, 2020). Resultatene fra forskning på nasjonale prøver i 2018 viser at 66% av åttendeklassingene i 2018 ikke klarte å skille en reklametekst fra en informativ tekst (Roe et al., 2018) og resultatet viser altså at flertallet av elevene ikke vet om informasjonen de møter på er underholdnings- eller faktabasert. Det er ikke alltid en sammenheng mellom å stole på det man hører og å kunne tenke fornuftig og da særlig når vi ser at norske elever sliter med å vurdere påliteligheten til tekster. Nora viser med sitt utsagn til en selvtillit når det kommer til egen kritiske evne, likevel uttrykker hun senere at hun synes dette er utfordrende. Dette står i motsetning til hverandre, og vi ser at hun har et nyansert syn på kildekritikk og falske nyheter. Denne selvtilliten kan være en fordel når hun må jobbe kritisk, så lenge hun ikke har for stor tiltro til egen evne å tenke fornuftig. Om hun har for stor tiltro til egen fornuft, vil det kildekritiske fort falle bort og hun bruker da instinktene sine fremfor å faktisk jobbe kildekritisk. Nora sier også: «Jeg tenker alltid at det som står på nettet er sant fordi vi kan jo ikke bare legge ut noe

på en nettside som Store Norske Leksikon», selv om hun senere angrer seg og sier at det kan være lett å publisere falske nyheter. Hun viser at hun forstår hva kildekritikk innebærer i stor grad og er oppmerksom på at man må lese tekstene grundig, se på forfatteren samt utformingen til nettsider, men siden hun uttrykker at hun ikke er veldig kritisk til kilder virker det ikke som om hun klarer å omgjøre teorien til nyttig praksis. Dette er trolig fordi hun ikke ser verdien av det.

Emma sier at hun forholder seg til nettsider som er saklige og nøytrale og unngår de nettsidene som pynter på sannheten eller som viser til eksempelvis konservative og republikanske meninger. Om man kun forholder seg til nyheter som man oppfatter som rette vil man risikere å havne i et «ekkokammer». Ekkokammer er et ord som ofte brukes når det er snakk om falske nyheter og mennesker som forholder seg til nyheter fra kun en side, da vil man risikere å havne i et ekkokammer der alle meninger er like og blir forsterket (Det Norske Akademi for Språk og Litteratur, u.å.). Det virker som om informanten er bevisst på at hun filtrerer ut visse nyhetssider, så det virker ikke som om dette er et særlig problem, men det er likevel viktig å merke seg. Videre kan man stille seg spørsmålet om hva som egentlig er en nøytral nettside. Ettersom alle har en sak de vil fremme kan man se at til og med NRK som er en statseid kanal ikke alltid forholder seg nøytralt til nyheter de heller, som da Dagsrevyen skulle presentere aktuelle kandidater til å ta over jobben som sentralbanksjef og de fikk Jens Stoltenberg til å virke som den klart overlegne kandidaten ved å kutte ned på CV-en til Ida Wolden Bache (Faktisk.no, 2022).

Emma er den av de reflekterte som i størst grad uttrykker at hun bruker YouTube på en kritisk måte for å tilegne seg kunnskap. Hun sier at hun forholder seg i stor grad til verifiserte kanaler på YouTube fordi hun anser disse som trygge kilder ettersom de er blitt verifiserte og dermed godkjente. Som man kan lese ut fra Google Support (2021b) sitt søknadsskjema for å få YouTube-kanalen sin verifisert så er ikke det å publisere sanne nyheter et av kriteriene som blir nevnt. Verifiseringsstempelet er bevis på at kanalen er populær og at kanalen er den de utgir seg for å være. Om verifiserte kanaler bryter retningslinjene til YouTube og publiserer videoer med falske nyheter som har risiko for alvorlig skade, eksempelvis Covid-19 relaterte nyheter, vil kanalen risikere å miste stempelet og videoen skal bli fjernet (Google, 2021a). En fordel med verifiserte kontoer er derimot at de gjerne har et større publikum og sannsynligheten for at en falsk video blir rapportert er større enn ved ikke-verifiserte kontoer, men om videoen ikke bryter retningslinjene så vil den nok likevel ikke bli fjernet. Selv om vilkårene til YouTube sier at Covid-19 relaterte nyheter bryter retningslinjene og vil bli

fjernet har Li et al. (2020) gjort en undersøkelse i British Medical Journal der de viser at mer enn en av fire av de mest populære videoene på YouTube om Covid-19 inneholdt falske nyheter. Vi vet ikke hvor mange av disse videoene som ble publisert på verifiserte kanaler, men vi vet at på selv verifiserte kanaler er det ikke sikkert at de har tilhørighet med personen eller organisasjonen de utgir seg for å tilhøre, slik eksempelet der Fox News Alert uten tilknytning til Fox News ble verifisert. Kanalen ble slettet etter en stund, men hadde 800.000 abonnemeter så det er tydelig at den har klart å lure flere (Liles, 2021). Påstanden til Emma om at verifiserte kanaler på YouTube er trygge kilder stemmer altså dessverre ikke dersom kanalen publiserer falske nyheter som ikke medfører risiko for alvorlig skade. Vi ser uansett at til tross for at YouTube har formulert retningslinjer som til dels er strenge så er oppfølgingen av disse ikke alltid på topp ettersom vi har bevist at YouTube har verifisert en kanal som utgjør seg for å være en nyhetsaktør og fordi de har latt falske nyheter om Covid-19 spre seg på tjenesten over lenger tid (Li et al., 2020; Liles, 2021).

6.1.2.2 De tillitsfulle

De tillitsfulle elevene viser tiltro til kjente nyhetssider og er ikke kildekritisk i møte med disse. Når de jobber med skolearbeid lager de kildeliste og undersøke flere kilder. Ellers brukes kildekritikk i liten grad i denne elevgruppen. Informantene bruker ikke kildekritikk når de besøker kjente nyhetssider fordi de er, som Ella sier, profesjonelle, og hun mener at hun dermed kan stole på innholdet. Som Medietilsynet (2021) selv sier kan falske nyheter som oppstår useriøst bli spredt til seriøse nettaviser slik som VG. Faktisk.no har også avdekket at VG har publisert et fåtall artikler som inneholder falske nyheter eller desinformasjon (Faktisk.no, u.å.-c). Selv om dette er en av de nettavisene man i utgangspunktet kan stole på, må man også bruke kritisk literacy aktivt her og ikke stole på alt som publiseres bare fordi det står en kjent aktør bak. Maja sier det samme som Ella og stoler på innholdet nettaviser publiserer og sier at hun ikke er vant med å lese mye i aviser og at dette er grunnen til at hun bruker kildekritikk sjeldent. Dette er det interessant at informanten er bevisst om. Det er også interessant å tenke over om hun hadde brukt kildekritikk mer i avislesing om hun hadde begynt å lese flere aviser.

På skolen bruker de tillitsfulle elevene kildekritikk i større grad enn hjemme. Ella trekker frem at kildekritikk blir brukt mer i norskfaget enn i samfunnsfag. Hun kan ikke forklare hvordan det blir brukt i norskfaget annet enn at de bruker kildeliste mot slutten av tekster. Det

virker dermed ikke som om kildekritikk blir brukt mye i norskfaget heller. Jeg oppfatter Ella som litt nervøs under intervjuet og tolker det som årsaken til at hun noen ganger kommer med enkle svar. Hun ble heller ikke presset til å utdype ettersom jeg som intervjuer ikke kjenner henne, og ikke vil tøyse grenser hun ikke kjenner til. Derfor har denne informanten noe kortere og mindre forklarende svar enn de andre intervjuobjektene. Om man ser på utsagnet hennes kan man likevel diskutere at det å ha kildeliste på slutten av teksten går under kildekritikk fordi lærer får en oversikt over hvilke kilder elevene bruker og kan dermed se om elevene har vært kritiske i utvalget. Elevene blir derfor i større grad presset til å unngå useriøse kilder som bloggposter, innlegg på forum eller Facebook når de må skrive ned hvilke kilder som er brukt. Kildeliste kan derfor bli ansett som et steg mot kritisk vurdering av kilder. I tillegg til dette kan elevene enklere finne tilbake til informasjonen senere om det behøves. Maja sier at kildekritikk blir brukt i større grad når det kommer til skolearbeid og hun begrunner dette med at hun da må besvare spørsmål. Hun sier at hun er nødt til å bruke flere kilder fordi ulike kilder kan inneholde ulik informasjon. Hun begrunner ikke hva som er motivasjonen til dette annet enn at hun må «besvare spørsmål», men en annen motivator kan være karakterene hun får på skolen slik som en av de reflekterte elevene nevner. Om det er dette som er motivasjonen bak eller ikke vil det å bruke kildekritikk mer på skolen hjelpe henne til å bli mer kildekritisk på generell basis og om hun ser verdien av dette over tid kan det ha overførbarhet til fritiden hennes også.

6.1.2.3 Likheter og ulikheter mellom de reflekterte og de tillitsfulle

Begge elevgruppene uttrykker at de bruker kildekritikk i liten grad og det virker som om de sjeldent bruker dette i egen fritid. Elevgruppene har det til felles at kildekritikk blir brukt mer på skolen. Her har de ulike tilnærminger og der de reflekterte spør lærerne om hjelp til å bedømme kilder, vil heller de tillitsfulle bruke tiden på skolen til å søke opp informasjon i en søkemotor gjentatte ganger. I egen fritid bruker de reflekterte elevene kildekritikk i noe større grad, virker det som. Her prøver de å forholde seg til saklige nyheter og verifiserte kanaler på YouTube, mens de tillitsfulle elevene stoler på nettaviser som er kjente og populære. De tillitsfulle elevene er mer opptatt av å være kildekritisk når de er i sosiale medier enn når de leser nettaviser, men det virker heller ikke som om de er opptatte av å lese nettaviser. Det virker som om de reflekterte oppsøker nettaviser i noe høyere grad, og som Medietilsynet (2020) fant ut så oppsøker barn etter hvert som de blir eldre mer tradisjonelle nyhetsaktører

enn de finner på sosiale medier. Dette kan dermed være en indikasjon på at de reflekterte er mer modne når det kommer til nyheter enn det de troverdige er.

6.1.3 Hva mener du kjennetegner en god/dårlig kilde?

6.1.3.1 De reflekterte

Når det kommer til hva som kjennetegner en god eller dårlig kilde så nevner de reflekterte elevene flere formelle tekstlige trekk og nettsider som ikke er kjente. De formelle trekkene som nevnes er eksempelvis overskrifter, innledning, utforming, multimodale tekster og beskrivelser. Nettsiders utforming kan være en indikasjon på at de har investert tid og penger på nettsiden og dette vil være med på å øke kildens troverdighet. Det vil være lettere å stole på nettsider som har større troverdighet enn nettsider med dårlig eller utdatert design og dårlig språk. Hun sier også at en god kilde har en tydelig forfatter og dato for når teksten er skrevet som er to av spørsmålene som Søk & Skriv (2021) anbefaler å stille når man skal bedømme en kilde. Nora sier at en dårlig kilde har dårlig design. Det kan være sant i form av at nettsiden har blitt laget fort for å spre en nyhet her og nå og at de ikke har investert tid og ressurser i å utforme nettsiden. Det kan være med på å minke troverdigheten til nettsiden. Likevel er det akademiske sider som ikke har det fineste designet som likevel er ansett som gode kilder. Emma sier at en god kilde er skrevet på en forståelig måte og at den er leselig for alle. Dette vil nok gjelde for tekster mer på ungdomsskolenivå slik som Store Norske Leksikon, mens gode akademiske oppgaver ikke alltid er leselige for alle. Hun sier også at hun mener gode kilder består av flere modaliteter og tenker da særlig på YouTube-videoer som kan inneholde video, lyd og bilder. Multimodale tekster er med på å gjøre tekster mer spennende fordi de stimulerer flere sanser, men har ingenting med kildekritikk å gjøre slik Blikstad-Balas (2016, 2019) eller Janks et al (2014) definerer det.

De reflekterte elevene sier at en dårlig kilde ikke er kjent. Mot dette synet kan det innvendes at det ikke er mulig å kjenne til alle nettsider som finnes på internett og selv om man bør være mer kritisk til nettsider man ikke har kunnskap om så bør man ikke definere dem som dårlige. Det er tross alt ikke mulig å kjenne til alle troverdige nettsider som finnes. Etter dette nevner Nora språklige trekk slik som at en god kilde har en god overskrift, god innledning og at teksten holder til temaet og ikke blander inn flere temaer. Hun sier også at en dårlig kilde har en rotete tidslinje, mye informasjon og dårlige beskrivelser. Dette er gode poenger når det kommer til teksters språklige uttrykk, men sammenfaller ikke helt med kritisk literacy så de

vil ikke bli diskutert nærmere. I tillegg til dette sier de reflekterte elevene at en dårlig kilde er gammel. Dette er også et av punktene til Søk & Skriv (2021), og grunnen er at gamle kilder kan inneholde utdatert informasjon. Hun sier at nettsider der alle kan redigere innholdet er en dårlig kilde. Det er sant, fordi det ikke finnes en enkelt forfatter med redaktør som faktasjekker som står bak, og når hvem som helst kan gjøre endringer så er det ikke mulig å vite hvem som står bak eller om intensjonen deres. Et annet trekk Nora sier er når det ikke er tydelig hvem som er forfatteren og dette sammenfaller med Søk & Skriv (2021) sin liste. Hun sier at en dårlig kilde har hyperlenker som ser vanlige ut og som sender deg til reklame eller spørreundersøkelser, og dette er en sikker indikasjon på at nettsiden er laget med intensjon om å tjene penger. Her mener hun nok ikke vanlige nettaviser som bruker bannerannonsering for ekstra inntekt, men nettsider som har særdeles mye pop-up annonsering og annonser over hele brukergrensesnittet. Videre kaller hun ikke-verifiserte eller små YouTube-kanaler for dårlige kilder. Hun viser stor tiltro til verifiserte kanaler og det virker ikke som om hun har kunnskap om hva det innebærer å få en verifisert YouTube-kanal. En verifisering er ikke en indikasjon på om en video eller kanal er en god eller dårlig kilde, det er stort sett bare en indikasjon på hvor mange som har besøkt den tidligere og at kanaleier er den de utgir seg for å være (Google, 2021b).

6.1.3.2 De tillitsfulle

De tillitsfulle elevene nevner at en god kilde er skrevet av en kjent person. Begge informantene viser stor tiltro til det som er populært og kjent og det virker som om de blander popularitet med fakta. Det er sant at man skal stole på forskere når de uttaler seg innenfor sitt felt, men det er ikke sikkert at noen er ekspert på et område bare fordi de har et kjent navn eller ansikt. Ella sier i tillegg at hun noen ganger stoler på influensere fordi de er kjente, og selv om de kan være gode til flere ting så er de ikke eksperter innenfor et hvert fagområde som de uttaler seg om og man skal derfor ikke kunne ta det for gitt at de sitter på nok kunnskap innenfor området de uttaler seg om. Videre sier Ella at en kilde er god hvis det ser sant ut, noe Søk & Skriv også nevner. Hvis det ser troverdig ut så er det sannsynligvis sant, men man må likevel undersøke mer og skal ikke ta det for gitt at alt som ser sant ut nødvendigvis er sant.

Når det kommer til dårlige kilder blir nettsider som Wikipedia og Ikkepedia nevnt fordi flere kan skrive der og fordi innholdet ikke blir faktasjekket før publisering. Ikkepedia er en side

som publiserer satire og kan derfor strengt tatt ikke bli vurdert som en faglig kilde. Wikipedia derimot er en kilde som blir brukt av mange og mislikt av enda flere som en god kilde nettopp fordi, som Ella sier, så kan hvem som helst skrive der uten at det blir faktasjekket. I tillegg til dette nevner informantene at en dårlig kilde inneholder avansert språk. Det vil være vanskelig for en ungdomsskoleelev å lese akademiske oppgaver fordi de ikke kjenner til fagterminologien, likevel skal man ikke utelate at kilden kan være god tross akademisk språk. Det virker dermed som at de tillitsfulle elevene har problemer med å skille ut hva som vil være en vanskelig kilde for dem å lese med hva som faktisk blir definert som en dårlig kilde sett ut fra et kildekritisk perspektiv.

6.1.3 Likheter og ulikheter mellom de reflekterte og de tillitsfulle

Det tydeligste skillet på elevgruppene er fremdeles lengden på svarene deres og hvor mye de går inn i hvert enkelt spørsmål. De reflekterte elevene nevner en god del flere trekk når det kommer til hva en god eller en dårlig kilde er enn det de tillitsfulle gjør. Begge elevgruppene nevner trekk som går på tekstlig kvalitet slik som språket til teksten selv om dette ikke har noe med kildekritikk å gjøre.

6.2 Drøfting av funn – falske nyheter

I følge Medietilsynet (2021) blir falske nyheter laget med ulike bakenforliggende agendaer, blant annet at de som står bak vil tjene penger, svindle, påvirke politiske meninger, polarisere debatter eller skape forvirring i befolkningen. Medietilsynet hadde i 2017 en undersøkelse der de bekrefter at 55% av den norske befolkningen ukentlig eller oftere leser nyheter som de ikke oppfatter som helt sanne og at 45% av befolkningen ukentlig eller oftere ser nyheter som de tror er funnet på eller bevisst usanne (Medietilsynet, 2017). Medietilsynet (2020) har videre forsket på barns medievaner og ser at to av tre mellom 13 og 18 år har i løpet av 2020 sett en nyhet som de mistenkte var falsk. Dette viser at falske nyheter er et utbredt fenomen som man ofte kan møte på. Facebook og Google har i senere år skjerpet sine retningslinjer når det kommer til falske nyheter (Meta, 2022a; Google, 2021b), men til tross for dette er det falske nyheter som trolig slipper gjennom basert på Medietilsynets rapporter og det faktum at mer enn en av fire av de mest populære videoene på YouTube om Covid-19 i 2020 inneholdt falske nyheter (Li et al., 2020). Dette viser at til tross for at de store sosiale medier aktørene

som Facebook og YouTube har tatt grep og revurdert retningslinjene sine, så er det fortsatt falske nyheter i omløp.

6.2.1 Hva er falske nyheter, hvorfor finnes de og hvor møter du på dem?

6.2.1.1 De reflekterte

De reflekterte elevene har mer sammensatte og reflekterte forklaringer som kommer fra flere ståsteder når det gjelder hva falske nyheter er, hvorfor de finnes og hvor man møter på dem. Nora sier at falske nyheter enten er noe noen har funnet på eller at noen skriver om en vrangforestilling. Dette er to gode årsaker som ikke er beskrevet av Medietilsynet (2021). Dette viser at det er flere årsaker til hvorfor falske nyheter oppstår og at det ikke finnes et enkelt fasitsvar. Hun kommer med flere steder vi kan møte på falske nyheter og nevner blant annet sosiale medier og nettaviser, slik som Medietilsynet (2021). I følge Medietilsynet (2020) har to av tre mellom 13 og 18 år sett minst en nyhet det siste året som de mistenkte var falsk og 66% av disse så nyheten i sosiale medier mens 40% av disse så nyheten i en nettavis. Dette stemmer med det Nora også sier og viser at hun ligner på de fleste mellom 13 og 18 år når det kommer til oppfatningen av hvor de finner falske nyheter. Når Emma hører ordet falske nyheter tenker hun først og fremst på amerikanske fenomener og starter med Donald Trump. Dette er ikke rart ettersom det var Trump som populariserte begrepet etter hans presidentvalgkamp i 2016 (Allern, 2018, s. 33-35). I tillegg til dette tenker hun på amerikanere fordi hun mener de tror på galskap, og den amerikanske nyhetskanalen Fox News som minner henne om konspirasjonsteoretikere. Intervjuer spør henne deretter om hun kan komme med norske eksempler og da sliter hun litt. Hun kommer etter hvert på politikere som «kan si ting som ikke er lov eller liksom sier ting som rare ting liksom». Det virker dermed som om falske nyheter er et begrep som for henne i hovedsak oppstår eller eksisterer i USA og ikke er så vanlig i en norsk kontekst.

Elevgruppen sier at falske nyheter kan finnes fordi avsender søker oppmerksomhet ved å eksempelvis skape spenning, skriver om overtro, kjendisuttalelser, nyhetskanaler som vil ha oppmerksomhet eller for å heve seg over andre slik at de selv skal oppfattes smartere. Her nevner de reflekterte elevene flere av hensiktene bak falske nyheter som også Medietilsynet (2021) nevner og er i tillegg innom flere andre plausible forklaringer. Den mest interessante forklaringen deres er når de sier at noen kan skrive falske nyheter for å forme virkeligheten, for å få ting til å bli som de vil eller at noen sprer falske nyheter for å få folk til å tro på dem.

Her er informantene innom nettopp det Janks et al. (2014, s. 11-32) påpeker, at forfatteren former en representasjon av verden ved hjelp av ulike virkemiddel og konstruerer på denne måten en versjon av sannheten. Informantene er altså innom hele spekteret når det kommer til falske nyheter og de viser til en svært utvidet forståelse av hvordan det oppstår. Det at de forklarer hvordan falske nyheter kan oppstå for å forme et annet virkelighetsbilde eller for å endre på sannheten viser at de forstår hvor kompleks dette fenomenet er og viser at dette er noe de har tenkt over og at de ikke bare svarer det første de tenker på.

Når det kommer til hvor man kan finne falske nyheter svarer informantene Wikipedia, fordi alle kan redigere innholdet der, eller nettaviser og nevner blant annet den amerikanske avisen Fox News. Som Medietilsynet har forsket på viser det seg at 40% av de mellom 13 og 18 år som hadde sett en nyhet som de mistenkte var falsk, så denne i en nettavis.

6.2.1.2 De tillitsfulle

De tillitsfulle elevene har en enklere og kortere forklaring enn de reflekterte når det kommer til hva falske nyheter er. De forklarer at noen sprer nyheter som ikke er ekte og at det er dumt. Dette er en enkel forklaring, men som likevel stemmer. Falske nyheter er per definisjon ikke ekte (Allern, 2018).

Ella ble ikke stilt spørsmålet om hvorfor hun tror falske nyheter finnes så her har vi ikke drøftingsgrunnlag, mens Maja sier at hun tror det finnes for å tjene penger, for å få flere lesere eller for å skremme leseren. Også Medietilsynet (2021) nevner at økte inntekter er en av faktorene bak hvorfor falske nyheter oppstår. Dette kan være aviser som tjener mer penger gjennom økt antall lesere eller klikk på reklameannonser. Om falske nyheter skapes for å skremme leseren kan det være i form av nyheter som skaper forvirring i befolkningen slik Medietilsynet (2021) sier eller så kan man trekke det tilbake til ryktene som Maja nevner.

Når det gjelder hvor falske nyheter finnes svarer de generelt slik som internett, aviser og til og med rykter. Informantene sier at man kan finne falske nyheter på nettsider som Wikipedia og Ikkepedia som flere kan redigere. Wikipedia er ansett hos flere som en kunnskapsbase man kan besøke for å få enkel innføring i et emne før man videre undersøker andre kilder. Ettersom hvem som helst kan redigere Wikipedia blir siden vurdert som en ikke-sikker kilde. Ikkepedia derimot sier tydelig at innholdet er satirisk og utgir seg ikke for å være fakta (Ikkepedia, 2010). Det kan være lett å blande satire og falske nyheter fordi satire ofte baserer

seg på sannhet, men overdriver sannheten i stor grad. Første stedet Maja nevner at man kan møte falske nyheter på, er rykter. Dette kan være rykter innad i vennegjenger eller rykter som oppstår i sosiale medier om kjendiser. Dette er ikke noe som er sett på som klassisk falske nyheter innenfor i kritisk literacy slik som Medietilsynet (2021) eller Marte Blikstad-Balas (2016) forklarer det, men er en måte ungdommen kan aktualisere falske nyheter og gjøre det relevant mot noe de kjenner bedre til i sin hverdag. Ellers nevnes aviser som ikke utfører ordentlig faktasjekking. Dette ser vi at er en av måtene Medietilsynet (2021) sier at falske nyheter kan oppstå, altså gjennom at falske nyheter oppstår i useriøse nettsider, som gjerne ikke faktasjekkes, og spres videre til seriøse nyhetskanaler. Det er interessant at de tillitsfulle elevene som viser så stor tiltro til nettaviser og som sier at de ikke utøver kritisk sans i disse fora anerkjenner at dette er en av arenaene der nettopp falske nyheter oppstår. Det blir en slags kognitiv dissonans mellom det faktum at de tillitsfulle elevene har så stor tillit til nettaviser samtidig som de forstår og anerkjenner at falske nyheter eller desinformasjon legges ut i aviser om de ikke gjennomfører god nok faktasjekking. Til slutt nevnes TikTok som en arena der man kan møte på falske nyheter. Som Medietilsynet (2020) sin undersøkelse fra 2020 viser sier 66% av de mellom 13 og 18 år at de har sett en falsk nyhet på sosiale medier.

6.2.1.3 Likheter og ulikheter mellom de reflekterte og de tillitsfulle

Hovedforskjellen mellom elevgruppene er igjen at de reflekterte har lengre svar og at de klarer å se falske nyheter fra enda flere perspektiver enn det de tillitsfulle gjør. Felles for begge elevgruppene er at Donald Trump nevnes når de tenker på falske nyheter. Dette vil være naturlig ettersom han populariserte begrepet «fake news» under presidentvalgkampen i 2016 (Allern, 2018, s. 33) og har ytret det gjentatte ganger siden.

6.2.2 Synes informanten det er lett eller vanskelig å kjenne igjen falske nyheter?

6.2.2.1 De reflekterte

De reflekterte elevene er den elevgruppen som oppleves som mest reflektert i sine svar og viser at de klarer å se et enkelt fenomen fra flere ulike ståsteder. De viser til forståelse av hva falske nyheter er, hvordan det oppstår, hvor man finner det, hva kildekritikk er og hvordan man utfører det. Likevel synes begge informantene at det er vanskelig å kjenne igjen falske

nyheter. De argumenterer dette med at det er mye som er sant som kan høres falskt ut og omvendt. De sier også at de fleste nyheter som finnes er sanne og at det kun er et fåtall av falske nyheter i omløp. Emma sier at hun tror på det hun ser, selv om hun vet at alt ikke er sant. Dette er sannsynligvis fordi de ikke er vant med å arbeide kildekritisk. I tillegg føler informantene ikke at de har nok erfaring med å lese nyheter til at de klarer å kjenne igjen hvilke som er falske. Denne påstanden støttes av Blikstad-Balas (2019) som påpeker at elever må få erfaring med å lese et mangfold av tekster som presenterer ulike versjoner av sannheten og sier at dette kan hjelpe med å øke deres kritiske sans. Til tross for at informantene har bred kunnskap om kildekritikk og falske nyheter så klarer de altså ikke å overføre kunnskapen til handling som følger av at de ikke er vant med denne arbeidsmåten.

6.2.2.2 De tillitsfulle

De tillitsfulle elevene viser større tiltro til egen evne å gjenkjenne falske nyheter enn det de reflekterte elevene gjør. De sier ikke at de mestrer det, men sier heller at de noen ganger synes det er lett og andre ganger vanskelig å identifisere falske nyheter. Maja begrunner dette med at noen nyheter er enkle å kjenne igjen fordi de er urealistiske, mens nøytrale nyheter er vanskeligere å kjenne igjen fordi de kan høres ekte ut. Hun viser på denne måten et nyansert syn på falske nyheter og viser at noen nyheter kan være så absurde at det er lett å forstå at det er falskt, mens andre er troverdige og vil være enklere å tro på om man ikke bruker kildekritikk aktivt. Ella svarer imidlertid at hun synes det er enkelt å kjenne igjen falske nyheter om de er skrevet feil og hun forklarer dette slik:

Hvis vi går inn på en side, i for eksempel norsken da, og bildet er forskjellig fra teksten for eksempel. Og liksom teksten er ikke helt [...] det ser liksom ikke ut som om det er sant fordi det er feil. De skriver det liksom feil.

Dette blir forklart i forhold til om bildet er ulikt fra teksten, men bildetekst i seg selv har ikke mye med falske nyheter å gjøre. Ettersom informanten ikke grunnga svaret kan man ikke vite sikkert hva hun mener, men jeg forestiller meg situasjoner da YouTube-videoer viser et miniatyrbilde som ikke har noe med selve videoen å gjøre. Dette er gjerne et tegn på at en video inneholder falske nyheter og er noe som blir gjort for at videoer skal få flere visninger. Det er likevel ikke visst om hun tenker i samme retningen, eller om hun tenker på noe annet. Det andre kriteriet til Ella er når en nyhet er «skrevet feil», da sier hun at det er lett å se at det

ikke er sant. Hun er altså den av informantene som er mest selvsikker når det kommer til hennes kritiske sans og evne til å kjenne igjen om noe er skrevet feil. Hva hun legger i å kunne gjenkjenne om noe er skrevet feil er om de har skrevet at «jorden er flat». Det vil altså si udiskutable fakta som gjerne er vitenskapelig bevist. Om hun vil klare å gjenkjenne falske nyheter som ikke er like åpenbare er vanskelig å kommentere.

6.2.2.3 Likheter og ulikheter mellom de reflekterte og de tillitsfulle

Vi vet av resultatene fra PISA-undersøkelsen i 2018 at 10. klassinger ikke stiller spørsmål ved tekstens autoritet og kildene de møter på (Weyergang & Frønes, 2020). Det er derfor interessant å tenke på dette faktum når man leser informantenes svar på om de synes det er lett eller vanskelig å gjenkjenne falske nyheter. Informantenes ferdigheter blir ikke testet i dette forskningsprosjektet, kun deres oppfattelse. Vi vet dermed ikke om deres oppfattelse stemmer med realiteten, men annen forskning viser at dette er noe typiske ungdomsskoleelever sliter med og som derfor er greit å ha i bakhodet.

Det som er interessant ved disse funnene er at de som har mest tillit til seg selv når det gjelder å gjenkjenne falske nyheter er de som har gitt kortest og gjerne enklest svar gjennom hele intervjuet. De reflekterte er de som evner å se saker fra flere sider og som svarer lengst, men er også de som synes det er vanskeligst å kjenne igjen falske nyheter. Det virker som at jo mer man vet om falske nyheter, desto vanskeligere mener man at det er å kjenne de igjen. Kanskje det er en sammenheng mellom at de reflekterte elevene virker som om de har mer kunnskap om emnet og ser at det er komplekst og at de derfor forstår at det ikke er helt svart-hvitt. De tillitsfulle elevene har et enklere syn på hva falske nyheter er og mener derfor at det er enklere å skille falske fra sanne nyheter.

6.2.3 Hva gjør informanten om de finner en nyhet de mistenker er falsk?

6.2.3.1 De reflekterte

De reflekterte elevene er mest opptatt av å undersøke nyheten på en mer kritisk måte i skolesammenhenger. Da vil de enten unngå å bruke en kilde som de mistenker er falsk eller så vil de spørre læreren om de kan forklare henne om nyheten er falsk eller ekte. De kan på denne måten lære av hvilken kritisk tilnærming lærerne har til ulike kilder, gitt at læreren gir

gode begrunnelser og ikke bare «ja» eller «nei» svar. Blikstad-Balas (2019) påpeker at det er viktig at elevene får erfaring med å diskutere tekster som presenterer ulike versjoner av sannheten. Gjennom å spørre læreren om råd vil elevene gjerne måtte diskutere tekstene og vil på denne måten få erfaring med å snakke om kildekritikk som Blikstad-Balas understreker at er viktig. Det virker som om informantene er mest opptatt av å undersøke nyheter i skolesammenheng fordi de ikke ønsker at karakteren synker grunnet dårlig kildekritiskvurdering, mens effekten av dette vil være at de vil få erfaring med å diskutere nyheter på en faglig måte med en mer kompetent annen og vil dermed lære av dem. Dette beskriver Vygotskji i hans teori om den proksimale utviklingssonen der barn lærer i samhandling med en mer kompetent annen (Säljö, 2018, s 118).

Dersom Nora finner en nyhet i en nettavis som hun mistenker er falsk sier hun at hun ville spurt noen hun kjenner eller foreldrene hennes om hjelp. Nora kommer med et eksempel der hun leste en artikkel om en UFO og sier at hun spurte foreldrene om dette var sant. Hun sier at det er sjeldent det skjer, men likevel så tyder det på at informanten sliter med å vurdere teksters pålitelighet når hun tror på denne typen falske nyheter, litt slik som vi så at flere 10. klassinger sliter med under PISA-undersøkelsen (Weyergang & Frønes, 2020). Hun sier også at det er sjeldent at hun ser nyheter som hun mistenker er falske fordi de fleste er sanne. Utfordringen slik jeg tolker det er derfor at siden Nora har den oppfatningen at de fleste nyheter er sanne, bruker hun kildekritikk i liten grad. Hvis Emma finner en nyhet som hun mistenker er falsk i en nettavis vil hun helst trykke seg ut av den, altså ikke gjøre noe. Hun sier at hvis det er fra VG eller Dagbladet pleier hun ikke å undersøke det nærmere. En sjelden gang pleier hun å undersøke mer hvis hun henger seg opp i historien og hun ligner på denne måten på 60% av de mellom 13 og 18 år som har sett en nyhet som de mistenker er falsk i følge Medietilsynet (2020).

Hvis nyheten er et rykte som angår vennene til Emma pleier hun å spørre dem. Det er dermed viktigere om det angår en av hennes kjente og hun kan da spørre dem direkte for å eventuelt kunne avverge spredningen av falske nyheter. I tillegg til dette sier Emma at om hun ser en nyhet som hun mistenker er falsk på YouTube så tenker hun at ikke alle kanaler er verifiserte og sikre kilder. Igjen viser informanten stor tiltro til YouTube-kanaler som er verifiserte til tross for at det er lite i YouTube sine retningslinjer som tilsier at de er sikret mot å spre falske nyheter (Google, 2021a).

6.2.3.2 De tillitsfulle

De tillitsfulle elevene er også mest opptatt av å undersøke nyheter i skolesammenhenger, men de spør ikke læreren om hjelp og går dermed glipp av en læringsmulighet. På skolen pleier informantene å søke opp informasjonen i en søkemotor flere ganger for å se om flere har lagt ut det samme. Om de har det så er det mest sannsynlig sant, sier Maja. Hun gjør på denne måten det samme som 30% av de mellom 13 og 18 som har sett en nyhet de mistenker er falsk (Medietilsynet, 2020). Det er absolutt lurt å søke opp informasjonen i en søkemotor, men da er det viktig at man bruker kildekritikk aktivt og gjør grundigere undersøkelser, og ikke bare ser om man får opp flere treff om man søker opp informasjon i en søkemotor. Ellers pleier de å unngå det de definerer som tullesider og holder seg heller til VG som det vises stor tiltro til. Hva Ella legger i begrepet tullesider er vanskelig å si, men man kan anta det er Wikipedia og Ikkepedia som hun har nevnt flere ganger i løpet av intervjuet.

Dersom nyheten er i sosiale medier vil de søke gjerne det opp i søkemotor eller spørre om andre kjenner til det. Ella sier at hun ville sjekket om det kom opp på nyhetene, og gjør dermed som 30% av de mellom 13 og 18 som har sett en nyhet de mistenker er falsk (Medietilsynet, 2020) og undersøker videre i en søkemotor. Hun sier at dersom nyheten ikke kommer opp i en nyhetsavis så er det feil. Her har hun et poeng ettersom det er sjeldent at falske nyheter blir spredt til seriøse nyhetskanaler, men det kan likevel hende slik Faktisk.no (u.å.-a; u.å.-b; u.å.-c) har bevist gjennom arkivsidene til VG, Aftenposten og NRK. Dersom Maja finner en nyhet som hun mistenker er falsk i sosiale medier gjør hun først og fremst ingenting med det og ligner derfor på de 60% mellom 13 og 18 år som har sett en nyhet de mistenker er falsk og ikke gjør noe med det (Medietilsynet, 2020). Hvis det er en nyhet hun lurar veldig på eller blir redd for pleier hun å spørre en forelder for å berolige henne. Dette er en bedre løsning enn å være bekymret eller redd, men fører ikke til at hun får øvd opp egen kritisk sans.

Dersom nyheten er i en nettavis hadde de ikke tenkt over at den kunne vært falsk hovedsakelig fordi de viser stor tiltro til nettavisene. Om de skal undersøke dette nærmere studerer Ella hvem som har skrevet artikkelen og undersøker primærkilden nærmere og er dermed opptatt av noe av det Blikstad-Balas (2019) påpeker er viktigst å lære innenfor kritisk literacy. Dette er gode kildekritiske metoder, men informanten sier at dette blir kun gjort når de ser at noe er «feil». Denne informanten har en selvsikkerhet når det kommer til å oppdage at noe er skrevet feil som de andre informantene ikke besitter. Dette til tross for at

informanten viser svært stor tiltro til at de store nettavisene ikke publiserer falske nyheter fordi de er profesjonelle. Noe som dessverre ikke alltid er sant i følge undersøkelser gjort av Faktisk.no hvor man ser at Faktisk.no har eget arkiv dedikert til faktasjekking fra eksempelvis VG (Faktisk.no, u.å.-c), Dagbladet (Faktisk.no, u.å.-a) og NRK (Faktisk.no, u.å.-b). Vi vet derfor at vi ikke kan stole fullt og helt på innholdet som publiseres selv på noen av de store og kjente nyhetsaktørene vi finner i Norge, fordi selv de kan gjøre en glipp i faktasjekkingen fra tid til annen.

6.2.3.3 Likheter og ulikheter mellom de reflekterte og de tillitsfulle

Felles for de reflekterte og de tillitsfulle elevene er at de er mest opptatt av å undersøke om en nyhet er falsk eller ekte i en skolesammenheng. Dette er nok fordi de får karakterer basert på arbeidet de gjør, men også fordi som de kan bruke lærernes kunnskap som en ressurs slik som de reflekterte elevene gjør. De tillitsfulle går glipp av en læringsmulighet når de ikke spør læren om hjelp, men heller undersøker på egenhånd. Her kunne de lært mye av å studere hvordan lærerne bruker kildekritikk og hvilke metoder de tar i bruk. Det er kanskje nettopp dette som er årsaken til at det virker som om de reflekterte har mer kunnskap i området enn de tillitsfulle som ikke spør læreren om hjelp og som dessuten viser mer tiltro til kjente aktører, forfattere eller nettaviser.

De reflekterte er også opptatte av å undersøke nyheter de finner i nettaviser, men er ikke opptatt av å undersøke nyheter de finner i sosiale medier. De tillitsfulle er opptatte av å undersøke nyheter de finner i sosiale medier og hadde ikke tenkt over om de hadde funnet en falsk nyhet i en nettavis. Dette er interessant og vi ser forskjellene mellom de to gruppene tydelig her. De tillitsfulle er mer opptatte av å undersøke nyheter om de oppstår i sosiale medier som de bruker tid på fra før av enn i nettaviser som det ikke virker som om de bruker mye tid i. De reflekterte virker som om bruker mer tid på nettaviser og vil derfor være mer kildekritisk til dette enn de tillitsfulle uttrykker at de ikke leser særlig nettaviser. Som Medietilsynet (2020) viste i sin undersøkelse så søker barn etter hvert som de blir eldre mer tradisjonelle nyhetskilder og siden de tillitsfulle ikke leser mye nettaviser så er gjerne dette en indikasjon på at de er mindre modne enn de reflekterte.

6.3 Drøfting av funn – undervisning om kritisk literacy

Kildekritikk og falske nyheter inngår som en del av begrepet kritisk literacy og er en stor del av læreplanen i den overordnede delen av læreplanen, i tverrfaglige temaer og enkeltfag slik som norskfaget (Utdanningsdirektoratet 2020a;2020b). I følge Utdanningsdirektoratet skal elevene gjennom opplæringen få en forståelse av hva kritisk og vitenskapelig tenkning er og hva dette innebærer. Utdanningsdirektoratet understreker at kritisk tenkning er en forutsetning for å lære i ulike sammenhenger og gjennom å tenke kritisk vil elevene utvikle god dømmekraft (Utdanningsdirektoratet, 2020b). Elevene skal øve opp kritisk tenkning gjennom å arbeide kritisk med et utvalg tekster. I norskfagets kjerneelementer er kritisk tilnærming til tekst en stor del og her skal faget styrke elevenes evne til kritisk tenkning og ruste dem til å delta i samfunnet gjennom å jobbe på en utforskende og kritisk måte med språk og tekst. I læreplanen etter 10. trinn skal elevene vise at de kan bruke kilder på en kritisk måte (Utdanningsdirektoratet, 2020a, s. 2-9). Vi ser at temaene er svært aktuelle i den norske læreplanen og skal følgelig kunne forvente at kildekritikk er en stor del av undervisningen elevene har hatt i løpet av ungdomsskolen. Dette er imidlertid ikke helt slik elevgruppene opplever det.

Det finnes ikke én rett måte å undervise om kildekritikk og falske nyheter på utenom at undervisningen skal ta utgangspunkt i læreplanen. Aktuelle undervisningsopplegg som brukes på ungdomsskolen kan eksempelvis være det opplegget som er vist til informantene i denne masteroppgaven (Medietilsynet, 2018). Andre undervisningsformer kan være eksempelvis rettet mot å lære elevene å vurdere teksters forfattere og dens motiver slik som Blikstad-Balas (2019) foreslår. I den forbindelse vil det da være aktuelt å lære elevene at verden og sannheten kan bli presentert ulikt ved hjelp av ulike virkemiddel samt lære dem hvordan språket kan endre virkelighetsoppfattelsen man finner i tekster. De kritiske spørsmålene som Janks et al. (2014) har utviklet vil også være aktuelt i undervisning eller å la elevene utvikle et metaspråk for å beskrive og vurdere valgene som er gjort i tekster.

6.3.1 Hva har dere hatt om på skolen når det gjelder kildekritikk og falske nyheter?

6.3.1.1 De reflekterte

De reflekterte elevene uttrykker at de har hatt lite om temaet på skolen til tross for at temaet tar stor plass i læreplanen. Først kommer ikke Emma på at de har hatt noe særlig om

kildekritikk og falske nyheter og nevner at hun tror «kanskje» de har hatt om det i engelskfaget da de hadde om USA og presidentvalgkampen. Da tok de opp utsagn og diskuterte om de var sanne eller ikke. Dette er absolutt arbeid med falske nyheter og det er interessant at det er kun Emma av de fire informantene som klarer å huske et slikt undervisningsopplegg som går så konkret mot arbeid med falske nyheter og falske eller sanne påstander i politikken. Nora er enig med Emma når det kommer til mengden av undervisning om kildekritikk og falske nyheter og sier at de ikke har hatt så mye om temaene på skolen, men at de har lært hva det er og hvordan de skal søke opp ulike kilder. Hun nevner at en gang de hadde en skriftlig oppgave så hadde flere elever i klassen funnet ulikt antall statistikk og forklarer dermed at det er viktig å finne en god kilde og ikke bare «den første og beste». Det høres ut som om læreren gjorde et poeng av at statistikken var ulik i ulike tekster og dette vil være et konkret eksempel der det virker som om eleven tok til seg om viktigheten av å bruke kildekritikk når en skal innhente kunnskap om et emne i førskrivingsfasen.

6.3.1.2 De tillitsfulle

I likhet med de reflekterte elevene uttrykker også de tillitsfulle elevene at de har hatt lite om temaet på skolen. Maja sier at de har blitt fortalt «ikke bruk de og de nettsidene hvis dere ikke er sikre» av lærerne, men at de ikke har hatt konkrete timer med undervisning om emnet. Hun sier likevel at dette med å unngå enkelte nettsider er noe som lærerne har sagt gjentatte ganger og at dette er noe de bør huske på selv nå. Siden lærerne har sagt det så mange ganger pleier de ikke å minne elevene på dette nå lenger. Selv om informantene ikke går nærmere inn på hva de har hatt om så høres det ut som om dette har vært et gjennomgående tema i undervisningen, selv om de ikke har hatt egne timer dedikert til temaet. Ella sier at de har hatt mest om å huske å skrive kildeliste mot slutten av oppgavene de skriver. Når det kommer til falske nyheter nevner hun at de har sett på NRK Super og de har da sett på innslaget om Donald Trump og falske nyheter. I følge henne høres det ikke ut som om lærerne har undervist om temaet så mye, men et innslag om falske nyheter og Donald Trump vil likevel være en god inngang til å lære mer om temaet.

6.3.1.3 Likheter og ulikheter mellom de reflekterte og de tillitsfulle

Informantene uttrykker at det ikke har vært særlig fokus i skolen på disse områdene til tross

for at temaet tar stor plass i læreplanen i den overordnede delen, tverrfaglige temaer og enkeltfag som norsk (Utdanningsdirektoratet, 2020a;2020b) og at skolen dermed skal ha større fokus på det enn informantene uttrykker. Informantene svarer stort sett likt her utenom Emma. Vi kan ikke vite om Emma har gått i en annen klasse enn de andre informantene eller om hun rett og slett husker et undervisningsopplegg som de andre informantene ikke husker. Det er ikke unaturlig for elever å glemme hva de har hatt om på skolen, så det kan godt hende at de tre andre informantene har gjennomgått samme opplegg som henne de også uten å huske det.

Videre sier flere av informantene at de har hatt om hvordan man lager en kildeliste og hvilke kilder man skal unngå og dette er nettopp en stor del av det å jobbe kildekritisk. Når man er nødt til å lage kildeliste til oppgavene man skriver blir man nødt til å være mer kritisk i kildeutvalget og vil derfor gjerne velge bort dårligere kilder som innlegg på forum eller i sosiale medier.

For meg høres det ut som om informantene har hatt litt mer om kildekritikk og falske nyheter enn de uttrykker. Dette vil jeg argumentere for ettersom vi ser at elevene husker ulike undervisningsopplegg innenfor temaet og at noen informanter glemmer opplegg som andre informanter husker. Man kan derfor ikke utelukke at det er undervisningsopplegg de har glemt ut i løpet av de tre årene på ungdomsskolen. Siden lærerne ikke er intervjuet og jeg ikke har fått innsyn i årsplan for informantene kan dette ikke diskuteres nærmere.

6.3.2 Er det en måte du mener dere kunne ha lært mer om emnet på skolen?

6.3.2.1 De reflekterte

De reflekterte elevene uttrykker at de kunne hatt om dette som et tema som varer over noen uker, likt som de har hatt om «vanlige temaer», som Nora sier. Kildekritikk og falske nyheter blir altså gjerne ikke sett på så som et såkalt «vanlig tema». Hun påpeker at det er viktig at folk ikke tror på alt de ser, det til tross for at hun tidligere uttrykker at hun gjør det samme, og at de da kunne lært om alle reglene en må gå gjennom for å finne ut om det er rett kilde eller falske nyheter. Her kommer Emma med et interessant utsagn som er: «Ja, altså det hadde sikkert vært viktig å lære seg å finne en sikker kilde, men jeg vet liksom ikke hvor mye folk vet om det hverken lærere eller elever liksom. Jeg føler liksom ikke at de i klassen er så opptatt av det, at de kanskje bare leser det de finner på nettet også tror en kanskje at det er

sant og ikke tenker over at dette kan faktisk være usant.» Emma stiller dermed spørsmål om lærernes kompetanse knyttet til temaet. Hun er en av informantene som stiller lærerne spørsmål når det kommer til kildekritikk og burde vel derfor ha tiltro til deres kunnskap. Når hun senere stiller spørsmål om deres kunnskap om området tilsier gjerne det at hun ikke får god nok hjelp når hun ber om det og at lærerne gjerne uttrykker en usikkerhet når hun ber dem om hjelp til å bedømme kilder.

6.3.2.2 De tillitsfulle

Informantene uttrykker at de kunne lært mer om kildekritikk og falske nyheter på skolen og sier at lærerne kunne vist dem artikler og gitt konkrete råd og tips til veien videre. Dette ville absolutt vært en hensiktsmessig måte å lære om kildekritikk og falske nyheter på og kunne gitt elevene en verktøykasse som de kunne jobbet videre med. Ella sier at de burde lært mer om det i norskfaget, men hun kan ikke komme med tips til undervisningsmetode. Det vil være naturlig at hun nevner norskfaget ettersom intervjuer sa at denne masteroppgaven ble skrevet i norskfaget og at informant gjerne vet at kildekritikk og falske nyheter har stor plass i norsklæreplan. Temaet har også plass i andre fag som eksempelvis samfunnsfag som ikke nevnes. Det virker dermed på informanten som at dette er norskfaget sitt primære oppdrag og at de andre fagene ikke trenger å ha om temaet.

6.3.2.3 Likheter og ulikheter mellom de reflekterte og de tillitsfulle

Alle informantene uttrykker manglende undervisning i emnet og alle informantene etterlyser mer undervisning i temaene på skolen. Felles for elevgruppene er at de ønsker konkrete råd som kan hjelpe dem med kildekritisk arbeid og som vil kunne fungere som en verktøykasse de kan ta i bruk når de skal jobbe. Informantene sier på denne måten seg enig med Blikstad-Balas (2019) som understreker at det er viktig at elever har utformet relevanskriterier som de benytter i møte med krevende tekster at de aktivt jobber med å møte tekster med kritisk tilnærming.

6.3.3 Har du hørt om Faktisk.no?

De reflekterte elevene tror ikke de har hørt om nettsiden, mens de tillitsfulle tror at de har hørt

om nettsiden. Ingen av elevgruppene er altså selvsikre i sitt svar og uttrykker en viss usikkerhet. Da informantene ble stilt spørsmålet om de har hørt om Faktisk.no så ble de ikke vist nettsiden og fikk heller ikke noe informasjon om innholdet som publiseres der. Om det er reelt at de reflekterte elevene ikke har hørt om nettsiden og de tillitsfulle har hørt om nettsiden vet vi derfor ikke helt sikkert. Det vi vet er at de tillitsfulle elevene viser større tiltro til nettavisene så om de har hørt om Faktisk.no så har de ikke blitt kjent med faktasjekkingen når det kommer til de kjente nettaviser og det faktum at selv noen av de mest anerkjente nettavisene også har glippet i faktasjekkingen og publisert falske nyheter eller nyheter som inneholder desinformasjon tidligere (Faktisk.no, u.å.-a;u.å.-b;u.å.-c).

6.3.4 Kan du huske at undervisningsopplegget har blitt brukt på skolen og hva synes du om det?

Når det gjelder det aktuelle undervisningsopplegget var det ingen forventning om at informantene skulle ha hatt om dette på skolen, men det er et av toppresultatene om man gjør et søk i søkemotor så det vil være sannsynlig at flere skoler bruker opplegget eller henter inspirasjon fra dette. Grunnen til at informantene ble vist opplegget var for å se om de kan huske å ha hatt om kildekritikk og falske nyheter gjennom å bli vist ulike måter å undervise om temaet på. Kanskje kunne dette minne de om noe de har hatt om fra før.

6.3.4.1 De reflekterte

De reflekterte elevene kan ikke huske at dette konkrete undervisningsopplegget har blitt brukt på skolen, men de kjenner til enkelte av begrepene fra tidligere. Noen av overskriftene som vises er eksempler både på ekte og falske nyheter er gjenkjennelig for Nora der de i timen har hatt håndsopprekning tidligere på hvem som tror på påstander som er blitt presentert og hvem som ikke tror på det og det minner om enkelte deler av undervisningsopplegget, selv om lærerne har valgt å gjøre dette på en annen måte. Begrepene som vises på plakaten som viser hvordan man kan avsløre falske nyheter er kjent slik som at man skal være skeptiske til overskrifter, være kritiske til nyheter og undersøke kilden. De er positive til opplegget fordi sammenligningen som blir gjort mellom ulike type nyheter vil føre til at man blir bedre til å kjenne igjen andre falske nyheter.

6.3.4.2 De tillitsfulle

Hos de tillitsfulle elevene varierer det da det kommer til om de har sett det aktuelle undervisningsopplegget tidligere eller ikke. Maja kjenner ikke igjen noe fra opplegget, men er likevel positiv til det. Hun sier at hun tror at elevene i klassen hennes hadde lært mye av å gjennomgå undervisningsopplegget på skolen. Det er interessant at hun påpeker at de i klassen hadde lært av det, men hun nevner ikke at hun hadde lært noe fra opplegget. Ella derimot kjenner igjen deler av opplegget og nevner blant annet at hun kjenner igjen plakaten som er laget for å avsløre falske nyheter. Det virker på henne som at hun har sett flere deler av undervisningsopplegget også, men hun spesifiserer ikke nærmere da hun er kortfattet i svarene. Da hun skal kommentere opplegget sier hun selvsikkert at de «kunne ha lært mer om det». Det virker dermed ikke som om dette var et minneverdig opplegg for henne.

6.3.4.3 Likheter og ulikheter mellom de reflekterte og de tillitsfulle

Nora, Emma og Maja sier at de ikke kjenner igjen undervisningsopplegget. Emma sier at de har sett noen av begrepene før, slik som at de skal være skeptiske til overskrifter, kritiske til nyheter og undersøke kilden. Ella sier at hun kjenner igjen deler av presentasjonen og blant annet plakaten som viser hvordan man kan avsløre falske nyheter. Etersom jeg ikke kjenner informantene eller vet om de har gått i samme klasse, parallellklasse eller annen skole fra før så er det plausibelt at noen av informantene har hatt undervisning i emner de andre ikke har hatt eller så kan det hende at de rett og slett har glemt hva de har hatt om fra før. Alle fire informantene uttrykker positivitet til undervisningsopplegget og det er ikke rart ettersom alle etterspør mer undervisning om temaet.

7.0 Avslutning

Denne oppgaven ble skrevet med intensjon om å kunne svare på problemstillingen som er: *Hvordan forstår og praktiserer et utvalg ungdomsskoleelever kildekritikk og falske nyheter?* For å kunne svare på problemstillingen har jeg sett på teorier og tidligere forskning fra Marte Blikstad-Balas, Hilary Janks, Astrid Roe, Jostein Andersen Ryen, Cecilie Weyergang, Tove Stjern Frønes, Heather C. Hughes, Israel Waismel-Manor, Heidi Oi-Yee Li et al., Jordan Liles og sosiokulturell læring slik Roger Säljö presenterer Vygotskji sine teorier. I tillegg har jeg gått inn i retningslinjene til Facebook og YouTube for å se hvordan de håndterer falske nyheter. Jeg har også referert til tidligere forskning på feltet og henvist til resultater fra forskning på nasjonale prøver og PISA-undersøkelsen i 2018. Funnene som utgjør basis for oppgaven baserer seg på intervjuer med fire 10. klasseelever og er strukturert ut fra prinsippene i en fenomenologisk tilnærming. De fire elevene som ble mine informanter er intervjuet etter en intervjuguide som er inndelt i følgende kategorier: kildekritikk, falske nyheter og undervisning om kritisk literacy. Her var spørsmålene utformet med håp om å få en forståelse for prosjektdeltakernes perspektiver innenfor temaet kritisk literacy for at det skulle være mulig å beskrive den verdenen slik prosjektdeltakerne forstår den. Under arbeidet med innsamling av funnene ble det tydelig at to og to av informantene hadde flere felles kjennetegn og at det var mulig å lage to grupper som ble navngitt de reflekterte og de tillitsfulle etter hvordan de forholder seg kildekritisk til nyheter. Selvfølgelig er det ikke slik at de reflekterte elevene alltid reflekterer når de møter nyheter og at de tillitsfulle elevene alltid viser tillit, men det var disse navnene som jeg anså som de mest passende og de fungerte som kjennetegn til gruppene. Alle fire informantene har bekreftet at de har gjort undersøkelser om kildekritikk og falske nyheter i forkant av intervjuet og har forhørt seg med familiemedlemmer og lest seg opp på egenhånd.

7.1 Elevenes forståelse og praktisering av kildekritikk og falske nyheter

I denne masteroppgaven har jeg undersøkt forståelsen til to ulike elevgrupper som har flere ulikheter når det kommer til forståelsen og praktisering av kildekritikk og falske nyheter. Slik fenomenologien forklarer det så er den virkelige verden den som menneskene oppfatter (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 45) og et forskningsprosjekt ønsker å fange denne verdenen så godt det lar seg gjøre. For å kunne forstå og beskrive de reflekterte og de tillitsfulle sin oppfatning av kildekritikk og falske nyheter, så blir man derfor nødt til å se gruppenes perspektiver individuelt før man vil kunne svare på en mer generell basis.

De reflekterte elevene viser til god kompetanse om hva kildekritikk og falske nyheter innebærer og viser at dette er et fagområde de har tenkt en del på og reflektert over. De forstår at tekster kan skape ulike versjoner av sannheten og virkeligheten. De viser at de vet hvordan kildekritikk skal brukes og nevner metoder som støttes av blant annet teorier som har blitt brukt i denne masteroppgaven. De viser til stor forståelse av hva falske nyheter er, hvor man finner det og hvorfor det oppstår. Likevel stoler de på egen evne til å tenke fornuftig eller på YouTube-kanaler som er verifiserte.

De tillitsfulle elevene har kortere og enklere svar enn de reflekterte, men viser likevel til forståelse av kildekritikk og falske nyheter selv om dette er på et litt enklere nivå. De tolker det å være kildekritisk som hovedsakelig enkelte personlige egenskaper som det vil være fordelaktig å være i besettelse av, men som sier lite om hvordan man utøver kildekritikk på generell basis. De har et noe enkelt syn på hvordan falske nyheter defineres, og sier bare at det ikke er ekte og at det er dumt. Likevel viser de til kunnskap om noen arenaer hvor man finner falske nyheter og noen grunner til hvorfor det eksisterer.

Til tross for at begge gruppene viser til forståelse for kildekritikk og falske nyheter så klarer de ikke helt å se verdien av å øve seg på å overføre denne kunnskapen til praksis. Kildekritikk blir altså praktisert i liten grad både for de reflekterte og for de tillitsfulle. De ligner på denne måten på 60% av de mellom 13 og 18 år som har sett en nyhet som de mistenker er falsk, og som ikke gjør noe med det (Medietilsynet, 2020). Et overraskende funn av undersøkelsen er at de reflekterte elevene som viser til størst forståelse innenfor kritisk literacy, sier at kildekritikk blir brukt sjeldent og nesten ikke i egen fritid. De som viser størst tiltro til å gjenkjenne falske nyheter er de som virker som om de kan minst om det, og er også de som bruker kildekritikk minst blant de to elevgruppene. Begge gruppene er mer opptatt av å være kildekritisk i skolesammenhenger enn ellers og det virker som om dette er grunnet karaktergiving samt muligheten til å be lærer eller medelever om hjelp. De tillitsfulle elevene er litt mer opptatt av å være kildekritisk i sosiale medier enn i nettaviser ettersom de stoler på aviser og dessuten ikke leser dem så mye. De reflekterte elevene er litt mer opptatt av kildekritikk i nettaviser enn sosiale medier.

Svaret på problemstillingen på et mer helhetlig nivå blir dermed at de to elevgruppene har forståelse for hva som ligger i begrepene kildekritikk og falske nyheter. Den ene gruppen har noe lenger svar enn den andre og viser til bedre forståelse og mer gjennomtenkte svar, men begge gruppene viser likevel til en viss forståelse. Til tross for at de viser til forståelse

innenfor kildekritikk og falske nyheter så overføres ikke denne kunnskapen til deres egen hverdag. Det er altså ikke nok å kunne mye teori innenfor kritisk literacy hvis man ikke er vant med å jobbe kritisk. Om elevene bruker kildekritikk i så liten grad fordi de stoler på egen fornuft, fordi de ikke vet verdien eller fordi de ikke sitter på nok praktisk erfaring til å kunne ta det i bruk er diskutabelt, og det er nok ikke sikkert at elevene vet det helt selv heller. Når de er på skolen praktiseres kildekritikk i noe høyere grad, men ettersom skolen ikke har stort fokus på dette virker det som om det ofte blir glemt. Det virker dermed ikke som om det er en sammenheng mellom kunnskap og forståelse innenfor kritisk literacy og det å ta i bruk kildekritikk. Begge elevgruppene bruker kildekritikk i liten grad, men de er mer kildekritiske på skolen enn ellers og det oppfattes dermed som at kildekritikk er noe som tilhører skolen og som ikke har særlig verdi i deres privatliv.

7.3 Hvilke nye spørsmål har jeg etter studien og forslag til videre forskning

Under arbeidet med transkribering, analysering og drøfting satt jeg igjen med flere spørsmål rundt informantene sine besvarelser som eksempelvis gikk ut på hva de mente med de ulike utsagnene eller hva som egentlig stemmer når de sa noe motstridende. Det hadde derfor vært interessant med en oppfølgingssamtale med elevene for å undersøke visse påstander nærmere samt finne ut hva de faktisk mener med enkelte av utsagnene. Selvfølgelig risikerer man da at informantene har fått betenkningstid eller at de hadde undersøkt enda mer og at de derfor ikke hadde svart etter egen mening, men svart mer som de tror de skulle ha svart. Dette hadde også mer tid enn man gjerne har i en masteroppgave og dette ble ikke vurdert som aktuelt. Det hadde også vært interessant og undersøkt om det er likheter eller ulikheter mellom informantenes besvarelser når det kommer til hvordan de praktiserer kildekritikk sammenlignet med hvordan de uttrykker at de praktiserer det. Dette hadde også tatt mer tid enn man gjerne har i en masteroppgave, og dette ble ikke vurdert som aktuelt.

Selv om jeg synes dette opplegget har vært veldig spennende å utføre, så sitter jeg med flere tanker om hvordan man kunne forstørret prosjektet og gjort enda flere undersøkelser. I utgangspunktet da jeg planla prosjektet så jeg ikke for meg at det var mulig å dele informantene i grupper og så for meg å diskutere på individuelt nivå, men ble positivt overrasket da denne muligheten åpnet seg. Mitt forslag til videre forskning vil da bli å intervju et større antall informanter som gjerne kommer fra flere skoler for å kunne dele dem opp i enda flere grupper som kan dekke de ulike elevenes holdninger når det kommer til

kildekritikk og falske nyheter. Ved å gjøre dette kunne man generalisert prosjektet i større grad og tatt i bruk kunnskapen i praksisfeltet. Man vil da kunne lage en slags oversikt over hvilke typer kildekritiske elever som finnes i norske klasserom og eventuelt kartlegge hvilke behov de ulike elevgruppene har.

8.0 Referanseliste

Allern, S. (2018). *Journalistikk og kildekritisk analyse (2. utg.)*. Cappelen Damm Akademisk.

Blikstad-Balas, M. (2016). *Literacy i skolen*. Universitetsforlaget.

Blikstad-Balas, M. (2019). Digital teknologi i klasserommet – noen sentrale utfordringer. I H.-H. Siljan (Red.), *101 digitale grep – en didaktikk for profesjonsfaglig digital kompetanse* (s. 51-64). Fagbokforlaget.

Christoffersen, L. & Johannessen, A. (2012). *Forskningsmetode for lærerutdanningene*. Abstrakt forlag.

Det Norske Akademi for Språk og Litteratur. (u.å.). Ekkokammer. Hentet 7. februar 2022 fra <https://naob.no/ordbok/ekkokammer>

Faktisk.no. (u.å.-a). *Dagbladet*. Hentet 11. januar 2022 fra <https://www.faktisk.no/tema/organisasjon/dagbladet>

Faktisk.no. (u.å.-b). *NRK*. Hentet 11. januar 2022 fra <https://www.faktisk.no/tema/organisasjon/nrk>

Faktisk.no. (u.å.-c). *VG*. Hentet 11. januar 2022 fra <https://www.faktisk.no/tema/organisasjon/vg>

Faktisk.no. (2022, 12. januar). *Her er hele CV-en til Ida Wolden Bache*. <https://www.faktisk.no/artikler/Org96/her-er-hele-cv-en-til-ida-wolden-bache>

Giæver T. H., Johannesen, M. & Øgrim, L. (2014). Digitale verktøy i skolen - ferdigheter, kompetanse, dannelse? I T. H. Giæver, M. Johannesen & L. Øgrim (Red.), *Digital praksis i skolen* (s. 10-23). Gyldendal Norsk Forlag AS

Google. (2021a). Misinformation policies. Hentet 17. desember 2021 fra <https://support.google.com/youtube/answer/10834785?hl=en>

Google. (2021b). Verification badges on channels. Hentet 17. desember 2021 fra <https://support.google.com/YouTube/answer/3046484>

Hughes, H. C. & Waismel-Manor, I. (2020). The Macedonian Fake News Industry and the 2016 US Election. *Cambridge University Press*, 54(1), 19-23.

<https://doi.org/10.1017/S1049096520000992>

Ikkepedia. (2010, 4. november). *Hva er Ikkepedia?* Ikkepedia.

https://ikkepedia.org/wiki/Ikkepedia:Hva_er_ikkepedia

Janks, H., Dixon, K., Ferreira, A., Granville, S. & Newfield D. (2014). *Doing critical literacy: Texts and activities for students and teachers*. Routledge.

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3 utg.). Gyldendal Norsk Forlag AS.

Li, H.O-Y., Bailey, A., Huynh, D. & Chan, J. (2020). YouTube as a source of information on COVID-19: a pandemic of misinformation. *BMJ Global Health*, 2020(5).

<https://gh.bmj.com/content/bmjgh/5/5/e002604.full.pdf>

Liles, J. (2021, 1. oktober). Verified, unofficial «Fox News» YouTube channel spread disinformation. *Snopes*. <https://www.snopes.com/news/2021/10/01/fox-news-alert-YouTube/>

Medietilsynet. (2017). *Ny undersøkelse om falske nyheter*.

https://www.medietilsynet.no/nyheter/nyhetsarkiv/aktuelt-2017/falske_nyheter/

Medietilsynet (2018, 6. september). *Nytt undervisningsopplegg for å skille sant fra usant på nett*. <https://www.medietilsynet.no/nyheter/nyhetsarkiv/aktuelt-2018/nytt-laringsopplegg-for-a-skille-sant-fra-usant-pa-nett/>

Medietilsynet. (2020). *Barn og medier 2020: En kartlegging av 9-18-åringers digitale medievaner*. <https://www.medietilsynet.no/globalassets/publikasjoner/barn-og-medier-undersokelser/2020/201015-barn-og-medier-2020-hovedrapport-med-engelsk-summary.pdf>

Medietilsynet (2020, 14. juni). *Kildekritikk og falske nyheter*.

<https://www.medietilsynet.no/digitale-medier/skole/kildekritikk-og-falske-nyheter/>

Medietilsynet (2022). *Meningsmåling for Medietilsynet om medievaner og falske nyheter*.

<https://www.medietilsynet.no/globalassets/publikasjoner/kritisk->

[medieforstaelse/220404-undersokelse-nyhetsvaner-og-falske-nyheter-i-forbindelse-med-krigen-i-ukrania.-sentio-pa-vegne-av-medietylset.pdf](#)

Meta. (2022a) *Falske nyheter*. <https://transparency.fb.com/nb-no/policies/community-standards/false-news/>

Meta. (2022b). *Vår tilnærming til feilinformasjon*. <https://transparency.fb.com/nb-no/features/approach-to-misinformation/>

Norsk senter for forskningsdata. (u.å.). *Personverntjenester*.
<https://www.nsd.no/personverntjenester/>

Orlowski, J. (Regissør). (2020). *The social dilemma* [Film]. Netflix.
<https://www.netflix.com/title/81254224>

Pariser, E. (2011). *The filter bubble: what the internet is hiding from you*. Penguin Books.

Postholm, M. B. & Jacobsen, D. I. (2018). *Forskningsmetode for masterstudenter i lærerutdanning*. Cappelen Damm Akademisk.

Roe, A., Ryen, J.A. & Weyergang, C. (2018). *God leseopplæring med nasjonale prøver: om elevenes leseutfordringer i et mangfold av tekster*. Universitetsforlaget.

Säljö, R. (2018). *Læring – en introduksjon til perspektiver og metaforer*. Cappelen Damm Akademisk.

Søk & Skriv. (2021, 11. mai). *Kjeldebruk*. <https://sokogskriv.no/kjeldebruk/>

Utdanningsdirektoratet. (2020a). *Læreplan i norsk (NOR01-06)*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Fagfornyelsen 2020. <https://www.udir.no/lk20/nor01-06?lang=nob>

Utdanningsdirektoratet. (2020b). *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Fagfornyelsen 2020. <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/?lang=nob>

Weyergang, C. & Frønes, T. S. (2020). Å lese kritisk: Elevers vurderinger av teksters troverdighet og pålitelighet. I Jensen, F. (Red.). (2020). *Like muligheter til god leseforståelse? 20 år med lesing i PISA*. (s. 166-192). Universitetsforlaget.

9.0 Vedlegg

Vedlegg 1 – Godkjenning fra NSD

Vurdering

Referansenummer

513034

Prosjekttittel

Kildekritikk på ungdomsskolen

Behandlingsansvarlig institusjon

Høgskulen på Vestlandet / Fakultet for lærerutdanning, kultur og idrett / Institutt for språk, litteratur, matematikk og tolkning

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Krista Lien Indrehus, krista.lien.indrehus@hvl.no, tlf: 98619321

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Ida Marie Bårdsen, 170829@stud.hvl.no, tlf: 46964346

Prosjektperiode

04.10.2021 - 30.06.2022

Vurdering (1)**27.10.2021 - Vurdert**

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg den 27.10.2021, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 30.06.2022.

LOVLIG GRUNNLAG

Deltagerne i prosjektet er ungdomsskole elever. Prosjektet vil derfor innhente samtykke fra de registrerte og fra deres foresatte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte / de foresatte kan trekke tilbake.

Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes foresattes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen

- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke behandles til nye, uforenlige formål

- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet

- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), og dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte og deres foresatte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert eller foresatt tar kontakt om rettighetene, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1 f) og sikkerhet (art. 32).

Ved bruk av databehandler (spørreskjemaleverandør, skylagring eller videosamtale) må behandlingen oppfylle kravene til bruk av databehandler, jf. art 28 og 29. Bruk leverandører som din institusjon har avtale med.

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og/eller rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde: <https://www.nsd.no/personverntjenester/fylle-ut-meldeskjema-for-personopplysninger/melde-endringer-i-meldeskjema> Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Vil du delta i forskningsprosjektet *Kritisk tilnærming til nyheter*

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke hvordan ungdomsskoleelever forstår og praktiserer kildekritikk. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

I denne mastergradsavhandlingen skal vi prøve å finne ut hvordan et utvalg ungdomsskoleelever forstår kildekritikk og falske nyheter og finne ut hvordan de praktiserer kildekritikk på skolen og på fritiden sin. For å finne ut av dette skal vi avholde ett intervju som varer ca. 30 minutter.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Høgskulen på Vestlandet er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får spørsmål om å delta fordi din klasse er valgt ut som forskningsklasse. Selve utvelgelsen er tilfeldig og vi vil velge ut fire elever blant de interesserte. De utvalgte vil bli informert om dette før intervjuet avholdes.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du deltar i ett intervju som varer i ca. 30 minutter. Intervjuet vil bli tatt opptak av.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

De som vil ha tilgang til informasjon om deg er student og veileder som utfører masterprosjektet.

Opptak av intervju vil bli transkribert innen kort tid og opptakene vil bli slettet. Navnet ditt vil bli anonymisert og ingen vil kunne knytte informasjon om deg opp mot prosjektet.

Datamaterialet som er samlet inn vil bli lagret på forskningsserver som uvedkommende ikke vil ha tilgang til.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Opplysningene anonymiseres når prosjektet avsluttes/oppgaven er godkjent, noe som etter planen er i juni 2022. Opptak og navn på informanter vil bli slettet.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- å få slettet personopplysninger om deg, og
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Høgskulen på Vestlandet har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Høgskulen på Vestlandet ved Ida Marie Bårdsen på telefon 46964346 eller epost: 170829@stud.hvl.no eller Krista Lien Indrehus på epost: krista.lien.indrehus@hvl.no

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no) eller på telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Krista Lien Indrehus

Ida Marie Bårdsen

(Forsker/veileder)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet *kritisk tilnærming til nyheter*, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

(Signert av foresatt, dato)

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3 – Transkribering av intervju med Nora

INTERVJUER: Hva tenker du på når jeg sier ordet kildekritikk?

NORA: Det å lese alle kildene og velge flere kilder i stedet for bare en kilde. Hvis du finner informasjon om noe du skal ha om så må du kanskje sjekke andre kilder for å se om det du har lest er rett. De fleste leser jo på wikipedia fordi det er lettest og den kilden som kommer opp først, men hvis du finner informasjon om et årstall så er det lurt å sikre informasjonen ved å slå opp i en annen kilde sånn at du er kritisk til kildene du ser og leser.

INTERVJUER: Hva mener du det vil si å være kildekritisk?

NORA: At du er kritisk og tenker veldig mye over hva som står, ser at det er en ekte nettside, ser at strukturen er bra, kan se hvem som har skrevet kilden og at du leser veldig godt gjennom og er sikker på at dette er en kilde fordi du er en kildekritiker som er kritisk til kilder.

INTERVJUER: Du trekker frem eksemplet at strukturen er god, hva vil det si?

NORA: Jeg synes at når strukturen er god så stoler jeg mer på kilden. Hvis teksten står litt fint i stedet for at den står hulter til bulter med masse tekst. Og kanskje tekster med for eksempel blå ord som du kan trykke inn på flere kilder i samme kilden.

INTERVJUER: Hyperlenker?

NORA: Ja. For eksempel Store Norske Leksikon synes jeg har veldig god struktur der det er tekst, bilder også står det nederst hvem som har laget det og når det ble skrevet. Jeg stoler mer på sånne kilder når det er bra struktur og det ser fint ut.

INTERVJUER: Hvordan bruker du kildekritikk når du er hjemme?

NORA: Jeg tror egentlig at jeg er litt dårlig på det fordi hvis jeg for eksempel er på Instagram og sånn og ser storyer som folk har lagt ut så tenker jeg at jeg ikke tror på alt jeg ser fordi jeg klarer liksom å tenke fornuftig på ting. Men jeg tenker ikke på en måte så veldig mye på at jeg skal være kritisk til det jeg ser, tror jeg.

INTERVJUER: Når du er på skolen da og skal undersøke noe til en oppgave. Hvordan bruker du kildekritikk da?

NORA: Jeg ser på forskjellige kilder slik at jeg kan sikre informasjonen jeg får, men det er vel egentlig bare det. Jeg tror ikke at jeg egentlig er sånn veldig kritisk til kilder egentlig. Jeg pleier egentlig bare å se på en kilde, men vi har jo hatt om at vi må være kritiske til kilder og ikke tro på alt vi ser og fake news så jeg er jo blitt mer obs på det nå enn det jeg var før.

INTERVJUER: Bruker dere kildekritikk på skolen kun når det er temaet eller må dere alltid være obs på det?

NORA: Jeg tror egentlig vi bare bruker det når det er temaet, eller jeg bruker det bare når det er temaet. Jeg tror ikke jeg bruker det så veldig mye og jeg tenker ikke så veldig mye på at nå må jeg være kritisk til kildene, nå må jeg lese ekstra godt gjennom hva som står her. Jeg tenker alltid at det som står på nettet er sant fordi vi kan jo ikke bare legge ut noe på en nettside som Store Norske Leksikon liksom, men det er jo ganske lett å legge ut fake news da fordi folk kan jo tro på masse og det er lurt å være kildekritisk på alt egentlig og ikke bare på sånt tema og ting som er konkret.

INTERVJUER: Hva mener du kjennetegner en god kilde?

NORA: En god kilde mener jeg har god struktur og at det står hvem som har skrevet den, når det er skrevet og sånn. At det er en god overskrift som forteller deg hva du skal lese om og at det er en god innledning slik at du vil lese og at det bare står det du har lest eller det du har søkt på. Hvis du trykker innpå en kilde så skal det stå bare det liksom og ikke blande inn masse andre ting, sånn at det bare er det du har lyst til å finne der.

INTERVJUER: At de holder seg til temaet da?

NORA: Ja, det synes jeg er veldig viktig for kilden, hvis ikke er det kjedelig å lese.

INTERVJUER: Hva kjennetegner en dårlig kilde da?

NORA: En dårlig kilde er kanskje hvis det er ord som står hulter til bulter også at det står litt om det som skjedde før og det som skjedde nå også kommer plutselig før igjen og at det er forvirrende å lese og at det er veldig mye informasjon på en gang. Jeg liker når teksten er litt mer rolig fordi hvis teksten er sånn at den bryter ut masse informasjon med en gang og det er masse som skjer i teksten hele tiden så er det liksom veldig vanskelig å følge med og da pleier jeg bare å klikke meg ut for jeg gidder ikke lese liksom.

INTERVJUER: Men hvis du tenker i forhold til falske nyheter da?

NORA: Du kan på en måte se om det er fake news eller ikke. Det er jo kanskje sånn at det er dårlig informasjon at du har beskrevet ting dårlig.

INTERVJUER: Hva tenker du på da?

NORA: Kanskje hvis du prøver å spre fake news så har du jo kanskje ikke så mye informasjon om saken du skal skrive om eller så får du ned masse informasjon men som ikke er liksom støttet fra andre kilder liksom. Det er jo kanskje en ny side eller kanskje det er skrevet på wikipedia eller sånne sider som på en måte du er trygg på liksom at det bare står på nye sider liksom eller at på VG så kommer det plutselig opp en ny kilde eller nytt nettsted som du aldri har sett før og plutselig er det bare masse informasjon som du på en måte aldri har hørt om. Ta for eksempel korona da, noen tror det er fake news, men det er på en måte støttet fra mange andre kilder og du kan liksom trykke innpå alle forskjellige kilder og det står jo akkurat det samme liksom.

INTERVJUER: Når jeg sier falske nyheter, hva tenker du da?

NORA: Nyheter som noen har funnet på eller det kan være noen tror det er sant og skriver om det, men så er det liksom bare «overtroiskhet» liksom.

INTERVJUER: Hvorfor tror du noen velger å finne på nyheter?

NORA: Kanskje for å få litt sånn spenning at de vil at folk skal tro på dem og de vil at ting skal bli sånn som de vil. Hvis de vil at folk skal tro det var romvesener på planeten liksom bare for at folk skal tro eller vil at de skal tro på de liksom så kan de skrive liksom som en fake news at de så romvesener bare for at folk skal tro på det liksom

INTERVJUER: Er det andre årsaker til at folk skriver falske nyheter?

NORA: Jeg vet ikke, men folk skriver jo falske nyheter kanskje fordi de vil ha oppmerksomhet

INTERVJUER: Oppmerksomhet, hva vil det føre til da?

NORA: Oppmerksomhet vil føre til at folk vet hvem de er og hvis de skriver mer så tror de mer på dem. For hvis noen liksom er veldig aktive i media så er det jo lettere å tro på dem enn

hvis de bare skriver et innlegg, liksom hvis de er aktive og svarer på spørsmål og er der så blir det mer troverdig og de vil sikkert skrive det de har for å få oppmerksomhet og for at folk skal vite hvem de er og sånn.

INTERVJUER: Hvor møter vi på falske nyheter?

NORA: Over alt egentlig, tror jeg. Altså masse sånne sosiale medier og på nyhetsaviser og på kilder som folk kan ta å legge ut, altså folk kan jo ta å redigere wikipedia liksom. De kan jo bare skrive ting så jeg tror egentlig du møter det over alt. Og folk kan jo bare si fake news, si det bare vanlig liksom.

INTERVJUER: Selv om det ikke er det?

NORA: Ja.

INTERVJUER: Hvor kan vi møte det på sosiale medier eller på nettaviser for eksempel?

NORA: Ja, jeg tror det. Altså jeg vet ikke. Jeg kan ikke se om det er fake eller ikke, men det er jo ting som på en måte er sant men at folk har overdrevet det veldig eller lagt masse på det for at det skal bli mer interessant å lese liksom.

INTERVJUER: Synes du det er lett eller vanskelig å kjenne igjen falske nyheter?

NORA: Jeg synes kanskje det er vanskelig. Fordi altså sånn de fleste nyhetene er jo sanne, så det er ikke så mange nyheter som er falske, så det er jo litt vanskelig å se falske nyheter. Men sånn på barneskolen så vi på sånn Supernytt og sånn og der snakket de ofte om sånne falske nyheter at hvis liksom kildene ikke har andre støttende kilder eller du på en måte synes det hørt litt rart ut så må du på en måte tenke litt kritisk på det på en måte og ikke tro på det med en gang. Så jeg tror kanskje det er litt vanskelig. Eller jeg synes det er litt vanskelig for jeg har jo ikke lest så mange nyhetssaker og sånn til at jeg vet at akkurat dette er fake og dette er ekte liksom. Så jeg synes kanskje det er litt vanskelig.

INTERVJUER: Er det noen ganger du går inn på en nettavis eller sosiale medier også tenker du at dette er falskt?

NORA: Ja, det var faktisk en gang da noen hadde kommentert på sånn Instagram-innlegg som hadde sånn small business ting også spurte de om jeg ville være sånn ambassadør eller sånn for de og da skjønnte jeg[...] eller jeg skjønnte det ikke med en gang, men jeg på en måte

prøvde liksom å undersøke litt og se på en måte hva de hadde i bioen sin og hvordan forsidebilde de hadde hatt eller lagt ut flere innlegg og storyen deres om de hadde lagt ut noe der. Og da skjønnte jeg jo på en måte at det var fake fordi det var liksom veldig sånn at hvis jeg spurte om noe så skrev de med en gang, og at det bare hørtes eller så litt ut som en datamaskin som bare trykka på en knapp også ble det sendt liksom. Men ja det var en gang jeg så det på en måte ganske fort, men jeg tror det er litt vanskelig.

INTERVJUER: Hvis du er på en nettavis også ser du en nyhet som du mistenker er falsk, hva gjør du da?

NORA: Jeg tror jeg hadde spurt noen andre om de hadde hørt det samme liksom først og hvis ikke de hadde hørt så hadde jeg sikkert søkt på en måte på nettet liksom om den saken og sett om det hadde kommet noen andre ting opp enn bare den kilden liksom også hadde jeg spurt for eksempel foreldrene mine om de hadde hørt noe om det. Hvis ikke hadde jeg trodd at det er var fake.

INTERVJUER: Er dette noe du gjør ofte eller er det sjeldent at det skjer?

NORA: Det er ganske sjeldent tror jeg, fordi jeg leser ikke så veldig nøye på sanne saker som jeg på en måte ikke har hørt om før liksom så det er jo ganske sjeldent. Det har jo skjedd noen ganger for eksempel sånn UFOer og sånne ting liksom, så jeg har spurt om det men det er jo ganske sjeldent tror jeg. Men det er jo ganske mange fake news da vet jeg jo.

INTERVJUER: Når du er på sosiale medier da, for eksempel Instagram, TikTok, Snapchat, hva gjør du da hvis du ser en nyhet som du mistenker er falsk?

NORA: Da kan jeg enten rapportere det. For eksempel på Instagram så er det ganske lett å rapportere et innlegg hvis jeg ser at det er fake liksom, men først spør jeg jo da folk om det er fake. Hvis de har hørt om det og hvis ikke de har hørt om det så kan jeg jo rapportere brukeren eller bildet de har lagt ut om det er fake news, fordi da skjønner jeg jo på en måte at det er fake hvis ingen andre har hørt om det liksom.

INTERVJUER: Er det sånn du pleier å gjøre eller er det bare sånn du har i bakhodet at du vet at du kan gjøre det?

NORA: Jeg pleier egentlig ikke å gjøre det, men jeg har gjort det noen ganger sånn å rapportert bilde og sånn. For eksempel den der fake som jeg snakket om i stad, så rapporterte

jeg den brukeren fordi jeg skjønnte at den var fake liksom. Også har noen av vennene mine fått sånne meldinger om at hvis du trykker på denne linken så får du være med i trekningen av en el-sparkesykkel for eksempel og hvis du trykker innpå den så ser du at det er fake liksom, men hvis du allerede har trykket på den så har du allerede trykket på den og da er du på en måte inne.

INTERVJUER: Ja, så da er det for sent?

NORA: Ja, da er det jo det.

INTERVJUER: Skjedde det noe når du rapporterte den brukeren på Instagram?

NORA: Nei, det skjedde ingenting. Brukeren er det fortsatt, tror jeg. Jeg tror det trengs litt flere folk til å rapportere den enn bare en liksom.

INTERVJUER: **Det kan godt hende. Nå skal vi over til skolen. Hvis du skal undersøke noe til skolen og du er litt usikker på om det du har funnet er sant – hva gjør du da?**

NORA: Først så tror jeg da at jeg hadde søkt på en måte på nettsider som jeg er sikre på, for eksempel Store Norske Leksikon, eller sånne nettsider som er sanne som jeg på en måte ser om det er sant det som jeg har lest og hvis det står utydelig på de så spør jeg læreren min om hun har hørt noe om dette eller om hun tror at det er sant liksom fordi jeg føler på en måte at de har litt mer kunnskap enn det jeg har. Men nettet har jo og veldig mye kunnskap, men det står jo ikke akkurat veldig tydelig at ting er sant eller ikke der.

INTERVJUER: **Hva har dere hatt om på skolen når det gjelder disse temaene kildekritikk og falske nyheter?**

NORA: Vi har ikke hatt så veldig mye, men vi har jo på en måte lært om hvordan det er og for eksempel at læreren vår har snakket veldig mye om at vi må søke på masse forskjellige kilder. Vi har ikke hatt sånn et tema om kildekritikk liksom, men på en måte når vi skriver oppgaver og sånn så er det jo ofte at noen har skrevet for eksempel da er det vi [...] Vi hadde en gang en oppgave om sånn den der 9/11 vet du i USA, så hadde vi oppgave om det og da var det veldig mange som hadde funnet veldig masse antall på døde og forskjellig antall på alt. Det var veldig mange som hadde funnet forskjellige antall som var døde og antall liksom sånn så det er veldig viktig å på en måte ut det som de fleste kildene har skrevet er rett liksom, ikke bare finne den første og beste liksom.

INTERVJUER: Men er det alltid sånn at det de fleste skriver er sant?

NORA: Nei, det trenger jo ikke det. Jeg tenker jo på en måte ofte at det er jo eller det har jo vært masse sånne spekulasjoner om vaksine og alt og det er jo kanskje mange som mener at vi ikke må ta vaksinene, men jeg stoler på en måte på forskerne og de som på en måte kan det de skriver om liksom. Jeg stoler jo på de som jobber med det liksom.

INTERVJUER: **Jeg forstår jo at dere ikke har hatt så mye om dette på skolen. Er det en måte du mener at dere kunne ha lært mer om hvordan dere utøver kildekritikk og hvordan du skal forholde deg til falske nyheter?**

NORA: Ja, vi kunne jo hatt et tema om det på en måte. Vi kunne hatt om det i noen uker liksom som vi har hatt om vanlige temaer, for det er jo ganske viktig at folk ikke tror på alt de ser og da kunne vi jo lært om alle reglene du må gå gjennom for å finne ut om det er rett, liksom rett kilde, eller liksom sånn hvordan du kan finne ut om det er rett kilde eller hvordan du kan finne ut om det er fake news eller ekte liksom med å for eksempel sikre det med andre sider eller det er bare det jeg har på en måte hørt at jeg må sikre det med andre sider og se på en måte hvem som har skrevet og sånn liksom om den har skrevet av andre. Det er på en måte bare det jeg vet om kildekritikk liksom.

INTERVJUER: Okei, for dere har ikke hatt om den plakaten der det står: vær obs på forfatter, overskrifter osv?

NORA: Nei, eller sånn jeg vet jo at jeg må være obs på det, men vi har ikke hatt noe om det tror jeg.

INTERVJUER: Jeg skal vise et undervisningsopplegg som er laget av faktisk.no, vet du hvem det er?

NORA: Nei.

INTERVJUER: Faktisk.no faktasjekker nyheter blant annet fra Nrk, VG eller Dagbladet. De ser da om nyhetene er sanne eller ikke sanne. De har laget et undervisningsopplegg sammen med medietilsynet og utdanningsdirektoratet. Så da vil jeg vise deg dette undervisningsopplegget og se om du har sett det før. Her tar de for seg noen overskrifter til falske nyheter. Har dere hatt noe sånn som dette og sett eksempler på slike overskrifter?

NORA: Nei.

INTERVJUER: Her har du disse overskriftene som jeg snakket litt om med å se på overskriftene, forfatteren, om nyheten er en spøk, se på URL-adressen. Har dere hatt om denne plakaten?

NORA: Nei.

INTERVJUER: Du kjenner altså ikke igjen noe her?

NORA: Nei, vi har liksom fått sånne overskrifter og sånn og sjekke og hatt håndsopprekning på hvem som tror dette er sant og hvem som tror dette er usant liksom. Også fått hørt om det er sant eller usant, men vi har ikke hatt så veldig mye om liksom sånn som det der.

INTERVJUER: Tror du dette ville vært en god måte og lært om dette på?

NORA: Ja, det tror jeg. Det virker veldig bra altså. Jeg så jo masse som var falskt liksom, eller som jeg tror var falskt. Jeg vet jo ikke.

Vedlegg 4 – Transkribering av intervju med Emma

INTERVJUER: Hva tenker du på når jeg sier ordet kildekritikk?

EMMA: Det er vel det å være kritisk til kilder du bruker eller å være sikker på at den informasjonen du får kommer fra trygge kilder liksom.

INTERVJUER: Hva vil trygge kilder si?

EMMA: Altså det er liksom kilder som for eksempel Store Norske Leksikon eller NRK der du liksom vet at det er eksperter og fagfolk med god utdannelse som jobber og vet hva de driver med. Men du kan jo kanskje aldri være sikker på dette, men sånn som wikipedia det vet du kanskje ikke alltid er en sikker kilde fordi hvem som helst kan skrive innpå der mens SNL for eksempel der kan liksom ikke, tror jeg vært fall, hvem som helst skrive så du vet at det bare er folk som kan det de holder på med som skriver da.

INTERVJUER: Hva mener du det vil si å være kildekritisk?

EMMA: Det er vel at du liksom tenker på hvilke kilder du bruker og at disse kildene er sikre da og at du prøver å tenke på hvor den informasjonen kommer fra og hvem som har kommet ut med den liksom.

INTERVJUER: Kan du forklare meg hvordan du bruker kildekritikk når du er hjemme og da tenker jeg ikke på i forbindelse med skolen.

EMMA: Hvis jeg googler noe og hvis jeg trenger et svar liksom så går jeg ikke akkurat inn på wikipedia liksom. Når det kommer til sånne nyhetsnettsider og sånn så velger jeg ofte de jeg liksom på en måte vet at er saklige da og sånn som Se og Hør kan liksom pynte litt på sannheten og siden jeg vet det så prøver jeg liksom å gå til noen andre der jeg vet at det er folk som kan det de holder med som skriver. Og Fox News og CNN, Fox News er liksom en veldig nyhetskanal som er litt sånn konservativ republikansk Trump og liksom på en måte supporterer det og konspirasjonsteorier og da vet jeg jo det og da følger jeg kanskje ikke så veldig mye med på det liksom. Da går jeg heller over til CNN som er mer nøytrale og sånne ting. Jeg prøver å velge nøytrale sider på en måte.

INTERVJUER: Hvordan bruker du kildekritikk når du er på skolen eller skal undersøke noe til en oppgave?

EMMA: Det er vel å unngå Wikipedia og det der. Hvis jeg skal på YouTube for eksempel så ser jeg etter kanaler som er sånn «verified» med sånn «check-tegn» fordi da vet jeg på en måte at de er trygge da. Og jeg leter etter sider som jeg synes ser ordentlige ut og skikkelige ut og ikke bare sånn at det ser falskt ut eller at noen random har laget den.

INTERVJUER: Er dette noe du alltid gjør på skolen eller er dette kun noe du gjør når dere har kildekritikk som tema?

EMMA: Jeg gjør det vel alltid, eller liksom jeg prøver å være litt bevisst på hvor jeg finner informasjon og lærerne har gjort oss bevisste på dette og det står jo ofte når vi har en oppgave: ikke trykk på den og den kilden liksom fordi de ikke er ordentlige kilder og sånn.

INTERVJUER: Har du et eksempel på en god kilde?

EMMA: NRK, NRK-Skole, SNL

INTERVJUER: Og hva kjennetegner en god kilde?

EMMA: Kanskje at informasjonen står på en god måte. Litt sånn at den ser på en måte som går an å forstå og at de prøver å gjøre det sånn leselig for alle liksom. Sånn at alle kan bruke den.

INTERVJUER: Har du andre eksempler utenom språket?

EMMA: At det kanskje er sånn sammensatt kilde liksom, at det er ulike elementer som bilder og tekst og kanskje noen videoer og litt sånn. Hvis det er en YouTube-video så bør det ikke bare være en person som snakker, det bør være ulike modaliteter i kildene da. Det er vel det jeg kommer på.

INTERVJUER: Hva mener du kjennetegner dårlige kilder?

EMMA: Kanskje dette med kilder som er gamle, at de må være nye og oppdaterte for det har jo skjedd mye på et, fem, ti år. Så at de liksom er gamle og utdaterte og at det er ikke sånn at alle har tilgang til å skrive der og liksom putte inn informasjon. Det må være sånn at det liksom bare er de som er på en måte ansatt eller sånne ting som er eksperter og utdannet som har lov til å skrive inn på det da. Og det kan kanskje ikke være sånn trykk innpå denne linken her og når du trykker så kommer du innpå liksom spørreundersøkelser og masse reklame og sånn.

INTERVJUER: Har du andre eksempler på en dårlig kilde eller kjennetegn på en dårlig kilde?

EMMA: Usikker, men kanskje YouTube-kanaler som liksom ikke er sånn «verfied» og som er på en måte små.

INTERVJUER: Hva er kjennetegn på en dårlig kilde inne på nettsider?

EMMA: Vet ikke, at jeg aldri har hørt om den før og at de kanskje ikke skriver så veldig mye om hvem som har skrevet dette og hvor informasjonen kommer fra liksom. Fordi på kilder så står det jo ofte hvem som har skrevet en artikkel, men at det kanskje ikke gjør det da.

INTERVJUER: Hva tenker du på når jeg sier falske nyheter?

EMMA: Donald Trump, fordi jeg forbinder han med det fordi han sier alt er fake news og sier mye fake news. Han sier ting han skal gjøre, men så skjer det ikke også prøver han å anklage alle andre enn seg selv for å gjøre feil også tenker jeg på Fox News for de er, vel de er ikke konspirasjonsteoretikere men liksom de kan på en måte være litt sånn at det er ikke helt usannsynlig med de konspirasjonsteorigreiene og at de er for Trump. Også tenker jeg på amerikanere fordi de tror på helt «crazy» ting.

INTERVJUER: Har du noen eksempler på dette i Norge?

EMMA: Det er jo politikere som kanskje kan si ting som ikke er lov eller liksom sier ting som rare ting liksom.

INTERVJUER: Hvor mener du at vi møter på falske nyheter utenom Fox News?

EMMA: Sikkert sånne kjendiser som uttaler seg om ting og ulike nyhetskanaler eller nettsider som prøver å få oppmerksomheten til leseren da, så kan de skrive litt falske ting for å liksom få de til å lese det og få oppmerksomhet.

INTERVJUER: Hvorfor tror du falske nyheter finnes?

EMMA: Det var et godt spørsmål. Kanskje for at folk vil ha oppmerksomhet eller liksom at de prøver å gjøre noe for å få oppmerksomhet og for at folk skal tro på det da

INTERVJUER: Er det andre årsaker tror du?

EMMA: Oppmerksomhet

INTERVJUER: Hva skjer når de får oppmerksomhet?

EMMA: Da vil de jo bare ha mer oppmerksomhet. Du får jo på en måte aldri nok, så da fortsetter de med det og må finne på noe enda mer crazy.

INTERVJUER: Kan det være noen andre grunner til at det finnes?

EMMA: For å på en måte heve seg over noen andre. Kanskje Trump for eksempel kommer med falske nyheter og falske påstander for at han skal høres smartere ut enn Obama for eksempel. Eller at liksom de skal være bedre enn noen andre da.

INTERVJUER: Synes du det er lett eller vanskelig å kjenne igjen falske nyheter?

EMMA: Jeg synes at det er litt vanskelig for at det finnes jo så mye crazy på nettet liksom både som er sant og som er usant liksom så jeg synes egentlig det er vanskelig. Og jeg pleier ofte å tro på det jeg ser på nettet selv om jeg vet at det ikke er alt som er sant liksom.

INTERVJUER: Hvis du finner en nyhet som du mistenker er falsk i en nettavis, hva gjør du da?

EMMA: Jeg vet ikke om jeg egentlig gjør så mye med det. Jeg trykker meg egentlig bare ut av den og hvis det er til en skoleoppgave så lar jeg være å bruke den som en kilde. Det er vel bare det.

INTERVJUER: Pleier du å undersøke det mer da hvis du mistenker at det er falskt eller legger du det bare fra deg?

EMMA: Det spørres kanskje hvor kilden kommer fra.

INTERVJUER: For eksempel?

EMMA: Ja, liksom hvis det er VG og Dagbladet så pleier jeg ikke å undersøke det mer. Eller det kan jo hende hvis det er noe sånn jeg veldig henger opp i så googler jeg det liksom og ser om jeg får noe svar. Men jeg pleier liksom ikke å rapportere det eller sende mail liksom å si at dette er falskt eller jeg tror ikke dette er rett. Men jeg pleier ikke å lage så mye oppmerksomhet rundt det, hvis du skjønner.

INTERVJUER: Jeg skjønner, men vanligvis da – pleier du å søke opp for å finne ut av det eller pleier du bare å legge det fra deg?

EMMA: Jeg tror jeg pleier å legge det fra meg avhengig av hvor «crazy» det høres ut liksom.

INTERVJUER: Hvis du er på sosiale medier da, hva gjør du hvis du finner noe som du mistenker er falskt?

EMMA: Det spørres litt. Hvis jeg er på Snapchat og det er noe som angår vennene mine så kan det være at jeg prøver å sjekke opp i det og spør de liksom om dette her er sant eller ikke. Hvis det går rykter for eksempel da prøver jeg å finne ut om dette bare er falskt liksom. Hvis det er på YouTube så tenker jeg at det er ikke alle YouTube-kanaler som er sånn «verified» og sikrer kilder så da tenker jeg vel bare at, ja alt er ikke sikkert på en måte.

INTERVJUER: Det høres ut som om bryr deg mer hvis det er på Snapchat og de sosiale mediene?

EMMA: Hvis det angår noen jeg kjenner hvert fall, eller noe jeg bryr meg om så bryr jeg meg mer.

INTERVJUER: Hvis du skal undersøke noe til en skoleoppgave også finner du noe som du er usikker på er sant. Hva gjør du da?

EMMA: Da pleier jeg vel kanskje å spørre læreren min først og liksom spør om de tror dette er en sikker kilde og hvorfor eller hvorfor ikke, bør jeg bruke den eller bør jeg finne noen andre kilder liksom? Ja, det er vel det.

INTERVJUER: Ja, så da er du litt mer opptatt av å vite om det er sant eller ikke?

EMMA: Ja, fordi at det kan jo hende at lærerne vet mer enn jeg gjør og vet at dette er jo ikke sant også de vet jo kanskje ikke hvor jeg har fått det fra. Det kan jo hende at jeg blir trukket ned på grunn av det liksom, at jeg har funnet feilinformasjon fordi noen har en dårlig kilde liksom.

INTERVJUER: Kan du forklare meg hva dere har hatt om når det gjelder kildekritikk og falske nyheter på skolen?

EMMA: Jeg tror egentlig ikke, eller jeg kommer ikke på at vi har hatt så veldig mye om det.

Jeg tror kanskje vi har hatt litt om det i engelsken om sånn fake news og sånn når vi har hatt om USA og valget.

INTERVJUER: Hva var det dere hadde om da?

EMMA: Det er jeg litt usikker på om jeg husker, men jeg tror kanskje det hadde noe med sånn valgkamp og hva de ulike folkene sa når de drev valgkamp og sånn fordi vi hadde om valget. Og om det liksom det de sa var sant eller om de bare pyntet på sannheten for å vinne og litt sånn.

INTERVJUER: Undersøkte dere påstander for å se om det var sant eller var det mer sånn at læreren sa at Trump sa dette og det er ikke sant?

EMMA: Jeg tror det var litt begge deler fordi han sa kanskje at Trump sa dette og spurte om vi trodde det var sant. Det var litt sånn og han sa at det er åpenbart at dette her bare er tull også var det litt ja å prøve å søke opp Trump og søke opp Biden og se hva som dukket opp da.

INTERVJUER: Har dere hatt om det i norskfaget?

EMMA: Jeg husker ikke noe av at vi har hatt om det i vært fall, men vi har jo måtte lært å skrive sånn sikker kildeliste da, liksom med navn og dato og alle de greiene der. Men jeg husker ikke at vi har hatt om kildekritikk, men de prøver jo å lære oss å finne gode kilder liksom da sånn som at vi ikke skal bruke Wikipedia liksom.

INTERVJUER: Er det en måte du mener dere kunne ha lært mer om kildekritikk og falske nyheter på skolen?

EMMA: Ja, altså det hadde sikkert vært viktig å lære seg å finne en sikker kilde, men jeg vet liksom ikke hvor mye folk vet om det hverken lærere eller elever liksom. Jeg føler liksom ikke at de i klassen er så opptatt av det, at de kanskje bare leser det de finner på nettet også tror en kanskje at det er sant og ikke tenker over at dette kan faktisk være usant.

INTERVJUER: Jeg skal vise deg et undervisningsopplegg som er utformet av Utdanningsdirektoratet, Medietilsynet og Faktisk.no. Har du hørt om Faktisk.no?

EMMA: Usikker.

INTERVJUER: Det er en nettside som tar for seg nyheter som ser falske ut fra for eksempel

VG eller NRK og undersøker om det er sant eller ikke sant. Så hvis du går inn på den nettsiden så er du ganske sikret på å ha en troverdig kilde. Jeg lurer da på om du har sett denne presentasjonen på skolen. Her tar de for seg noen overskrifter med falske nyheter slik som at skjegg inneholder mer bæsje enn et toalett. Har dere sett denne typen overskrifter i undervisning tidligere?

EMMA: Husker ikke, tror kanskje vi har hatt litt om det i engelsken, men jeg tror ikke vi har hatt så mye om det i norsken.

INTERVJUER: Denne plakaten viser hvordan du kan avsløre falske nyheter. Har du sett den?

EMMA: Jeg har sett hun damen, men jeg har ikke sett noe av det som står der.

INTERVJUER: Du kan altså ikke husket å ha sett dette: noen nyheter er falske med vilje, vær kritisk. Vær skeptisk til overskrifter. Er nyheten en spøk?

EMMA: Ikke akkurat sånn der, men har jo hørt liksom at man skal være skeptiske til overskrifter og være kritisk til nyheter liksom og undersøke kilden. Så jeg har jo hørt ulike av de begrepene liksom. Men jeg har ikke sett akkurat den plakaten der.

INTERVJUER: Så dere har hatt om det da, bare ikke akkurat denne plakaten?

EMMA: Ja, jeg tror det. Hvert fall litt.

INTERVJUER: Og resten av PowerPointen ser ikke kjent ut?

EMMA: Nei.

INTERVJUER: Tror du dette er en god måte å lære om falske nyheter på?

EMMA: Med sånn PowerPoint eller?

INTERVJUER: Ja, med den som viser eksempler på falske nyheter.

EMMA: Ja, kanskje fordi at hvis du ser noen falske nyheter så kan det kanskje hjelpe deg å kjenne igjen andre liksom, ja og sammenligne det med ekte eller nyheter som du hvert fall tror eller er veldig sikre på at er ekte.

Vedlegg 5 – Transkribering av intervju med Ella

INTERVJUER: Hva tenker du på når jeg sier kildekritikk?

ELLA: Jeg tenker det liksom er kritikken og det du tenker på kilden, altså om det er en god eller dårlig kilde.

INTERVJUER: Vil det si å være kritisk til kilden?

ELLA: Ja.

INTERVJUER: Hva mener du det vil si å være kildekritisk?

ELLA: Det er når du ser en kilde eller finner en kilde og vet at for eksempel Wikipedia ikke er så veldig bra. Når du er kildekritisk så er du kritisk og bestemt og vet om det er en god kilde eller dårlig kilde.

INTERVJUER: Du sa at Wikipedia ikke er en god kilde. Kan du forklare hvorfor?

ELLA: Det er fordi det er flere som bare skriver det de tror og kanskje ikke egentlig det er sant.

INTERVJUER: Ja, det er ikke profesjonelle eller folk som kan som skriver der?

ELLA: Nei.

INTERVJUER: Hvordan bruker du kildekritikk når du er hjemme?

ELLA: Da ser jeg om det er sånn, ja hvis det er VG liksom da skjønner jeg liksom at det er greit. Fordi de er profesjonelle og sånn.

INTERVJUER: Og utenom VG, hvis du møter noe på en blogg for eksempel?

ELLA: Da ser jeg først hvem det er, haha.

INTERVJUER: Hvordan bruker du kildekritikk når du er på skolen?

ELLA: Det er litt forskjellig på hvilket fag. Hvis det er samfunnsfag eller norsk. Samfunnsfag er jo forskjellig fra norsk.

INTERVJUER: På hvilken måte?

ELLA: Det er jo andre nyheter du liksom [...] det er forskjell. Det er det jo. Nyhetene når det er samfunnsfag da er det mer historie og sånn, mens norsk da er det sikkert sånn hva som er best nynorsk og bokmål.

INTERVJUER: Hvor er det du bruker kildekritikk mest, er det i norsk eller samfunnsfag?

ELLA: Det er norsk.

INTERVJUER: Norsk ja. Er det slik i samfunnsfag at dere får presentert en historisk begivenhet også er det sant?

ELLA: Ikke alltid.

INTERVJUER: Hvordan gjør dere det da?

ELLA: Jeg er ikke sikker.

INTERVJUER: Dere bruker det jo på skolen og da mest i norsk og litt i samfunnsfag. Oppfordrer læreren til at dere skal bruke kildekritikk bare når det er tema eller bruker dere dette jevnt over hele skoleåret?

ELLA: Vi bruker kildeliste sånn for å vite hvilken kilde vi har brukt. Det bruker vi på hver, nesten, presentasjon og tekster vi skriver og slikt.

INTERVJUER: Kan du forklare meg hva som kjennetegner gode kilder?

ELLA: Ganske usikker på det faktisk. Hvis det ser sant ut. Hvem som har skrevet det. Hvis det er en kjent person så er det litt lettere å tro på at kanskje det er sant. Sånne professorer da som er kjente og som vi lærer om. Og av og til influensere, det spørs litt.

INTERVJUER: Tror du på nye av det influensere legger ut?

ELLA: Nei, haha.

INTERVJUER: Hva mener du kjennetegner dårlige kilder da?

ELLA: Ikkepedia.

INTERVJUER: Hva er det?

ELLA: Omvendt av Wikipedia.

INTERVJUER: Hvem legger ut ting der?

ELLA: Alle tror jeg, sånn som på Wikipedia. Men jeg vet ikke.

INTERVJUER: Kan du forklare mer?

ELLA: Det er sånn masse forskjellig egentlig, men det meste er ikke sant. For det heter jo ikkepedia.

INTERVJUER: Det er satire da, altså bare tull?

ELLA: Ja.

INTERVJUER: Men er det lett for folk å se at det er tull hvis du leser noe der eller må du vite hva det er?

ELLA: Du ser det lett at det er tull fordi det står liksom ikke helt rett.

INTERVJUER: For eksempel?

ELLA: (.)

INTERVJUER: At jorden er flat?

ELLA: Haha, ja blant annet.

INTERVJUER: Når jeg sier falske nyheter, hva tenker du på da?

ELLA: Det jeg tenker er at det er dumt.

INTERVJUER: Det er dumt?

ELLA: Ja, haha.

INTERVJUER: Hvorfor er det dumt?

ELLA: Det heter jo fake news da. Det er jo ikke sant, er jo derfor det heter fake news. Sånn som Donald Trump snakker om.

INTERVJUER: Hvor tror du vi møter på falske nyheter?

ELLA: Det kan være over alt egentlig.

INTERVJUER: Som for eksempel?

ELLA: Internett.

INTERVJUER: Hvilke nettsider tenker du på da?

ELLA: Jeg vet ikke.

INTERVJUER: Du var jo ikke på ikkepedia blant annet. Er det noen andre sider?

ELLA: Ikke som jeg vet.

INTERVJUER: **Synes du det er lett eller vanskelig å kjenne igjen falske nyheter?**

ELLA: Det er litt blanding. Det spørs hvilken setting det er.

INTERVJUER: For eksempel?

ELLA: Hvis vi går inn på en side, i for eksempel norsken da, og bildet er forskjellig fra teksten for eksempel. Og liksom teksten er ikke helt [...] det ser liksom ikke ut som om det er sant fordi det er feil. De skriver det liksom feil.

INTERVJUER: Hva mener du med skrevet feil?

ELLA: Sånn ja, jorden er flat.

INTERVJUER: **Hvis du finner en nyhet som du mistenker er falsk når du er i en nettavis som VG, Dagbladet, NRK. Hva gjør du da?**

ELLA: Jeg sjekker kilden.

INTERVJUER: Hvordan gjør du det?

ELLA: Det pleier å stå hvem som har skrevet det, eller så blar vi helt ned og ser hvor de har funnet det fra.

INTERVJUER: Er det ofte du gjør dette eller er det bare hvis det kommer en varsellampe at du tenker at dette må være falskt?

ELLA: Jeg gjør det ikke hver gang, men ja det er når jeg ser det er feil.

INTERVJUER: Hvis du finner en nyhet du mistenker er falsk på sosiale medier som Facebook, Instagram, Tiktok, Snapchat. Hva gjør du da?

ELLA: Sjekker om det er sant.

INTERVJUER: Pleier du å gjøre det?

ELLA: Når liksom det sto at Joe Biden liksom er død da. Også da sjekker jeg om det har kommet opp på nyhetene. Hvis det ikke har det så er det feil liksom, tenker jeg.

INTERVJUER: Hvis du skal undersøke noe, for eksempel, at Joe Biden var død og du er usikker på om det du har funnet er sant. Hvordan gjør du dette da?

ELLA: *stille*

INTERVJUER: Hvor var det du så at Joe Biden var død?

ELLA: Det var på Tiktok.

INTERVJUER: Ja, så da ser du det på Tiktok og søker det opp i Google. Første treffet står det at Joe Biden er død og da tenker du at nei dette kan ikke være sant. Hva gjør du da?

ELLA: Jeg trykker innpå og ser liksom hvis det er en tulle side. Hvis det er en tulle side liksom da går jeg heller inn på VG liksom for der kommer det jo sånne nyheter om utlandet og Norge. Som regel kommer det ikke opp på VG.

INTERVJUER: Har du stor tiltro til det som kommer opp på VG?

ELLA: Både og.

INTERVJUER: På hvilken måte?

ELLA: Det er det om det ser sant ut.

INTERVJUER: Nå er jeg litt interessert i hva dere har hatt om på skolen og da lurer jeg på om du kan forklare hva dere har hatt om på skole når det gjelder kildekritikk?

ELLA: Vi har ikke hatt om det egentlig så mye. Vi har mer om å huske å skrive kildeliste på

oppgaver og sånn.

INTERVJUER: Okei, så dere har ikke hatt så mye om hvordan dere finner ut om kilder er troverdige eller ikke?

ELLA: Vi har sikkert hatt litt, men ikke som jeg husker,

INTERVJUER: Hva har dere hatt om når det kommer til falske nyheter da?

ELLA: NRK Super.

INTERVJUER: Hva har dere hatt om på NRK Super?

ELLA: De har jo sagt liksom at når Donald Trump [...] og de har sagt okei fake news

INTERVJUER: **Du sier at dere ikke har hatt så veldig mye om dette på skolen, kun NRK Super og hvordan dere lager kildeliste, men ikke generelt om hvordan dere finner ut om en nyhet er falsk eller ikke. Er det en måte du mener at dere kunne lært mer om det på skolen?**

ELLA: Haha, jeg vet hvilket fag vi kunne lært om det.

INTERVJUER: Og det er?

ELLA: Norsken?

INTERVJUER: Ja, har du forslag til hvordan vi kan lære mer om dette i norsken?

ELLA: Nei.

INTERVJUER: **Nå skal jeg vise deg et undervisningsopplegg som er laget av utdanningsdirektoratet, medietilsynet og faktisk.no. Har du hørt om faktisk.no?**

ELLA: Jeg tror det.

INTERVJUER: Det er en nettside der journalister sjekker opp i saker som er lagt ut på for eksempel NRK, VG og ser om det er sant eller ikke. Så nå vil jeg bare at du skal se gjennom og tenke tilbake om dere har hatt om dette. Her viser de eksempler på overskrifter som «ny forskning viser at skjegg inneholder mer bæsje enn et toalett». Kan du huske å ha sett dette? Har du sett denne plakaten som er laget for å avsløre falske nyheter?

ELLA: Ja.

INTERVJUER: Den har dere hatt om ja. Hva har dere hatt om den?

ELLA: Bare deler.

INTERVJUER: Hva synes du om delene dere har hatt om?

ELLA: Kunne ha lært mer om det.

Vedlegg 6 – Transkribering av intervju med Maja

INTERVJUER: Hva tenker du på når jeg sier kildekritikk?

MAJA: At vi må være kritiske til hva vi leser på nettet. At vi ikke må tro på at vi leser på nyheter og på TV og sånn. At vi må være forsiktige med hva vi tror på.

INTERVJUER: Hva tenker du det vil si å være kildekritisk?

MAJA: At for eksempel når du leser noe på en nettside du ikke er sikker på så kan du gå innom på flere nettsider og se om det er noen andre som har skrevet det samme. Om det er flere som skriver det samme så er det mest sannsynlig at det er sant da.

INTERVJUER: Hvordan bruker du kildekritikk når du er hjemme?

MAJA: Kanskje hvis jeg leser på aviser eller sånn. Godt spørsmål.

INTERVJUER: Er det sånn du bruker ofte eller er det en gang i blant?

MAJA: Nei, jeg pleier egentlig ikke å bruke det så veldig ofte fordi jeg pleier jo egentlig ikke å lese så veldig mye i aviser. Hvis jeg leser i aviser så pleier jeg å lese sånn VG eller NRK. Men hvis jeg skal google noe sånn som jeg tenker på så kan det jo hende at det kommer opp artikler der jeg må dobbeltsjekke svaret der.

INTERVJUER: Du sa at VG og NRK er de du pleier å gå på. Er dette nettsider du stoler fullt på eller er du litt kildekritisk til det og?

MAJA: Ja, jeg hvis jeg leser noe på VG eller NRK så tenker jeg at det liksom er sant. Jeg tenker at det er sant og da trenger jeg ikke å lese på andre nettsider.

INTERVJUER: Hvordan bruker du kildekritikk når du er på skolen?

MAJA: Ja, da bruker jeg det litt mer. For der får vi ofte spørsmål som vi må svare på. Der må vi kanskje gå ut i flere kilder og der kan det stå forskjellige ting.

INTERVJUER: Er dette noe som læreren din sier at du skal gjøre eller velger du å gjøre det selv?

MAJA: De har pleid å si at vi må gjør det. De sier at Wikipedia ikke er en sikker kilde og at hvis vi leser noe der så må vi sjekke flere kilder. Det er ikke en bra kilde, men hvis vi leser

ting flere plasser så er det mest sannsynlig at det er sant.

INTERVJUER: Bruker dere dette på skolen kun når det er temaet eller pleier dere å gjøre dette hele skoleåret?

MAJA: Vi gjør det egentlig hele skoleåret.

INTERVJUER: Hva mener du er kjennetegn på en god kilde?

MAJA: At det er troverdig kanskje.

INTERVJUER: Hva vil det si at det er troverdig?

MAJA: At de på en måte skriver ting som er realistisk eller kommer fra noe noen kjente eller forsker har sagt. Da er det lettere å tro på det.

INTERVJUER: Hva mener du er kjennetegn på en dårlig kilde?

MAJA: Kanskje hvis jeg ikke forstår det så veldig lett, da er det litt vanskeligere å tro på det.

INTERVJUER: Hva mener du med det?

MAJA: Det er noen nettsider som skriver på en veldig komplisert måte og da tror jeg kanskje ikke så veldig mye på det.

INTERVJUER: Vanskelig språk da?

MAJA: Ja.

INTERVJUER: Hva tenker du på når jeg sier ordet falske nyheter?

MAJA: At de går ut og sprer nyheter som ikke er ekte. Kanskje for å skremme noen.

INTERVJUER: Har du eksempel på en nyhet som kan være laget for å skremme folk?

MAJA: Ja, fordi at det er jo blitt sendt ut på sånn Snapchat og sånn. At: dere må passe på den personen som er ute for å kidnappe unger på Haugalandet og sånn. Og jeg skjønner jo at det er fake news, men det er jo på en måte for å skremme oss da.

INTERVJUER: Er det noen andre grunner til at falske nyheter finnes utenom å skremme?

MAJA: Kanskje fordi at de vil ha lesere.

INTERVJUER: **Hvor tror du vi møter på falske nyheter?**

MAJA: Kanskje litt sånn rundt rykter eller hvis folk sprer rykter så er det jo falske nyheter siden de ikke har hørt historien og sånn. Også er det kanskje bare noen aviser som skriver om det fordi de har hørt om det, men kanskje egentlig ikke vet om det er sant.

INTERVJUER: At de har glemt å faktasjekke det?

MAJA: Ja, det kan jo hende.

INTERVJUER: Vet du om en spesiell plattform du kan se mer falske nyheter enn andre?

MAJA: Ja, jeg føler at det er veldig mange falske nyheter på TikTok for eksempel.

INTERVJUER: Har du eksempel på noe falskt derfra?

MAJA: Jeg har ikke noe akkurat her og nå, men det er jo sånn at: dere må passe dere for den personen og de sier sånne falske ting for at de skal få views og sånn.

INTERVJUER: Ja, for da blir de mer populære?

MAJA: Ja, og jeg skjønner jo at dette ikke er sant, men det er mange som tror på det. Og jeg ser jo i kommentarfeltet og sånn at folk skriver «hæ, kødder du! Er dette sant?» liksom. Men det er jo mange ting som jeg skjønner at ikke kan være sant.

INTERVJUER: **Hvorfor tror du falske nyheter finnes?**

MAJA: Kanskje for å tjene mer penger, for hvis en avis skriver falske nyheter da så er det sånn «oi er dette sant?» så må vi inn for å lese. Og da får de jo penger for hvor mange som leser det. Og da får de jo mer penger.

INTERVJUER: **Synes du det er lett eller vanskelig å kjenne igjen falske nyheter?**

MAJA: Det spørs litt for noen er veldig lette å kjenne igjen fordi det er veldig urealistiske, men noen er jo på en måte mer nøytrale og som kanskje høres mer ekte ut som gjør at da kan jeg tro på det. Men, det er egentlig litt forskjellig fra hvilken nyhet det er så det kommer litt an på.

INTERVJUER: Hva vil det si at det kommer an på? Hva er lett å kjenne igjen og hva er vanskelig å kjenne igjen?

MAJA: Det er vanskelig å kjenne igjen de som for eksempel snakker om korona og så er det sånn «oi, den personen har fått korona» og da er det jo litt vanskelig siden det er jo realistisk at den personen eller en kjent person har fått korona. Siden det angår jo oss alle og det går jo rundt oss og sånn. Så det er mer realistisk. Men, det er jo veldig urealistisk at for eksempel en person kan fly uten å sitte i et fly eller har fått vinger eller noe sånn.

INTERVJUER: Hva gjør du hvis du er i en nettavis som VG, Dagbladet eller Aftenposten og finner en nyhet som du mistenker er falsk?

MAJA: Mest sannsynlig så hadde jeg ikke tenkt at det var falskt siden det er jo fra de nettsidene. Og jeg er jo ganske sikker på at de er sikre. Men det kan jo alltid skje. Da hadde jeg sikkert bare ikke tenkt noe mer over det, så jeg hadde sikkert ikke gjort så mye med det.

INTERVJUER: Tror du ofte på det da eller er det sånn du bare legger fra deg?

MAJA: Jeg pleier jo å tro på det egentlig, sånn hvis sånne store nyhetsnettsider legger ut noe så tror jeg jo på det.

INTERVJUER: Hva gjør du hvis du ser en nyhet som du mistenker er falsk på sosiale medier, altså Tiktok, Snapchat for eksempel?

MAJA: Jeg pleier egentlig ikke å gjøre noe med det der heller. Det er sånn jeg pleier å spørre mamma om hvis det er noe jeg lurer veldig på, som for eksempel er litt skummelt som er sånn «oi, er det sant». Så pleier jeg å spørre mamma om det er sant og da pleier hun å svare om hun tror det er sant eller ikke. Men hun vet ikke alltid hun heller, så av og til kan det hende at hun bare sier det for å gjøre at jeg ikke blir så redd. Haha. Så jeg pleier ofte å spørre mamma hvis jeg er usikker.

INTERVJUER: Hva gjør du hvis du skal undersøke noe til skolen?

MAJA: Da søker jeg det opp en gang til å sjekke om det er flere som har lagt ut det samme. For hvis to eller flere har lagt det ut så tror jeg mest sannsynlig at det er sant.

INTERVJUER: Kan du forklare meg hva dere har hatt om på skolen når det kommer til kildekritikk og falske nyheter?

MAJA: Vi har egentlig ikke hatt så veldig mye om det sånn. Vi har ikke hatt det i timen, men det har vært sånn «ikke bruk de og de nettsidene hvis dere ikke er sikre». Det har ikke vært sånn konkrete timer om det, men de har liksom sagt når vi skal gjøre undersøkelser at vi må passe på hvilke kilder vi skal lese da.

INTERVJUER: Er dette sånn dere blir påminnet om til hver oppgave?

MAJA: Det er egentlig bare sånn som har gått inn i hodene siden de sa det veldig mye i starten, men de sier det ikke så veldig mye nå. Jeg vet ikke om alle egentlig pleier å sjekke en gang til. Jeg vet ikke om alle i klassen er så veldig gode på det. Men ja, de pleier egentlig ikke å huske å minne oss på det hele tiden.

INTERVJUER: Er det en måte du mener at dere kunne ha lært mer om dette på skolen?

MAJA: Vi kunne jo lært mer av at de kunne ha vist oss artikler og på en måte og tips som «ja, hvis dere finner denne her så kan dere Google det en gang til og finne og skrive det i Google «searchen» og se om det er flere som har lagt ut det samme» da kunne de liksom forklart med sånne ting da.

INTERVJUER: Jeg skal vise et undervisningsopplegg som er laget av utdanningsdirektoratet, medietilsynet og faktisk.no. Har du hørt om faktisk.no?

MAJA: Ja, jeg tror det.

INTERVJUER: Da kjører jeg gjennom denne også vil jeg at du skal se om du klarer å kjenne igjen noe. For her ser vi eksempler på overskrifter som er falske nyheter. For eksempel at ny forskning viser at skjegg inneholder mer bæsje enn et toalett. Dette er jo ting som skaper klikk da. Kan du huske igjen noe av dette?

MAJA: Nei, vi har ikke hatt noe som ligner på dette tror jeg.

INTERVJUER: Har dere brukt denne i undervisning?

MAJA: Nei.

INTERVJUER: Kan du kjenne igjen denne plakaten som viser kjennetegn på falske nyheter?

MAJA: Nei.

INTERVJUER: Hva synes du om opplegget da vi kjørte raskt gjennom det? Tror du du ville lært av dette?

MAJA: Ja, jeg tror det var bra det som var der. Jeg tror folk ville vært [...] i alle fall i vår klasse hadde de lært av det. Det er ikke sånn at de legger så veldig mye trykk på fake news på skolen. Det er liksom bare hvis vi har kildeliste også er læreren usikker på om det er sant, så kan de gå inn på kildene. Det er liksom bare det.